

มองอนาคตการเมืองไทย กับทิศทางประชาธิปไตยโลก

บทวิเคราะห์ว่าด้วยประชาสังคมกับการเมืองภาคประชาชน
ผ่านวิธีคิดเชิงกระบวนการระบบ

เลขหนังสือ HM101 6432 ม 2547 ๑-1

เลขทะเบียน 03087

วันที่ 9 เดือน ๗-๐ 254๘

สำนักวิจัยสังคมและสุขภาพ (สวส.)
Society and Health Institute (SHI)

สำนักนโยบาย
และยุทธศาสตร์

มองอนาคตการเมืองไทยกับทิศทางประชาธิปไตยโลก

บทวิเคราะห์ว่าด้วยประชาสังคมกับการเมืองภาคประชาสังคม
ผ่านวิถีคิดเชิงกระบวนการระบบ

โดย	ชัยวัฒน์	ดิระพันธ์
บรรณาธิการ	นพ. โกมาตร	จึงเสถียรทรัพย์
ผู้ช่วยบรรณาธิการ	ชาติชาย	มุกสง
	มทурс	ศิริสถิตย์กุล
	ปารณัฐ	สุขสุทธิ์
	วรัญญา	พีรทรง

สำนักวิจัยสังคมและสุขภาพ

อาคาร 4 ชั้น 4 สำนักนโยบายและยุทธศาสตร์

สำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุข

ถ.ติวานนท์ อ.เมือง จ.นนทบุรี 11000

โทรศัพท์ 0-2590-1498, 0-2590-1352 โทรสาร 0-2590-1498

E-mail Address: shi@health.health.moph.go.th

Website: <http://www.moph.go.th/ngo/shi>

สงวนสิทธิ์ตามพระราชบัญญัติลิขสิทธิ์ พ.ศ. 2537

เลขมาตรฐานสากลประจำหนังสือ 974-7233-78-9

สนับสนุนโดย

สำนักนโยบายและยุทธศาสตร์

สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข

ดำเนินการผลิตโดย สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง

แบบปกโดย สุพัตรา ชัยไธสง

พิมพ์ครั้งแรก กรกฎาคม 2547 จำนวนพิมพ์ 1,000 เล่ม

ราคา 130 บาท

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของหอสมุดแห่งชาติ

ชัยวัฒน์ ดิระพันธ์.

มองอนาคตการเมืองไทยกับทิศทางประชาธิปไตยโลก — กรุงเทพฯ :

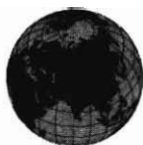
สำนักวิจัยสังคมและสุขภาพ, 2547.

136 หน้า

1.ประชาสังคม. 2.การเคลื่อนไหวทางสังคม. I ชื่อเรื่อง.

303.484

ISBN 974-7233-78-9

มองอนาคตการเมืองไทย กับทิศทางประชาธิปไตยโลก

บทวิเคราะห์ว่าด้วยประชาสังคมกับการเมืองภาคประชาชน
ผ่านวิธีคิดเชิงกระบวนการระบบ

โดย ชัยวัฒน์ ติระพันธุ์
บรรณาธิการ นพ.โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์

คำนำ

แนวคิดประชาสังคมได้รับการนำเสนอในสังคมไทย และถูกนำไปใช้เป็นแนวทางสำคัญในการทำงานเกี่ยวกับชุมชนและกระบวนการมีส่วนร่วมทางการเมืองของภาคประชาชนอย่างกว้างขวาง ทั้งโดยองค์กรภาครัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน และองค์กรชุมชนระดับรากหญ้า ในกระบวนการสร้างประชาสังคมที่เข้มแข็งนั้น อาจกล่าวได้ว่าภาคสุขภาพเป็นปริมณฑลสำคัญที่แนวคิดดังกล่าวถูกนำไปใช้ขับเคลื่อน และเปิดพื้นที่สำหรับการมีส่วนร่วมของประชาชนมาอย่างต่อเนื่อง นับตั้งแต่มีการนำเสนอแนวคิดนี้อย่างเป็นทางการประชุมวิชาการของสถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข (สวรส.) ในปี พ.ศ.2539 เป็นต้นมา แนวคิดประชาสังคมนี้ได้รับการขานรับจนเกิดกระบวนการประชาคมสุขภาพขึ้นทั้งในระดับภาค ระดับท้องถิ่น และระดับชุมชน จนกระทั่งในช่วง 3 ปีที่ผ่านมาแนวคิดนี้ได้กลายเป็นยุทธศาสตร์สำคัญของการเคลื่อนไหวเพื่อการปฏิรูประบบสุขภาพแห่งชาติ ที่เน้นพลังประชาคมในการขับเคลื่อนการปฏิรูป โดยประสานกับความรู้หรือพลังทางวิชาการและพลังทางภาคการเมืองตามยุทธศาสตร์ที่เรียกกันว่า “สามเหลี่ยมเขยื้อนภูเขา”

ในช่วง 3 ปีกว่าของการปฏิรูประบบสุขภาพนี้ มีการสั่งสมบทเรียนการสร้าง ความเข้มแข็งของประชาคมท้องถิ่นและการเคลื่อนไหวของระบบสุขภาพภาคประชาชนอย่างเข้มข้นและต่อเนื่อง ตลอดช่วงเวลาดังกล่าวมีการเปิดเวทีสาธารณะในระดับต่าง ๆ มากกว่า 2,000

เวที ประชาคมที่หลากหลายมีโอกาสพูดคุย ถกเถียง และมีปฏิบัติการเพื่อสร้างระบบสุขภาพใหม่ ทั้งในระดับชาติโดยผ่านการร่างพระราชบัญญัติสุขภาพแห่งชาติ และในระดับท้องถิ่นด้วยการริเริ่มกิจกรรมและการสร้างสรรค์นวัตกรรมที่ทำให้ระบบสุขภาพในท้องถิ่นมีความเข้มแข็ง ผ่านความร่วมมือร่วมใจของประชาคมท้องถิ่น

แม้มักจะมีการกล่าวกันว่าแนวคิดประชาสังคมเป็นแนวคิดตะวันตกที่อาจใช้ไม่ได้กับสังคมไทย แต่หากเราพิจารณาอย่างเปิดกว้างแล้ว จะเห็นว่ากระบวนการที่ผู้คนมารวมตัวกันนอกโครงสร้างของภาครัฐเพื่อร่วมมือกันสร้างสรรค์ชีวิตส่วนรวม และเพื่อทำการอันเป็นประโยชน์สาธารณะนั้น ไม่ใช่เป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นเฉพาะในสังคมตะวันตกเท่านั้น แต่เป็นสิ่งที่เกิดกับมนุษย์ในทุกสังคมอย่างไม่มีข้อยกเว้น จะมีความแตกต่างกันก็เพียงแต่ที่รูปแบบและเนื้อหาของการรวมตัว ซึ่งเป็นไปตามเงื่อนไขทางสังคมและบริบททางการเมืองที่ต่างกันเท่านั้น และหากพิจารณาให้ลึกซึ้งแล้วจะเห็นได้อย่างเด่นชัดว่า กระบวนการประชาสังคมไทยมีแบบแผนและวิถีการปฏิบัติที่เอนกงามจากวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีการรวมตัวช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ซึ่งย่อมมีอยู่ในทุกวัฒนธรรมและสังคมมนุษย์

เช่นเดียวกับในทุกสังคม กระบวนการประชาสังคมไทยนั้นแยกไม่ออกจากประวัติศาสตร์ของการเมืองภาคประชาชนที่ก่อตัวและเติบโตมาอย่างต่อเนื่อง บนความหวังที่จะสร้างสังคมที่เป็นธรรมและมีศานติสุข กรณีศึกษาประชาคมและการแลกเปลี่ยนกับแกนนำประชาคมต่าง ๆ แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนถึงการเติบโตของจิตสำนึกทางการเมืองที่สืบเนื่องมาจากการต่อสู้เรียกร้องประชาธิปไตยที่นำไปสู่เหตุการณ์เดือนตุลาคม พ.ศ.2516 และ พ.ศ.2519 มาสู่เหตุการณ์การต่อต้านเผด็จการเดือนพฤษภาคม พ.ศ.2535 ต่อเนื่องมาเป็นกระบวนการขงเขี้ยวที่นำมาซึ่งรัฐธรรมนูญฉบับประชาชน การเกิด

ขึ้นของโครงการกองทุนเพื่อการลงทุนทางสังคม (SIF- Social Investment Fund) หลังวิกฤตเศรษฐกิจ รวมทั้งการเกิดองค์กรสนับสนุนต่างๆ ของภาครัฐ ไม่ว่าจะเป็นสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข (สวรส.) สำนักงานปฏิรูประบบสุขภาพแห่งชาติ (สปรส.) และล่าสุดคือ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) ได้ทำให้องค์กรชุมชนและองค์กรพัฒนาเอกชนได้รับการสนับสนุนต่อเนื่อง จนเกิดการเกาะเกี่ยวกันและมีความเข้มแข็งมากขึ้น การเติบโตของภาคประชาชน แม้จะมีการหยุดชะงักหรือบางครั้งถูกแทรกแซงด้วยอำนาจรัฐ (เช่น การสั่งการให้จัดตั้งประชาคม การทุ่มเงินนำหน้าการพัฒนา หรือการติดป้ายตีตราองค์กรพัฒนาเอกชนว่ารับเงินต่างชาติ) แต่โดยภาพรวมแล้วเราอาจกล่าวได้ว่า ประชาสังคมไทยได้เติบโตและเข้มแข็งมากขึ้นตามลำดับ

กล่าวสำหรับในด้านสุขภาพแล้ว บทบาทของภาคประชาชนขยายตัวต่อเนื่องมาตั้งแต่มีนโยบายสาธารณสุขมูลฐานในช่วงทศวรรษ พ.ศ.2520 แนวคิดการสร้างอาสาสมัครสาธารณสุขและการสร้างระบบการดูแลสุขภาพกันเองในชุมชน ได้รับอิทธิพลอย่างมากจากความสำเร็จด้านการสาธารณสุขของประเทศสังคมนิยม เช่น หมอเท้าเปล่าในจีน และการสาธารณสุขเพื่อมวลชนของคิวบา สุขภาพและความเจ็บป่วยที่เคยเป็นเรื่องเฉพาะของแพทย์และบุคลากรวิชาชีพ ได้กลายเป็นพื้นที่ใหม่ที่เปิดบทบาทให้แก่ภาคประชาชนและชุมชน ผู้นำชาวบ้าน องค์กรชุมชน และกองทุนด้านสุขภาพต่างๆ ได้เติบโตขึ้นจากบทเรียนและการได้รับโอกาสให้แสดงบทบาทในชุมชน ทำให้อาสาสมัครสาธารณสุขจำนวนมากได้กลายเป็นผู้นำชุมชนในเวลาต่อมา หลายคนได้รับเลือกเป็นผู้นำหมู่บ้านหรือกำนัน อีกจำนวนมากมีบทบาทด้านต่าง ๆ ในระดับท้องถิ่นและพัฒนาความเข้มแข็งของ

ระบบชุมชนมาอย่างต่อเนื่อง จากประสบการณ์การจัดการกองทุน ยา กองทุนสุขภาพ และกองทุนบัตรสุขภาพ หลายชุมชนพัฒนาไปสู่กองทุนสวัสดิการชุมชน ธนาคารชุมชน และกองทุนออมทรัพย์ต่างๆ กองทุนเหล่านี้ในบางชุมชนมีทุนหลายล้านบาทและให้การคุ้มครองสวัสดิการแก่สมาชิกชุมชนได้ดีกว่านโยบายของรัฐ กระทรวงสาธารณสุขในยุคที่ก้าวหน้านั้น ไม่เพียงแต่ให้การสนับสนุนทั้งในแง่นโยบายงบประมาณ และความรู้แก่องค์กรชุมชน แต่ยังเป็นกระทรวงแรกที่จัดสรรงบประมาณสนับสนุนองค์กรพัฒนาเอกชนด้านสุขภาพอีกด้วย

อย่างไรก็ตามเป็นที่น่าสังเกตว่า ในปัจจุบันภาคการเมืองและข้าราชการประจำจำนวนหนึ่งได้เข้าไปใช้ประโยชน์จากอาสาสมัครสาธารณสุข (อสม.) โดยทำให้กลายเป็นองค์กรในระบบอุปถัมภ์ของรัฐและถูกใช้พื้นฐานคะแนนเสียงของภาคการเมืองไป ในหลายพื้นที่ที่มีการสั่งการให้รวมพล อสม. จำนวนมากเพื่อให้นักการเมืองมาปราศรัยและหาเสียง รวมทั้งบางครั้งยังมีการระดม อสม. ให้ดับเท้ามาให้กำลังใจนักการเมืองหรือผู้บริหารในยุคที่มีปัญหาอีกด้วย อสม. จำนวนมากในปัจจุบันจึงมีสภาพไม่ต่างไปจากผู้ใหญ่บ้านที่ต้องคอยทำตามคำสั่งของกระทรวงมหาดไทย กลายเป็นแขนขาของกระทรวงสาธารณสุขที่ทำงานตามแผนงานโครงการของทางราชการมากกว่าที่จะมีจิตสำนึกแบบพลเมืองที่ทำงานได้อย่างอิสระ แต่ในขณะเดียวกันก็มีอาสาสมัครสาธารณสุขจำนวนไม่น้อยที่เติบโตอย่าง เป็นอิสระหรือมีบทบาทควบคู่ไปกับองค์กรประชาสังคมที่อยู่นอกโครงสร้างอำนาจของการเมืองทางการ

เอกสารชิ้นนี้เป็นส่วนหนึ่งของแผนงานวิจัยประชาสังคมกับการปฏิรูประบบสุขภาพที่ได้ดำเนินการในระหว่างปี พ.ศ. 2545-2546 โดยมีเป้าหมายที่จะเก็บเกี่ยวบทเรียนการเคลื่อนไหวของภาคประชาสังคมกับการขับเคลื่อนการปฏิรูปสุขภาพ โดยทำการศึกษา

ประสบการณ์การมีส่วนร่วมในการปฏิรูประบบสุขภาพขององค์กรภาคประชาสังคมรวม 20 กรณีศึกษา ซึ่งจะทยอยพิมพ์เผยแพร่เพื่อการแลกเปลี่ยนเรียนรู้

นอกเหนือจากกรณีศึกษาแล้ว การศึกษาวิจัยบทบาทประชาสังคมยังครอบคลุมไปกับการทบทวนและวิเคราะห์แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับประชาสังคมและการเมืองภาคพลเมือง ซึ่งเป็นผลงานของนักคิด นักวิชาการและนักปฏิบัติการที่มีบทบาทในการเมืองภาคประชาชน เช่น ชัยวัฒน์ ธิระพันธ์ สุริชัย หวันแก้ว อมรา พงศาพิชญ์ ลักษณ์ เดิมศิริกุลชัย และสมพันธ์ เตชะอธิก เป็นต้น บทวิเคราะห์ต่าง ๆ เหล่านี้จะมีการเผยแพร่อย่างต่อเนื่องเป็นระยะต่อไป

ความเคลื่อนไหวของภาคประชาสังคมในปริมณฑลสุขภาพในช่วง 1 ทศวรรษที่ผ่านมาเป็นประสบการณ์ที่ควรค่าแก่การเรียนรู้ การศึกษาวิจัยและการทบทวนประสบการณ์จึงเป็นสิ่งสำคัญเพื่อยกระดับความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับกระบวนการประชาสังคมไทยและการเมืองภาคประชาชน ที่ผ่านมากการทบทวนบทเรียนประชาคมมักเน้นหนักไปที่การสาธยาย และการสดุดีความเข้มแข็งของประชาคมที่ประสบความสำเร็จ บทความที่น่าเสียดายในชุดนี้ไม่มีเจตนาจะเล่าซ้ำเรื่องที่เล่ากันอยู่แล้ว แต่ต้องการนำเสนอรายละเอียดแนวคิดใหม่ ๆ กลไกและกระบวนการที่ดำเนินไปอย่างมีการต่อสู้ ต่อต้าน/ต่อรองมากกว่าที่จะเลือกเสนอภาพสุดท้ายที่สวยงาม โดยกระบวนการวิจัยทั้งในส่วนของบททบทวนองค์ความรู้ รวมทั้งกรณีศึกษา เป็นการศึกษาเพื่อเข้าใจถึงธรรมชาติของประชาสังคมไทย โดยมีความพยายามที่จะสร้างแนวคิด/ทฤษฎีเกี่ยวกับประชาสังคมให้ชัดเจน รวมทั้งศึกษาพัฒนาการประชาสังคมไทยและกระบวนการปฏิบัติการของประชาสังคมในฐานะการเมืองภาคประชาชน

สำนักวิจัยสังคมและสุขภาพจัดตั้งขึ้นด้วยความร่วมมือกัน

ระหว่างสถาบันวิจัยระบบสาธารณสุขกับสำนักนโยบายและยุทธศาสตร์ กระทรวงสาธารณสุข โดยทำหน้าที่พัฒนาวิชาการและการวิจัย และมีพันธกิจหลัก คือการพัฒนาศักยภาพด้านวิชาการเกี่ยวกับสังคมและสุขภาพ ทั้งในการสร้างความรู้ แนวคิดทฤษฎี และเครื่องมือทางสังคม และการนำความรู้ด้านสังคมและสุขภาพไปใช้ประโยชน์ในทางนโยบาย และปฏิบัติการ โดยการสร้างและดำเนินแผนงานวิจัยที่เป็นความร่วมมือระหว่างสถาบันต่าง ๆ เพื่อการพัฒนานักวิจัยและการสร้างสมองค์ความรู้ด้านสังคมและสุขภาพในระยะยาว โดยมีงานวิจัยที่เกี่ยวกับกระบวนการทัศน์ สุขภาพ ประวัติศาสตร์การแพทย์การสาธารณสุขไทย งานสุขภาพชุมชน สันติวิธีกับการจัดการความขัดแย้งในระบบการแพทย์และสาธารณสุข สุขภาวะทางจิตวิญญาณกับการตายอย่างสันติ และการวิจัยเรื่องประชาสังคมกับระบบสุขภาพภาคประชาชน ซึ่งได้ทำการติดตามความเคลื่อนไหวเกี่ยวกับประชาสังคมด้านสุขภาพ และมีผลการศึกษาวิจัยจำนวนหนึ่งจะทำการเผยแพร่อย่างต่อเนื่องต่อไป

โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์
สำนักวิจัยสังคมและสุขภาพ

คำนิยม

ในหนังสือนี้ คุณชัยวัฒน์ ธีระพันธุ์ ได้ใช้วิธีคิดกระบวนการระบบ (system thinking) มาวิเคราะห์ระบบการเมือง ซึ่งได้ชี้ให้เห็นว่าระบอบประชาธิปไตยในโลกปัจจุบันกำลังอยู่ในภาวะวิกฤต เพราะความผูกพันระหว่างประชาชนกับพรรคการเมืองได้ล่มสลายลง ทำให้เกิดความเสื่อมของประชาธิปไตยแบบตัวแทน

ที่น่าคิดก็คือเราคนไทยมักมุ่งมองระบบการเมืองของประเทศตะวันตกเป็นแบบอย่างที่เราต้องเลียนแบบ อย่างรัฐธรรมนูญปัจจุบันที่ได้สร้างกลไกสนับสนุนให้เกิดพรรคการเมืองใหญ่ขึ้น เป็นระบบพรรคการเมืองคู่ (Two-Party System) แบบอังกฤษและอเมริกา

ผลที่เกิดขึ้นก็คือกลับมีพรรคการเมืองใหญ่ ซึ่งเป็นทุนของมหาเศรษฐีได้ปรากฏขึ้นมา หัวหน้าพรรคซึ่งเป็นมหาเศรษฐีและได้เป็นนายกรัฐมนตรี ได้คุยว่าพรรคการเมืองของเขาจะสามารถครองอำนาจได้นานถึง 20 ปี แสดงว่ามีเจตนาที่จะครอบงำสังคมไทยแบบเบ็ดเสร็จในระยะยาวทีเดียว

ระบบพรรคการเมืองคู่ในบ้านเรา กำลังโถกกลายเป็นระบบพรรคการเมืองเดี่ยว (Single-Party System) อย่างที่เห็นในสิงคโปร์และมาเลเซีย

การปฏิรูปการเมืองของเราซึ่งเคยยึดเอาระบอบประชาธิปไตยเป็นเป้าหมายนั้น ได้กลับกลายเป็นว่าแท้ที่จริงเรากำลังเผชิญกับระบบเผด็จการอำนาจนิยมไปเสียแล้ว

เป็นระบบเผด็จการอำนาจนิยม ที่ไม่ได้ผ่านเข้าสู่อำนาจด้วย
วิถีทางของการปฏิบัติรัฐประหารของฝ่ายทหาร แต่เข้ามาสู่อำนาจ
ด้วยวิถีทางของการเลือกตั้งของกลุ่มนายทุนใหญ่

แม้แต่ในอังกฤษและในสหรัฐอเมริกา ซึ่งเราคนไทยเคยบูชา
ว่าเป็นแม่แบบของระบบพรรคการเมืองคู่ ก็กำลังถึงทางตันในทาง
เลือกของการเมืองเสียแล้ว

เมื่อ 7 ปีก่อน คนอังกฤษเบื่อหน่ายพรรคอนุรักษนิยมของ
นางมากาเร็ต แทตเชอร์ และของนายจอห์น เมเจอร์ จึงตัดสินใจเลือก
พรรคแรงงานให้เป็นเสียงข้างมากในสภาสามัญ ทำให้นายโทนี แบลร์
หัวหน้าพรรคแรงงานได้ก้าวขึ้นเป็นนายกรัฐมนตรี

มาบัดนี้คนอังกฤษได้เห็นฤทธิ์เดชของนายแบลร์ที่พาอังกฤษ
เข้าสงครามอิรัก นายแบลร์แสดงความสามารถเป็นได้เพียงสุนัข
พุดเดิลประจำทำเนียบขาวของประธานาธิบดีบุชเท่านั้นเอง

แล้วจากนี้ไปชาวอังกฤษจะมีอะไรเป็นทางเลือก เมื่อไม่เอาทั้ง
พรรคอนุรักษนิยม และไม่ยอมรับพรรคแรงงานของนายโทนี แบลร์

ส่วนในสหรัฐอเมริกา การเลือกตั้งประธานาธิบดีครั้งที่แล้ว
แสดงให้เห็นว่าการเลือกตั้งประธานาธิบดีสหรัฐอเมริกานั้น ก็ใช้ว่าจะ
บริสุทธิ์ยุติธรรมจริงจังอะไรเลย คะแนนเสียงชี้ขาดในคณะเลือกตั้ง
(Electoral College) ซึ่งเลือกประธานาธิบดีในขั้นสุดท้ายนั้น เป็น
คะแนนจากมลรัฐฟลอริดา ซึ่งมีน้องชายนายบุชเป็นผู้ว่าการมลรัฐ

นี่เป็นโอกาสให้ จอร์จ ดับเบิลยู บุช สามารถ “ขโมย” ตำแหน่ง
ประธานาธิบดีมาครองได้อย่างหน้าเฉยตาเฉย

เลือกตั้งคราวใหม่ในปีนี้ คนอเมริกันก็มีทางเลือกสองทาง
เท่านั้น ไม่เลือกบุชจากพรรครีพับลิกัน ก็ต้องเลือกผู้สมัครในนาม
พรรคเดโมแครต ทางเลือกที่สามไม่ได้มีความหมายจริงจังขึ้นมาใน
การเมืองอเมริกันเลย

นี่คือทางตันของระบบพรรคการเมืองคู่ในประเทศชั้นนำของตะวันตก ซึ่งหลายฝ่ายในบ้านเราได้ตื่นตัวอยากให้เกิดในสังคมของเรา

มีข้อสังเกตว่ารัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบันได้ปรากฏช่องโหว่หลายแห่ง ทั้งนี้เพราะรัฐธรรมนูญฉบับนี้ มุ่งแต่จะสร้างกลไกใหม่ ๆ ของรัฐขึ้นมา อย่างเช่น วุฒิสภาซึ่งสมาชิกมาจากการเลือกตั้งมีหน้าที่สำคัญในการควบคุมการใช้อำนาจรัฐ มีองค์กรอิสระอีกมากมาย อย่างเช่น ศาลรัฐธรรมนูญ คณะกรรมการเลือกตั้ง และคณะกรรมการป้องกันปราบปรามการทุจริตแห่งชาติ เป็นต้น

แต่รัฐธรรมนูญฉบับนี้มีจุดบอด ไม่สามารถมองเห็นความสำคัญของวัฒนธรรมการเมืองได้เลย

รัฐธรรมนูญเป็นเอกสาร ซึ่งบัญญัติหรือเขียนอะไรขึ้นมาก็ได้ แต่มาตรการต่าง ๆ ที่บัญญัติขึ้นมา นั้น ถ้าไม่สอดคล้องกับวัฒนธรรมการเมืองเสียแล้ว มาตรการต่าง ๆ เหล่านั้นก็ย่อมถูกบิดเบือนให้ผิดจากเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญได้เสมอ

ยกตัวอย่างวุฒิสภาที่มาจากการเลือกตั้ง รัฐธรรมนูญบัญญัติให้สมาชิกวุฒิสภามาจากเขตเลือกตั้งที่ใหญ่คือรวมเขตจังหวัด และบัญญัติห้ามมิให้สังกัดพรรคการเมือง และไม่ให้สมัครรับเลือกตั้งเป็นสมาชิกวุฒิสภาได้อีก มาตรการเหล่านี้กำหนดขึ้นเพื่อให้สมาชิกวุฒิสภามีความเป็นอิสระในการปฏิบัติหน้าที่โดยคำนึงถึงแต่ผลประโยชน์ส่วนรวมของประเทศชาติเป็นสำคัญ

แต่เวลาผ่านไปเกือบสี่ปีแล้ว ปรากฏว่ามีสมาชิกวุฒิสภาเพียงประมาณ 20-30 คน จากจำนวน 200 คน เท่านั้น ที่สามารถวางตนสมกับเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญได้ ส่วนสมาชิกวุฒิสภาส่วนใหญ่กลับผูกพันตนเองอยู่ใต้อาณัติของอำนาจที่เป็นอยู่ (power-that-be)

ทั้งนี้เพราะวัฒนธรรมทางการเมืองของไทยเราไม่รู้จักคำว่า

ความเป็นอิสระทางการเมือง ทั้งนี้เพราะระบบไพร่ซึ่งต้องมีสังกัดมูล
นาย ได้ฝังรากลึกในวัฒนธรรมการเมืองของเราอย่างไม่เสื่อมคลาย

ยิ่งไปกว่านั้น ยังมีค่านิยมอีกประการหนึ่งที่ว่า นักการเมืองที่
มาจากการเลือกตั้งต้องมีหลักที่เกี่ยวเกาะเพื่อความเกื้อหนุน จะยืนหยัด
เป็นอิสระนั้นไม่ได้ การที่รัฐธรรมนูญบัญญัติห้ามมิให้สมาชิกวุฒิสภา
สังกัดพรรคการเมืองนั้น ทำให้สมาชิกวุฒิสภาจำนวนมากเกิดความ
รู้สึกอ้ำอวังว่าเหว ต้องวิ่งเข้าไปหาความอบอุ่นของพรรคการเมือง
อย่างลับ ๆ อยู่ดี

ยิ่งไปกว่านั้นวุฒิสภาชุดแรกนี้ได้ตั้งประเพณีประหลาด คือ
ให้ผู้ดำรงตำแหน่งประธานและรองประธานอยู่ในตำแหน่งได้ครั้งละ
2 ปี ทั้ง ๆ ที่วุฒิสภาอายุ 6 ปีก็ตาม ฉะนั้นเกือบทุกปีวุฒิสภาชุดนี้
ต้องมีการเลือกตั้งประธาน หรือรองประธานเรื่อยมา ผลก็คือได้เกิด
ความวุ่นวายและการแตกแยก จนเป็นที่น่าเบื่อหน่ายและเป็นการ
ทำลายภาพลักษณ์ของวุฒิสภาที่มาจาก การเลือกตั้ง

นี่เป็นตัวอย่างของบทบัญญัติรัฐธรรมนูญที่ก้าวล้ำวัฒนธรรม
การเมืองของเรา ซึ่งมีมาตรฐานพฤติกรรมของนักการเมืองที่มาจาก
การเลือกตั้งไว้เพียงเท่านั้น แต่รัฐธรรมนูญไปไฝ่ฝันให้เลิศลอยจน
เกินความเป็นจริงเองต่างหาก

มีประเด็นสำคัญที่คุณชัยวัฒน์ชี้ให้เห็นในหนังสือเล่มนี้ คือ
เรื่องการเมืองภาคประชาชน คุณชัยวัฒน์ตั้งหัวข้อเรื่องได้ตรงประเด็น
ที่สุดคือ เรียกว่า "การเมืองภาคประชาชน พลั้งที่มาจากเพียงครึ่งทาง"

เรื่องการเมืองภาคประชาชนในบ้านเรานับว่าเป็นเรื่องใหม่
อยู่มาก ดังนั้นจึงทำให้เป็นเพียงการเมืองในระดับปฏิกิริยาตอบโต้
(reactive) ไม่กล้าก้าวขึ้นมาสู่ระดับการต่อสู้ทางการเมืองอย่างตรง
ไปตรงมา

สังคมไทยกำลังอยู่ในสภาวะอับจนทางการเมือง เพราะการ

เมืองของทุกฝ่ายทุกพรรคถูกครอบงำโดยนักการเมืองรุ่นเก่า
 เวทีการเมืองกำลังรอนักการเมืองรุ่นใหม่ ซึ่งมีค่านิยมหรือ
 มีวัฒนธรรมการเมืองแนวใหม่

แต่คนรุ่นใหม่ที่สนใจการเมืองมักเสี่ยงไปหลบอยู่ในกระบวนการ
 การประชาสัมพันธ์ ในรูปของขบวนการเอ็นจีโอเสียหมด และต่างคน
 ต่างไป ตามแบบปัจเจกนิยมของตนเองทั้งนั้น

ที่น่าคิดก็คือว่า ทำไมคนเหล่านี้จึงไม่รวมตัวกันต่อสู้ทางการเมือง
 เสนอทางเลือกใหม่ให้ประชาชน ในรูปของพรรคการเมืองแนว
 ใหม่กันบ้าง

หรือคนรุ่นใหม่เหล่านี้ล้วนแต่มีอัตตาแก่กล้าด้วยกันทั้งนั้น
 จึงไม่อาจจะหันหน้าเข้าหากัน เพื่อร่วมมือต่อสู้ร่วมกันทางการเมือง
 อย่างนั้นหรือ

เมื่ออ่านหนังสือเล่มนี้ของคุณชัยวัฒน์จบแล้ว จะเห็นทาง
 รอดของประชาธิปไตย เฉพาะอย่างยิ่งของไทยเรามีอยู่ทางเดียวเท่า
 นั้นคือ ภาคประชาชนจะต้องสามารถรวมตัวกันเป็นพรรคการเมืองที่มี
 รากฐานอันแท้จริงจากประชาชน และยืนหยัดต่อสู้ เป็นทางเลือกทาง
 การเมืองแนวใหม่

ประโยคสุดท้ายของหนังสือเล่มนี้นับว่าเป็นการทำนายอย่างยิ่ง
 มีความว่า “การทำนายอนาคตที่แม่นยำที่สุด คือสร้างอนาคตด้วย
 มือของเราเอง”

เกษม ศิริสัมพันธ์

วันมาฆบูชา

ศุกร์ที่ 5 มีนาคม 2547

สารบัญ

คำนำ	(4)
คำนิยม โดยศาสตราจารย์ เกษม ศิริสัมพันธ์	(10)
1. แนวคิดในการวิเคราะห์และสังเคราะห์	3
2. ประชาธิปไตยโลกกำลังอยู่ในภาวะวิกฤต	7
3. ประชาธิปไตยไทย : การเมืองแบบตัวแทนวันนี้	17
4. การเมืองปัจจุบันกับการเมืองภาคประชาชน	29
5. การเมืองภาคประชาชนกับพรรคการเมืองของประชาชน	58
บทสรุป	86
บรรณานุกรม	89
ภาคผนวก	
คำวิจารณ์ โดย ดร. ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร	99
ดร. พิชาย รัตน์ดิลก ณ ภูเก็ต	107

มองอนาคตการเมืองไทย กับทิศทางประชาธิปไตยโลก

บทวิเคราะห์ว่าด้วยประชาสังคมกับการเมืองภาคประชาชน
ผ่านวิธีคิดเชิงกระบวนการ

1. แนวคิดในการวิเคราะห์และสังเคราะห์

ถึงแม้ว่าสังคมต่าง ๆ ในโลกมีการติดต่อกันอย่างกว้างขวางและแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมกันมานานนับพันปีก็ตาม แต่การติดต่อสื่อสารที่มีความเร็วและความถี่เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วจนส่งผลกระทบต่อกันและกันอย่างรวดเร็วและกว้างขวางไปทั่วทั้งโลกนั้น เพิ่งเกิดขึ้นได้ในสิบกว่าปีนี้เอง โดยปัจจัยสำคัญอยู่ที่นวัตกรรมเทคโนโลยีการสื่อสารและสารสนเทศที่ทำให้โลกทั้งใบกลายเป็นหมู่บ้านโลกไป และด้วยเหตุที่โลกที่เชื่อมโยงถึงกันได้กลายเป็น “ระบบโลก” การศึกษา การตั้งคำถาม การค้นหาจุดแข็งจุดอ่อนของเมืองแบบตัวแทนและการเมืองภาคประชาชนเพื่อหาทางออกนั้น ต้องทำความเข้าใจกับ “ระบบอันซับซ้อนและเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว” ซึ่งมีผลกระทบต่อสังคมต่าง ๆ การจะทำความเข้าใจการเมืองทั้งในภาคประชาชนและภาคการเมืองตัวแทนไม่สามารถทำได้ หากเราไม่เห็นความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกับโครงสร้างเศรษฐกิจและการเมืองโลก โดยเฉพาะการกลายมาเป็นโลกใบเดียวกันหลังการล่มสลายของค่ายคอมมิวนิสต์

การมองอนาคตการเมืองไทยและแนวโน้มประชาธิปไตยโลกในงานชิ้นนี้ใช้แนวคิด *วิธีคิดเชิงกระบวนระบบ* (System Thinking) เป็นแว่นส่อง “ระบบการเมือง” งานเขียนชิ้นนี้เป็นความพยายามนำโลกทัศน์ (Weltanschauung) มาใช้ในการคิดและการปฏิบัติเพื่อแก้ปัญหากระบวนเมืองที่ซับซ้อน วิธีคิดกระบวนระบบมีอาณาจักรกว้างใหญ่ครอบคลุมไปถึงทฤษฎีไซเบอร์เนติกส์ (Cybernetic) ทฤษฎี

ซับซ้อน (Complexity Theory) และทฤษฎีไร้ระเบียบ (Chaos Theory)

นักคิดและนักวิจัยจำนวนหนึ่งพยายามทำความเข้าใจระบบที่ซับซ้อน แล้วนำมาใช้ในการทำความเข้าใจกับระบบโลก ซึ่งระบบการเมืองเป็นระบบย่อยที่สำคัญอยู่ในนั้น นักคิดคนสำคัญ ได้แก่ ฟรีดริจอฟ ค้ำปรา (Fritjof Capra) กับหนังสือ *Hidden Connections: A Science for Sustainable Living* มีรอย เมดรอน และ จอห์น จ็อบปลิ่ง (Roy Madron and John Jopling) ที่ได้เขียนหนังสือชื่อ *Redefining Globalization and People Power* อีกทั้งซาเมียร์รีโน (Samir Rinai) กับหนังสือชื่อ *Complex Systems Theory and Development Practice* และปีเตอร์ เซ็งเก้ (Peter Senge) กับหนังสือ *The Fifth Discipline Field books* ที่นำแนวคิดกระบวนระบบมาใช้ในการจัดการองค์กรเพื่อการเปลี่ยนแปลง เป็นต้น

การคิดกระบวนระบบช่วยย้ำเตือนให้เราตระหนักถึงจุดอ่อนของการวิเคราะห์แบบเดิมที่มักหลงคิดไปว่า ขณะที่เรากำลังศึกษาระบบใดระบบหนึ่งนั้น เราสามารถถือเอาว่าระบบนั้นหยุดนิ่งจนเราสามารถถอดองค์ประกอบต่าง ๆ ที่มีอยู่มากมายนั้นออกเป็นชิ้นส่วนย่อย ๆ มาศึกษาได้ การคิดมิได้ให้ความสำคัญต่อความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบหรือปัจจัยต่าง ๆ

แต่ในโลกที่เป็นจริง ระบบต่าง ๆ ไม่ได้หยุดนิ่งให้เราถอดออกมาวิเคราะห์ ระบบนั้นเคลื่อนไหวตลอดเวลา รวมทั้งความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบต่าง ๆ ก็มีการแปรเปลี่ยนไปในระหว่างนั้นด้วย

ดังนั้น การใช้วิธีคิดกระบวนระบบวิเคราะห์ระบบการเมืองก็เพื่อช่วยให้เรา...

1) มองเห็นโลกรอบตัวเราเป็นองค์รวมมากกว่าจะเห็นเป็นเหตุการณ์แต่ละครั้ง หรือเห็นภาพชีวิตอย่างมีพลวัตมากกว่า "เป็นภาพนิ่ง" (snapshots)

2) เห็นและตระหนักว่าส่วนย่อยของระบบทำงานร่วมกันอย่างไร แทนที่จะเห็นระบบเป็นการสะสม (collection) ของส่วนต่าง ๆ โดยไม่ได้เกี่ยวข้องกับปฏิสัมพันธ์กันและกัน

3) เห็นความสัมพันธ์ระหว่างส่วนย่อยต่าง ๆ ที่อยู่ในระบบนั้น ว่ามีอิทธิพลต่อแบบแผนพฤติกรรม (pattern of behavior) และเหตุการณ์ของระบบได้อย่างไร

4) มีความเข้าใจว่าระบบการเมืองนั้นเป็นระบบมีชีวิต มีการเคลื่อนไหวและเปลี่ยนแปลงไม่หยุดนิ่ง

5) ช่วยให้เราเข้าใจว่าเหตุการณ์หนึ่งส่งผลสะท้อนต่ออีกเหตุการณ์หนึ่ง ถึงแม้เหตุการณ์ที่สองจะเกิดหลังจากเหตุการณ์แรกได้เกิดมานานแล้ว และอยู่ไกลจากเหตุการณ์แรกก็ตาม

6) ทำให้รู้ว่าสิ่งที่เกิดขึ้นรอบตัวเรานั้น ล้วนแล้วแต่ขึ้นอยู่กับตำแหน่งของเราในระบบขณะนั้นด้วย

7) เกิดการทำทลายสมมติฐานเดิมของเราที่พยายามเข้าถึงความเป็นจริงที่ว่าโลกทำงานอย่างไร (how the world works) โดยให้หันกลับมาตรวจสอบภาพจำลองความคิด (mental models) ที่เรามีต่อโลก ทำให้เห็นได้ว่าภาพจำลองความคิดแบบเดิม ๆ นั้น "จำกัด" ศักยภาพที่จะเข้าถึงความจริงของเรา

8) ทำให้เราเริ่มตระหนักถึงการกระทำของเราหรือการกระทำของคนอื่นว่า มีผลกระทบระยะสั้นและระยะยาวต่อระบบอย่างไรบ้าง

9) ความคิดกระบวนระบบไม่สนับสนุนเราหา "แพะรับบาป" เมื่อสิ่งที่กระทำนั้นไม่เดินตามหรือไม่ได้เป็นไปตามที่เราวางแผนไว้ แต่สนับสนุนให้เราสนใจมองและ "เห็น" ต่างออกไป อันจะช่วยให้เรา "ทดลองตั้งคำถามใหม่" เมื่อบางอย่างไม่เป็นไปตามแผนที่คาดการณ์ไว้

นอกเหนือจากการนำวิถีคิดกระบวนการมาใช้วิเคราะห์ความเชื่อมโยงของเศรษฐกิจ การเมือง วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมในโลก ซึ่งถูกควบคุมโดยทุนข้ามชาติไร้พรมแดนแล้ว ยังมีผู้เสนอให้ใช้วิถีคิดนี้ไปใช้กับการจัดตั้งพรรคการเมืองในลักษณะของ ระบบที่มีชีวิตชีวา (Living System) โดยเป็นองค์กรในกระบวนการทัศน์ใหม่ที่ให้ความสำคัญกับความเชื่อ ความคิด จิตใจของปัจเจกชน และกลุ่มคนที่สามารถสร้างพลังทวีคูณ (synergy) ระหว่างกันของมนุษย์ อันเป็นพลังสังคมที่มีศักยภาพในการปั้นแต่งอนาคตให้เป็นไปตามจินตนาการของตนได้

บทความชิ้นนี้ มีสมมติฐานที่ว่ามนุษย์คือผู้กระทำการเปลี่ยนแปลง แต่ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นมิใช่มีพลังมาจากตรรกะ แต่เป็นพลังที่อยู่ลึกภายในจิตใจ เป็นพลังของความรู้สึกนึกคิดและจินตนาการ จึงต้องใช้ทั้งสมองซีกซ้ายและซีกขวา เพื่อคิดและปฏิบัติการอย่างเป็นองค์รวมโดยแท้จริง

2. ประชาธิปไตยโลกกำลังอยู่ในภาวะวิกฤต

ชาร์ล แฮนดี้ (Charles Handy) ได้นิยามความหมายของ โลกปฏิทัศน์ (World of paradox)¹ ไว้เมื่อเดือนพฤศจิกายน 2532 โดยมองผ่านปรากฏการณ์ที่ชาวเยอรมันตะวันออกได้ช่วยกันรื้อกำแพงเบอร์ลิน อันเป็นสัญลักษณ์ของการแบ่งโลกออกเป็นสองค่าย คือ ค่ายสังคมนิยมกับค่ายเสรีประชาธิปไตย แล้วรุกรันข้ามเส้นพรมแดนมาฉลองเสรีภาพในฝั่งเบอร์ลินตะวันตก ซึ่งมีนัยแห่งการเป็นสัญลักษณ์ของชัยชนะที่ระบอบประชาธิปไตยมีเหนือระบอบเผด็จการโดยพรรคคอมมิวนิสต์

แต่หลังจากนั้นเพียงหนึ่งปี ได้บังเกิดความผิดหวังต่อระบอบประชาธิปไตยโดยตรงและตลาดเสรีในหมู่ผู้คนจำนวนมากทั้งในยุโรปตะวันออกและยุโรปตะวันตก

ครั้นเวลาผ่านไปจนก้าวเข้าสู่ต้นคริสต์ศตวรรษที่ 21 นักวิชาการและปัญญาชนได้นิยามสถานการณ์นี้ว่า เป็นวิกฤตแห่งระบอบประชาธิปไตย ดังคำเกริ่นนำของอันโตนิโอ โปลิโต (Antonio Polito) ที่กล่าวว่า “หลังจากที่ได้ผ่านการทดสอบมารวมสองร้อยปี ระบอบประชาธิปไตยกำลังตกอยู่ในสภาวะวิกฤตหนักหน่วง ซึ่งไม่รู้ว่าทางออกจะเป็นอย่างไร เรายังไม่รู้ว่าการเปลี่ยนแปลงที่กำลังดำเนินไปได้

¹ Charles Handy, *Rethinking the Future* (London: Nicholas Brealey Publishing, 1997).

จะเป็นไปในรูปแบบใด รูปแบบประชาธิปไตยที่เราคุ้นเคยจะเป็นเช่นนี้ต่อไปอีกหรือไม่... อำนาจอธิปไตยที่ว่า เป็นของประชาชนนั้นนับวันยิ่งห่างไกลจากความเป็นจริงออกไปทุกที ทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับความสัมพันธ์แบบโลกาภิวัตน์ ได้เกิดการบ่อนเซาะรากฐานกระบวนการตัดสินใจแบบประชาธิปไตยที่แท้จริงลงไปแล้ว”²

โรเบิร์ต พูทนาม (Robert Putnam) ก็ได้นำเสนอให้เห็นถึง “อาการของวิกฤต”³ เช่นกัน โดยศึกษาประชาธิปไตยสามแห่งในโลก เปรียบเทียบกันคือ สหรัฐอเมริกา ยุโรป (ตะวันตก) และญี่ปุ่น สิ่งที่เขาค้นพบสรุปเป็นประเด็นสำคัญ ๆ ได้ดังนี้

หนึ่ง ความไม่พอใจต่อรัฐบาลที่ได้รับเลือกขึ้นมา และความไม่ไว้วางใจต่อนักการเมืองมีส่วนสูงขึ้น เช่นในสหรัฐฯ ท่ามกลางการประท้วงสงครามเวียดนามอย่างหนักหน่วง กลางทศวรรษ 1960 คนอเมริกันที่ไม่ไว้วางใจรัฐบาลมีจำนวนไม่ถึงหนึ่งในสามของประชากร แต่ 30 ปีหลังจากนั้น คือในทศวรรษ 1990 ชาวอเมริกันไม่ไว้วางใจรัฐบาลกลางที่กรุงวอชิงตันมีมากถึงสองในสาม

ในกลุ่มสหภาพยุโรปก็เช่นกัน การสำรวจของคณะกรรมการสุขภาพยุโรปพบว่า ช่วงทศวรรษ 1990 ประชาชนไม่พอใจการปกครองแบบประชาธิปไตยถึงร้อยละ 55 ขณะที่พวกที่พอใจมีเพียง 42 เปอร์เซ็นต์ ในประเทศญี่ปุ่นก็พบว่ามีคำตอบในลักษณะเดียวกัน⁴

² Ralf Dahrendorf, Die Krisen der Demokratie: ein Gespräch mit Antonio Polito. Aus dem Ital. uebers. von Rita Seuss. (Muenchen: Beck, 2003).

³ Robert D. Putnam, Symptome der Krise: Die USA, Europa und Japan im Vergleich. In: Werner Weidenfeld (Hrsg.) Demokratie am Wendepunkt: die demokratische Frage als Projekt des 21. Jahrhunderts (Berlin: Siedler, 1996). หน้า 52-80.

⁴ เฟ็งอ้าง, หน้า 55-57.

ความไม่พอใจต่อรัฐบาลย่อมมาจากความผิดหวังที่รัฐบาลไม่สามารถแก้ปัญหาเศรษฐกิจ ปัญหาสังคม และผลักดันการปฏิรูปต่าง ๆ ที่จำเป็น ซึ่งเรื่องนี้นำไปสู่ปรากฏการณ์ในข้อถัดไปคือ

สอง ความเสื่อมของพรรคการเมือง (โดยเฉพาะพรรคแนวจารีตหรือพรรคแบบเดิม) ในงานของพูทนาม (Putnam) บอกว่า ความไม่พอใจของประชาชนต่อพรรคการเมืองใหญ่มีสูงขึ้น ขณะที่การมีส่วนร่วมกับพรรคการเมืองของประชาชน ทั้งในสหรัฐ ยุโรป และญี่ปุ่น ก็ลดลงอย่างมากในระยะ 20 ปีให้หลัง ตัวเลขของผู้เป็นสมาชิกพรรคการเมืองในประเทศเยอรมัน⁵ ก็ลดลง พรรคสังคมนิยมประชาธิปไตย (SPD) มีสมาชิกพรรคเกือบ 1 ล้านคนในปี 2523 เมื่อถึงเดือนกันยายน 2542 ลดลงเหลือ 760,000 คน พรรคอนุรักษ์สายคริสเตียนเดโมแครตก็มีสมาชิกลดลงเช่นเดียวกัน

เมื่อความผูกพันระหว่างพลเมืองผู้ออกการเองงานทางการเมืองกับพรรคการเมืองที่ตนสังกัดลดน้อยถอยลง สิ่งที่ปรากฏให้เห็นจากการเลือกตั้งระดับชาติคือ มีผู้ลงคะแนนเสียงให้กับ "พรรคกระแสนิยม" (Trends Parties) ซึ่งมีความใกล้เคียงกับ "พรรคเฉพาะกิจ" ในประเทศไทยเรามากขึ้น เนื่องจากความเบื่อหน่ายของประชาชนที่มีต่อพรรคการเมืองใหญ่ที่ดำรงอยู่นานหลายสิบปี เมื่อมีการทำโพลของกัลลัฟ (Gallup) ในปี 2537 ชาวอเมริกันล้วนเห็นด้วยว่าสมควรจะมีพรรคการเมืองที่สาม เพื่อเป็นทางเลือกใหม่นอกเหนือจากพรรครีพับลิกันกับพรรคเดโมแครต⁶

⁵ Peter Loesche, Verkalkt-verbittert: Lügnerlicht-professionalisiert: Der bittere Abschied der SPD von der Mitglieder-zur Funktionärsparterie. in Universitas. Zeitschrift fuer interdisziplinäre Wissenschaft (August 2000), หน้า 783-785.

⁶ Robert D. Putnam, อ้างแล้ว, หน้า 58.

สาเหตุความเสื่อมของประชาธิปไตยแบบตัวแทน

เส้นกราฟที่แสดงความเสื่อมของประชาธิปไตยตะวันตก ซึ่งเริ่มต้นหลังยุคสงครามเย็น (post cold-war) อันเป็นการสิ้นสุดของการแบ่งค่ายอุดมการณ์ และโลกตกอยู่ภายใต้การนำของอภิมหาอำนาจสหรัฐอเมริกา นั้น มาจากสาเหตุสำคัญอย่างน้อยสี่ประการคือ

หนึ่ง นวัตกรรมเทคโนโลยีสื่อสารและสารสนเทศ ทำให้การขยายตัวของตลาดทุนและวณิชยกรรมเป็นไปอย่างก้าวกระโดด ระบบทุนนิยมที่ประเทศเสรีประชาธิปไตยภาคภูมิใจหนักหนาได้กลายเป็นทุนนิยมคาสिनอ (casino capitalism) หรือทุนนิยมเทอร์โบ (turbo capitalism)⁷ บริษัทเอกชนอาศัยเทคโนโลยีสื่อสารและสารสนเทศ ขยายเครือข่ายการผลิต การบริการ และการจำหน่ายไปทั่วโลก สอดประสานกับการดำเนินการในเชิงรุกของกลุ่มอนุรักษ์นิยมใหม่ที่ก่อตัวขึ้นเมื่อทศวรรษ 80 โดยมีผู้นำอย่างมาการ์เรต แรชเชอร์, โรนัลด์ เรแกน, เฮลมูท โคห์ล และนาคาโซเน ซึ่งกระทำทุกอย่างเพื่อลดบทบาทของรัฐลง และเพื่อส่งเสริมพลังอำนาจของธุรกิจและกลไก “ตลาดเสรี”

นโยบายสำคัญ ๆ ที่ยุโรปตะวันตกภาคภูมิใจ เช่น การมีงานทำ มีสวัสดิการดี มีเสรีภาพทางการเมือง และความเสมอภาคทางเศรษฐกิจค่อนข้างสูง ถูกอำนาจของธุรกิจเอกชนที่เคลื่อนไหวไร้พรมแดนและอำนาจของตลาดทำลายลงเกือบหมดสิ้น กลไกรัฐเกือบเป็นอัมพาตโดยสิ้นเชิงเมื่อเผชิญกับกลไกตลาดโลก

สอง โลกาภิวัดน์ของทุนและอำนาจของระบบธุรกิจที่มีกลไกตลาดโลกเกือบหนุนได้สร้างมนุษย์พันธุ์ใหม่ที่เป็น “อภิศิทธิชนอำนาจ”

⁷ Christian Nuernberger, Die Machtwirtschaft: ist die Demokratie noch zu retten? (Muenchen: DTV, 1999).

(power elites) ซึ่งไม่ได้มีความรักและผูกพันต่อมาตุภูมิหรือรัฐชาติของตน คนเหล่านี้เป็นพวกที่มีโอกาสในชีวิต เนื่องจากได้รับการศึกษาชั้นสูง โดยเฉพาะในมหาวิทยาลัยชั้นนำของสหรัฐอเมริกา ชั้นนี้มียุทธละ 20 ของประชากร แต่มีรายได้ประมาณครึ่งหนึ่งของรายได้ประชาชาติ คนกลุ่มนี้ถือเป็นชนชั้นกลางระดับสูง (upper middle class) ที่มักเป็นทั้ง “มืออาชีพแบบใหม่” และ “นักบริหารสมัยใหม่” ซึ่งนอกจากมีรายได้สูงกว่าชาวอเมริกันทั่วไปอย่างมากแล้ว การบริโภคสินค้า “แบรนด์เนม” และการเป็นสมาชิกสโมสรหรูหรานั้น เป็นเรื่องธรรมดา หน้าที่การงานและชีวิตธุรกิจของพวกเขาซึ่งเชื่อมโยงไปทั่วโลก คริสโตเฟอร์ แลชกล่าวถึงอภิสิทธิ์ชนเหล่านี้ว่าเป็น “มนุษย์คอสโมโพลิตัน” (Cosmopolitan man) ที่มีความสัมพันธ์และผูกพันกับคนประเภทเดียวกับเขาที่อยู่กรุงปารีส ลอนดอน สิงคโปร์ ลอนดอน หรือแมดริด เสียยิ่งกว่าเพื่อนร่วมชาติในเมืองที่เขาพำนักอาศัยเสียอีก เขาจึงไม่สนใจชีวิตสาธารณะในที่ที่ตนเองอาศัยอยู่และไม่ได้มีส่วนร่วมในชีวิตการเมือง⁸ ในฐานะพลเมืองในภาคประชาสังคม

ราล์ฟ ดาห์เรนดอร์ฟ ให้ทัศนะว่า “ชนชั้นโลกาภิวัตน์” (Global Klasse) ที่ไม่ได้มีความรักชาติและท้องถิ่นของตน แต่มีบทบาทควบคุมเศรษฐกิจและการเงินของโลกนี้มีประมาณร้อยละ 1 เท่านั้น⁹

สาม เราได้เห็นชนชั้นใหม่ผู้มีอำนาจในยุคโลกาภิวัตน์ที่กลายเป็นผู้บ่อนทำลายประชาธิปไตยและประชาสังคมเสียเอง ทั้ง ๆ ที่เมื่อ 200 ปีก่อน ชนชั้นกระฎุมพีคือผู้เคลื่อนไหวต่อสู้กับระบบศักดินาอย่างดุเดือด เพื่อให้ผู้คนอยู่กันอย่างมีเสรีภาพ เสมอภาค และภราดรภาพ

⁸ Christopher Lash, *The Revolt of the Elites: And the Betrayal of Democracy*. (New York: W.W. Norton and Company, 1995), หน้า 44.

⁹ Ralf Dahrendorf, อ้างแล้ว, หน้า 22.

ซึ่งเป็นที่มาของการปกครองระบอบประชาธิปไตยแบบตัวแทนในปัจจุบัน

ถ้าจะกล่าวโทษว่า อภิสิทธิ์ชนใหม่คือผู้นำความเสื่อมมาให้กับประชาธิปไตยก็คงไม่ถูกทั้งหมด ความก้าวหน้าด้านเทคโนโลยีที่อำนวยความสะดวกให้แก่มนุษย์ในรูปแบบต่าง ๆ และการที่ครอบครัวใหญ่แยกย่อยเป็นครอบครัวเล็กหรือค่านิยมในการมีชีวิตอิสระ ล้วนแล้วแต่เป็นแนวโน้มที่ส่งเสริม “การเป็นส่วนตัว” และ “ความเป็นปัจเจกชน” ที่ไม่ต้องยุ่งเกี่ยวกับใครก็อยู่ได้ และเป็นสุขได้ในห้องส่วนตัวหรืออพาร์ทเมนต์ซึ่งมีเครื่องเสียง วิทยุ โทรทัศน์ วิทยุทัศน์ และเฟอร์นิเจอร์อื่น ๆ มาเติมความเป็น “หนึ่งเดียวของตน” ให้สมบูรณ์ จนทำให้ผู้คนจำนวนมากกลายเป็น “มนุษย์อะตอม” ต่างคนต่างอยู่ ไม่จำเป็นต้องเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับผู้อื่น ชีวิตสาธารณะและความเป็นส่วนรวมจึงหมดความสำคัญลง

กระแสปัจเจกชนนิยมที่ขับเคลื่อนด้วยกลไก “ตลาดเสรี” ถูกซ้ำเติมด้วยกระแสบริโภคนิยม โดยเฉพาะในหมู่มชนชั้นกลางซึ่งมีกำลังซื้อสูง ทั้งยังได้รับการชักจูงด้วยกลยุทธ์โฆษณาที่มีเครือข่ายทั่วโลก ที่ได้ปลุกกระแส “แบรนด์เนมนิยม” การมุ่งทำธุรกิจโดยขาดจริยธรรมของกลุ่มทุน ความเป็นปัจเจกชนนิยมในการแสวงหาความสุขส่วนตัว และการขาดซึ่งพลังแห่งอุดมการณ์ จึงทำให้พลเมืองทั้งในสหรัฐฯ และยุโรปตะวันตกจำนวนมากลดกิจกรรมสาธารณะลงอย่างน่าใจหาย

การเสื่อมสลายของชีวิตสาธารณะนี้ ส่วนหนึ่งดูได้จากการหดหายของสมาชิกสหภาพแรงงาน ความไม่ใส่ใจในการทำงานอาสาสมัคร และตัวเลขของสมาชิกสมาคมและองค์กรการกุศลต่าง ๆ ที่ลดลงอย่างมาก โดยเฉพาะในหมู่คนรุ่นใหม่

ในหนังสือ *Bowling Alone* ของโรเบิร์ต พูทนาม ที่แสดงให้เห็นว่าชีวิตที่ต่างคนต่างอยู่ไม่สนใจในกิจกรรมสาธารณะ ได้ทำให้ชีวิต

ประชาคมและความเป็นประชาคม (Community) ซึ่งเป็นรากฐานสำคัญของประชาธิปไตยของสหรัฐอเมริกาอันแอลง และมีผลกระทบต่อเนื่องไปสู่ความอ่อนแอของทุนทางสังคม (Social capital) ซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญยิ่งของประชาธิปไตยและประชาสังคม¹⁰

สื่อโทรทัศน์ได้มีบทบาทอย่างยิ่งต่อวิถีชีวิตของคนในยุคโลกาภิวัตน์ และทำให้วัฒนธรรมการเมืองเปลี่ยนไป ต้นตอของปัญหานี้เกิดขึ้นในสหรัฐอเมริกาที่ธุรกิจเอกชนเข้าไปมีบทบาทในการขยายปริมาณผู้ชม (Rating) เพื่อบรรลุเป้าหมายธุรกิจมากกว่าความจำเป็นของทางปัญญา หรือความสนใจปัญหาสังคมและสิ่งแวดล้อม จากการศึกษาของโรเบิร์ต พูทนาม ทั้งในยุโรปตะวันตก สหรัฐฯ และญี่ปุ่น พบอิทธิพลด้านลบของโทรทัศน์ว่ามีผลกระทบต่อประชาธิปไตยในประเด็นดังต่อไปนี้¹¹

ประเด็นแรก โทรทัศน์ส่งเสริมความเป็น “บุคลาธิษฐานทางการเมือง” (personalization of politic) โทรทัศน์เป็นสื่อที่ภาพมีพลังต่อผู้ชม ทำให้นักการเมืองและทีมงานรู้ดีว่า “การขยายภาพและสร้างภาพ” มีผลต่อคะแนนเสียงและความนิยมมากกว่านโยบายของพรรคการเมือง การเมืองซึ่งเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับคุณภาพแห่งการบริหารรัฐจึงด้อยคุณภาพลง เพราะนักการเมืองไม่สนใจเรื่องสาระของปัญหาเท่ากับการสร้างภาพผ่านโทรทัศน์

ประเด็นที่สอง เมื่อทิศทางของความสำเร็จทางการเมืองวางไปในแนวนี้นี้ ทำให้ผู้นำทางการเมืองไม่ใส่ใจการแก้ปัญหาของชาติและสังคมในระยะยาว การนำเสนอนโยบายมักจบลงด้วย “การขุดคุ้ย

¹⁰ Robert D. Putnam, *Bowling Alone* (New York: Simon and Schuster, 2000).

¹¹ Robert D. Putnam, *Symtome der Krise...*, อ้างแล้ว, หน้า 65-69.

และป้ายสี” คู่แข่ง เพื่อผลที่ฉาบฉวยเฉพาะหน้าเสียมากกว่าการมีเป้าหมายหรือทิศทางระยะยาว

ประเด็นที่สาม โทรทส์นั้ได้เข้ามามีบทบาทต่อการเมืองของชาติที่ทำให้ “ผู้มีทุนหนา” มีโอกาสมากกว่าในการเลือกตั้ง จึงไม่น่าแปลกใจอันใดที่ในระยะ 20 ปีหลัง พรรคการเมืองใหญ่ ๆ ในตะวันตก จึงมีเรื่องอื้อฉาวเรื่องการคอร์รัปชัน และเป็นเครื่องมือของกลุ่มธุรกิจใหญ่มากขึ้นอย่างไม่เคยมีมาก่อน

ประเด็นที่สี่ เนื่องจากโททรส์นั้มีบทบาทต่อคนรุ่นใหม่ ทำให้พวกเขามีความสนใจในเรื่องการเมืองและนโยบายสาธารณะของรัฐน้อยลง เมื่อเวลาเป็นสิ่งที่มีความสำคัญในโททรส์นั้ เนื้อความที่ยากและสลับซับซ้อน จึงถูกลดทอนให้เล็ดง่าย ทำให้ประชาชนได้รับรู้เรื่องราวและปัญหา แต่เพียงปรากฏการณ์ผิวเผิน และถูกทำให้เชื่อโดยผู้มีวาทศิลป์

ประเด็นที่ห้า จากกระแสบริโภคนิยมที่กำลังมาแรง บวกกับวิธีการนำเสนอของสื่อที่ต้องการให้ผู้ชมติดตาม ทำให้การเมืองเป็นเสมือนบันเทิงหรือกีฬาที่เอาแพ้เอาชนะกัน ประชาชนกลายเป็น “ผู้ชมทางการเมือง” มากขึ้น แทนที่จะเป็นผู้มีส่วนร่วมทางการเมือง

ความเสื่อมของพรรคการเมืองที่เป็นเครื่องจักรอำนาจ (power machine)

ประวัติศาสตร์มนุษยชาติกว่า 3,000 ปีได้แสดงตัวอย่างของการเกิดและการดับไปขององค์กรต่าง ๆ ในรูปแบบ เช่น เผ่าพันธุ์ วรรณะ เมือง ฯลฯ ตลอดจนการรวมกลุ่มของผู้คนในสังคมหลากหลายลักษณะ นอกจากจะมีภัยพิบัติทางธรรมชาติหรือโรคภัยไข้เจ็บขนาดใหญ่ที่ทำให้เกิดการดับไปขององค์กรแล้ว ตัวแปรสำคัญที่สุดคือ พัฒนาการของประดิษฐ์กรรมทางการผลิต การสื่อสาร และนวัตกรรมอื่น ๆ

การอภิวัฒน์อุตสาหกรรมอันเป็นผลพวงของการประดิษฐ์เครื่องจักรไอน้ำเมื่อสองร้อยปีก่อน ได้เป็นตัวขับเคลื่อนความเปลี่ยนแปลงทางสังคม จากสังคมศักดินามาเป็นสังคมเสรีประชาธิปไตย การอภิวัฒน์เทคโนโลยีการสื่อสารและสารสนเทศก็ได้เป็นแรงผลักดันให้เกิดความเสื่อมและการดับสูญไปของรูปแบบการจัดตั้งต่าง ๆ ที่ไม่สามารถปรับตัวให้เข้ากับบริบทของโลกใหม่ด้วยเช่นกัน

อารี เด ฆอยส์ (Arie de Geus) อดีตหัวหน้าแผนกวางแผนของบริษัทเชลล์ ผู้สนใจการทำงานขององค์กรหรือสถาบันให้ข้อคิดไว้ในระยะ 150 ปีที่ผ่านมา สถาบันรูปแบบต่าง ๆ เกิดขึ้นหลากหลาย และมีปริมาณมากมายด้วย ในรูปแบบบริษัท สโมสร สมาคม สหภาพแรงงาน มูลนิธิ และอื่น ๆ จากการศึกษาในระยะ 50 ปีที่ผ่านมา สถาบันที่ทำงานด้านธุรกิจประมาณร้อยละ 50 จะตายไปก่อนอายุ 10 ปี เดอ ฆอยส์เสนอว่า สถาบันใหม่ ๆ ที่มีคุณภาพต้องมีกระบวนการตัดสินใจอย่างเฉียบพลันมากยิ่งขึ้น¹²

พรรคการเมืองเป็นสถาบันเก่าแก่สถาบันหนึ่งที่เกิดขึ้นในยุคอุตสาหกรรมเครื่องจักรไอน้ำ และสหภาพแรงงานก็เป็นสถาบันเก่าแก่อีกสถาบันหนึ่งเช่นกัน แม้ว่าจะไม่ตายไปตามกาลเวลาดังองค์กรธุรกิจจำนวนมาก แต่สถาบันเหล่านี้ก็ไม่ได้ทำหน้าที่และไม่สามารถดำเนินภารกิจที่วางไว้อย่างมีคุณภาพอีกต่อไป เพราะพรรคการเมืองไม่มีการพัฒนากระบวนการสร้างความรู้และความคิดในการตัดสินใจและวางนโยบายการทำงานเพื่ออนาคต¹³

¹² Claus Otto Scharmer, [Conversation with Arie de Geus.] Every Institution is a Living System. Dialog on Leadership. (1999), [Online]. Available: <http://www.dialogonleadership.org/deGeus-1999.pdf>.

¹³ Peter Loesche, อ้างแล้ว, หน้า 781.

ตัวอย่างรูปธรรมกรณีพรรคสังคมนิยมประชาธิปไตยเยอรมัน (SPD) ซึ่งเป็นพรรคการเมืองเก่าแก่อายุเกินร้อยปี ขณะนี้กลุ่มนำในพรรคทั้งระดับสหพันธรัฐ ระดับรัฐ หรือระดับท้องถิ่น ล้วนเป็นคน “ยุค 68” (เปรียบได้กับคนตุลาของไทย) ซึ่งอายุของกลุ่มนำเหล่านี้กำลังย่างเข้าสู่วัย 60 ปี ซึ่งจัดว่าเป็นผู้ “สูงอายุ” แล้ว จากการเข้าเป็นสมาชิกพรรคมายาวนานประมาณ 40 ปี ทำให้คนเหล่านี้ “ติดกรอบความคิด” ของตนเอง ทั้งการได้ไต่เต้าจากสมาชิกพรรคสามัญตั้งแต่เป็นเยาวชนจนได้เป็นเจ้าหน้าที่ระดับล่าง เลื่อนเป็นกรรมการบริหารพรรคระดับกลาง เป็นกรรมการบริหารระดับสูง ทำให้กลุ่มคนเหล่านี้เกิด “วัฒนธรรมขุนนาง” แม้อีกด้านหนึ่งจะพัฒนาความเป็น “มืออาชีพ” ทางการเมืองก็ตาม เมื่อตัดลงไปยังฐานล่างของพรรค กลับพบช่องว่างกับคนรุ่นใหม่ซึ่งไม่ค่อยสนใจต่อ SPD นัก ความเป็นวัฒนธรรมขุนนางย่อมทำให้เกิดวัฒนธรรมอุปถัมภ์ติดตามา คนที่ประสบความสำเร็จในอาชีพและธุรกิจ แต่ไม่ได้เป็นสมาชิกตั้งแต่เยาวชนหรือจากฐานล่าง จึงเข้ามาสู่พรรคการเมือง SPD ได้ยาก ทำให้ปัจจุบันพรรคขาดความคิดสร้างสรรค์ใหม่ ๆ ในการตั้งคำถามท้าทาย และการค้นหาความซับซ้อนของสังคมโลก¹⁴

¹⁴ Peter Loesche, อ้างแล้ว, หน้า 787-789.

3. ประชาธิปไตยไทย : การเมืองแบบตัวแทนวันนี้

ถ้าเราจะทำความเข้าใจเรื่องการเมืองแบบตัวแทนทั้งในประเทศที่มีรากฐานประชาธิปไตยเข้มแข็งมายาวนาน และในประเทศไทยที่ประชาธิปไตยลุ่ม ๆ ดอน ๆ เห็นจะต้องมองภาพรวมของสถาบันทางการเมืองหรือสถาบันที่เกี่ยวข้องทางการเมือง ว่ามีความสัมพันธ์เชื่อมโยงต่อกันและกันอย่างไร

นอกจากจะทำความเข้าใจรัฐสภาไทย ซึ่งมีพรรคการเมืองแสดงบทบาทสำคัญแล้ว ยังจำเป็นต้องเห็นความสำคัญของกฎหมายหรือความเป็นนิติรัฐ บทบาทของสื่อมวลชนไทย และท้ายที่สุดคือองค์กรอิสระ ซึ่งถือกำเนิดขึ้นหลังการปฏิรูปรัฐธรรมนูญในปี พ.ศ. 2540 ว่าปัจจัยที่เป็นวัฒนธรรมทางการเมืองต่าง ๆ เหล่านี้จะเข้ามามีส่วนในการพัฒนาทางการเมืองและระบอบประชาธิปไตยของไทยอย่างไร ซึ่งจะกล่าวถึงแต่ละส่วนเป็นลำดับไป

พรรคการเมืองซึ่งเป็นแค่กลุ่มการเมือง (ของผลประโยชน์)

พรรคการเมืองไทยมิได้มีวิวัฒนาการมาจากฐานรากการเคลื่อนไหวมวลชนเช่นเดียวกับที่พรรคการเมืองในยุโรปตะวันตกได้ผ่านกระบวนการดังกล่าวมา ในประเทศเหล่านั้นเราเห็นการก่อตั้งพรรคแรงงาน และพรรคสังคมนิยมหรือสังคมนิยมประชาธิปไตย ซึ่งมาจากการเคลื่อนไหวและรวมตัวกันเพื่อรักษาผลประโยชน์ของผู้ใช้แรงงาน

งานหรือมาจากฐานของสหภาพแรงงาน เป็นต้น ถ้ามิได้เป็นพรรคการเมืองฝ่ายซ้าย ก็อาจจะมาจากการรวมตัวกันของชนชั้นกลางหรือผู้ประกอบการอิสระ และอาชีพอิสระหรือธุรกิจขนาดเล็ก ขนาดกลาง เช่น พรรคเสรีนิยมของเยอรมัน เป็นต้น

กรณีตัวอย่างของพรรคการเมืองที่ก่อตั้งขึ้นอย่างมีรากฐานจากการเคลื่อนไหวทางสังคมวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม เช่น “พรรคเขียว (Green Party)” ของประเทศเยอรมัน ถือว่าเป็นพรรคการเมืองที่มีอายุน้อยคือประมาณ 30 ปีเท่านั้น ผ่านการตกผลึกทาง “เจตนาธรรมทางการเมือง” (political will) เป็นส่วนสำคัญที่ทำให้พรรคการเมืองมีรากฐานที่แข็งแกร่งเป็นสถาบันการเมืองที่มีส่วนสำคัญในการกำหนดทิศทางการพัฒนาสังคมให้เป็นไปตามอุดมการณ์ ดังนั้น แม้ว่าประชาธิปไตยแบบตัวแทนจะตกอยู่ในภาวะวิกฤตก็ตาม แต่พรรคการเมืองน่าจะยังคงดำรงอยู่ต่อไปอีกนาน

ส่วนพรรคการเมืองในประเทศไทย มิได้ก่อตั้งมาจากการเคลื่อนไหวมวลชนเป็นพื้นฐาน แต่เป็นการรวบรวมบุคคลผู้มีความสนใจลงสมัครเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเป็นสำคัญ¹⁵ ระยะแรกของการเป็นพรรคการเมืองช่วง พ.ศ.2489 การรวมตัวจัดตั้งมักจะเป็นเรื่องของผู้นำ ผู้มีบารมีทางการเมือง ทางทหาร และยังมีเรื่องความสอดคล้องทางอุดมการณ์ซึ่งกันและกันด้วย

ครั้นเกิดรัฐประหารในปี พ.ศ.2491 กิจกรรมต่าง ๆ ของพรรคการเมืองที่จัดตั้งโดยถูกกฎหมายก็ต้องระงับไป จนมีการเปลี่ยนแปลงของผู้นำทางทหารซึ่งเปิดโอกาสให้มีการเลือกตั้งครั้งใหม่ กลุ่มแกนของนักการเมืองเหล่านี้ก็รวมตัวกันตั้งเป็นพรรคการเมืองขึ้นมา

¹⁵ กระมล ทองธรรมชาติ, *การเมืองและประชาธิปไตยของไทย* (กรุงเทพฯ : บรรณกิจ, 2519), หน้า 233-236.

อีก การเมืองไทยมีลักษณะเช่นนี้เรื่อยมาจนกระทั่งปัจจุบัน

เป็นที่น่าสังเกตว่า มีพรรคการเมืองพรรคเดียวในประเทศไทย ซึ่งมีพัฒนาการมาจากฐานมวลชนและเคลื่อนไหวมวลชนอย่างต่อเนื่องบนเส้นทางอุดมการณ์ก็คือ พรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย อันเป็นพรรคผิดกฎหมาย

เนื่องจากพรรคการเมืองไทยมีเป้าหมายสำคัญอยู่ที่ความต้องการให้ผู้สมัครได้รับเลือกเป็นผู้แทนราษฎรและมีที่นั่งจำนวนมากในรัฐสภา (เพื่อจะได้เป็นรัฐบาล) การรวบรวมผู้คนที่จะลงสมัครรับเลือกตั้งและพลังหนุนทางสังคม การเมืองและเศรษฐกิจจึง “เป็นเรื่องสำคัญ” ในช่วงแรก ๆ ที่เศรษฐกิจทุนนิยมยังไม่เติบโต และมีคำพังเพยว่า “สิบพ่อค้ายังไม่เท่าหนึ่งพระยาเลี้ยง” ผู้มีบทบาทในพรรคการเมืองในช่วงเวลานั้นจึงประกอบไปด้วยนายทหารชั้นผู้ใหญ่ และข้าราชการชั้นสูงเป็นแกน กลุ่มบุคคลในอาชีพอื่น ๆ โดยเฉพาะนักกฎหมายมีบทบาทรอง ๆ ลงไป

ครั้นทุนนิยมเติบโตใหญ่ขึ้นโดยเฉพาะหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ กลุ่มทุนและนักธุรกิจเริ่มมีบทบาทในพรรคการเมืองมากขึ้นตามลำดับหลังจากที่พรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยล่มสลายในยุคพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ เราจึงได้เห็นนักการเมืองหน้าใหม่ที่เป็นตัวแทนกลุ่มธุรกิจเพิ่มมากขึ้น¹⁶

ช่วงรัฐบาลพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ ซึ่งมีนโยบายต่างประเทศ “แปลงสนามรบให้เป็นสนามการค้า” และกระแสทุนในยุคโลกาภิวัตน์ได้พัฒนามาถึงประเทศไทย ไม่มีอำนาจใดมาหยุดยั้งพลังธุรกิจ

¹⁶ วิสุทธิ์ ธรรมวิริยวงศ์, “ชนชั้นนำทางธุรกิจกับการเมืองไทย : ศึกษาเฉพาะกรณีการเข้ามามีบทบาททางการเมืองโดยตรงในการเมืองไทยยุคใหม่” ใน ลิขิต ธีระเวคิน, *ความคิดเสรี: รวมบทความ* (กรุงเทพฯ: แพร่พิทยา, 2529), หน้า 123-146.

การเมืองได้

หลังเหตุการณ์พฤษภาทมิฬ ในปี พ.ศ.2535 อำนาจและอิทธิพลของกองทัพลดลงอย่างมาก การสิ้นอำนาจของคณะรักษาความสงบเรียบร้อยแห่งชาติ (รสช.) และการล่มสลายของพรรคความหวังใหม่ที่เป็นผลมาจากเศรษฐกิจฟองสบู่แตกในปี พ.ศ.2540 และการล้มลงของทุนการเงิน พร้อมกับการฟุ้งหยาบของกลุ่มทุนธุรกิจประเภทการสื่อสาร พรรคไทยรักไทยผู้ซึ่งกระแสโลกาภิวัตน์จึงได้ประกาศชัยชนะอย่างเด็ดขาดของกลุ่มธุรกิจใหม่ในสนามการเมืองโดยสิ้นเชิง และน่าจะเป็นจุดเปลี่ยนของสังคมไทยที่เดินข้ามธรณีประตูไปสู่ “สังคมคนชนะกินเรียบ” (winner takes all society)¹⁷ เพราะคนกลุ่มนี้มาจากธุรกิจที่ไม่มีการแข่งขัน ประชาธิปไตยไทยจึงเป็นคณาธิปไตยของผู้มีอำนาจที่มาจากเงินทุนมหาศาล

ประชาธิปไตย 10 วินาที

กับการเติบโตของอิทธิพลและเศรษฐกิจมิด

เนื่องจากแก่นแท้ของพรรคการเมืองไทยอยู่ที่ความต้องการขึ้นมามีอำนาจโดยผ่าน “การฟอกตัว” อย่างชอบธรรมจากกระบวนการเลือกตั้ง ทั้งยังมีเจตจำนงของการแสดงอำนาจเพื่อพิทักษ์ผลประโยชน์ทางธุรกิจ การขยายอำนาจทางการเมืองเป็นการป้อนกลับเชิงขยายกำลัง (reinforcing feedback) ของความสัมพันธ์แห่งวงจรธุรกิจกับการเมือง จึงไม่น่าแปลกใจอันใดที่การเลือกตั้งแต่ละครั้งต้องใช้เงินจำนวนมากผ่านห้วคະແນนเพื่อซื้อเสียง นักการเมืองที่เป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร (สส.) และรัฐมนตรีจึงต้องดูแลเอาใจใส่ “ห้ว

¹⁷ Robert Frank und Phillip Cook, Die Winner take all-Gesellschaft. In: *Blaetter fuer deutsche und internationale Politik* (vol.1, 1997), หน้า 91-98.

คะแนน" ผู้เป็นฐานสำคัญทางการเมือง หัวคะแนนเป็นผู้มีอิทธิพลในรูปแบบต่าง ๆ ตั้งแต่กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน เจ้ามือหอยไต่ดิน ผู้มีอิทธิพลท้องถิ่น

หัวคะแนนหลายคนได้พัฒนาตนเองบนเส้นทางการเมืองผ่าน "อำนาจจากการเลือกตั้ง" ที่แปลงนักเลือกตั้งให้เป็น สส. สจ. และ สท. เราจะเห็นได้ว่ากว่าร้อยละ 90 ของนักการเมืองระดับชาติ ระดับท้องถิ่น ระดับจังหวัด เทศบาล ไปจนถึงองค์กรบริหารส่วนตำบลล้วนแล้วแต่เป็นนักเลือกตั้งที่แสวงอำนาจและผลประโยชน์ หากได้มีความคิด วิสัยธรรม และพฤติกรรมอย่าง "นักประชาธิปไตย" ไม่ประชาธิปไตยแบบไทยจึงเป็น "ประชาธิปไตยที่ปราศจากนักประชาธิปไตย" (democracy without democrats)

แม้กระทั่งวุฒิสมาชิกซึ่งไม่ได้สังกัดพรรคการเมืองและมีกระบวนการเลือกตั้งที่เข้มงวด เพื่อป้องกันมิให้หาเสียงแบบสาดโคลนและใช้เงินทุ่ม ก็มีได้เป็นนักการเมืองที่เป็นนักประชาธิปไตย มีการชิงไหวชิงพริบทางการเมืองและการชิงอำนาจกันในวุฒิสภา เพื่อให้วุฒิสภาเป็นเสียงสนับสนุนรัฐบาลหรือจะทำให้วุฒิสภาเป็นฐานของเกมพรรคการเมืองฝ่ายค้าน สมาชิกวุฒิสภาจำนวนมากมิได้ทำงานตามภาระหน้าที่ตามที่รัฐธรรมนูญบัญญัติไว้ และไม่ได้สนองเจตนารมณ์ของประชาชนในการทำหน้าที่คอยตรวจสอบและกำกับรัฐบาล การเมืองแบบตัวแทนจึงเป็นประชาธิปไตยเพียง 10 วินาที คือช่วงเวลาสั้น ๆ ที่ประชาชนได้ก้าบตรเลือกตั้งเท่านั้นเอง

ประชาธิปไตยตรวจสอบและควบคุมโดยผู้ทรงคุณวุฒิ

รัฐธรรมนูญของแต่ละประเทศถูกสร้างขึ้นมาจากเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์และดุลอำนาจทางสังคมและการเมืองขณะนั้น เช่น รัฐธรรมนูญของสหพันธรัฐเยอรมันมีลักษณะพิเศษของตนเอง ต่าง

ออกไปจากของอังกฤษและอีกหลายประเทศในยุโรปตะวันตก ที่เป็นเช่นนั้น เพราะความล้มเหลวของระบบประชาธิปไตยเยอรมันและรัฐสภาไวมา (Weimar) ส่วนในประเทศฝรั่งเศสซึ่งมีการอภิวัฒน์ประชาธิปไตยดีกว่าร้อยปี เมื่อถึงยุคนายพลเดอโกลด์ ยังมีการปฏิรูปรัฐธรรมนูญครั้งใหญ่กันอีก เป็นต้น

ประเทศไทยมีประวัติศาสตร์ความอ่อนแอของรัฐบาล ซึ่งเป็นรัฐบาลร่วมจากหลายพรรคการเมือง ทำให้หัวหน้ารัฐบาลต้องคอยเอาอกเอาใจบรรดาพรรคร่วมรัฐบาลในรูปแบบต่างๆ ทำให้การบริหารประเทศขาดยุทธศาสตร์ที่มีอนาคตและทำได้จริง รัฐธรรมนูญฉบับล่าสุดจึงพยายามให้รัฐบาลและนายกรัฐมนตรีมีอำนาจในการบริหารมากขึ้น แต่ในขณะเดียวกันรัฐธรรมนูญได้สร้างสถาบันและกลไกตรวจสอบโดยผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อถ่วงดุลการใช้อำนาจของคณะผู้บริหารรัฐบาลด้วย

เพื่อให้ประชาชนมีอำนาจในการควบคุมทิศทางการเมืองและมีความเป็นประชาธิปไตยมากขึ้น รัฐธรรมนูญยังได้บัญญัติเรื่ององค์กรอิสระที่ปูทางไปสู่การบริหารจัดการที่ดี หรือเรียกกันว่า “ธรรมาภิบาล” (good governance) ซึ่งผู้ยกวางมีกรอบความคิดหลัก ๓ ประการ

ประการแรก ปรับปรุง “การเมืองของนักการเมือง” ให้เป็น “การเมืองของพลเมือง” ที่พลเมืองมีส่วนร่วมการเมืองทั้งกระบวนการ (participatory democracy) มิใช่ประชาธิปไตย 10 วินาที ซึ่งกระทำโดยขยายการรับรองและคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิเสรีภาพ และความเสมอภาคของพลเมืองให้มากขึ้น และเป็นไปได้อย่างแท้จริงในวิถีชีวิตประจำวัน ทั้งการเมืองในระดับท้องถิ่นไปจนถึงระดับชาติ

ประการที่สอง ทำให้ภาครัฐทั้งฝ่ายการเมืองและข้าราชการประจำ มีความโปร่งใสและสุจริต มีการใช้อำนาจอย่างชอบธรรม และ

ข้าราชการประจำทำงานอย่างอิสระจากการเมืองและมีประสิทธิภาพ
ประการที่สาม ทำให้ระบบการเมืองมีเสถียรภาพและระบบ
 ราชการมีประสิทธิภาพ ภายใต้การตรวจสอบอย่างเข้มงวดทางกฎหมาย
 จากองค์กรต่าง ๆ และถูกตรวจสอบจากสื่อมวลชนและสาธารณะ¹⁸

สถาบันที่เคยถูกคาดหวังให้เป็นกลไกที่ควบคุมและตรวจสอบรัฐบาลวันนี้ ได้กลับกลายเป็น “ตรายาง” ประทับความชอบธรรมในการตัดสินใจเรื่องต่าง ๆ ของรัฐบาล เช่น ประชาพิจารณ์ ซึ่งโดยหลักการเป็นสิ่งที่ดี แต่มักจะถูกใช้ไปในทางที่ผิดเสมอ ถือเป็นเครื่องมือที่ช่วยฉุดหน้าทาแบ่งโครงการใหญ่ที่รัฐบาลตัดสินใจฟันธงล่วงหน้าแล้วว่าจะต้องทำให้ได้ แล้วอาศัย “เสื้อคลุม” ของประชาพิจารณ์มาห่อหุ้มความคิดเชิงอำนาจ และผลประโยชน์ของคนกลุ่มหนึ่งเท่านั้น

สถาบันการเมืองที่ควรเป็นอำนาจประชาธิปไตยของประชาชน กลายเป็นเครื่องมือที่ค้ำจุนอำนาจนิยมให้ชอบธรรม เพราะบุคคลที่ดำรงตำแหน่งในองค์กรและในสถาบันส่วนใหญ่ยังมีกระบวนการทัศน์ความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ครอบงำ ผสมผสานกับการเป็นเครือข่ายสังคม (social network) เช่น นักเรียนรุ่นเดียวกัน เป็นเครือข่ายติดกันเป็นต้น

องค์กรอิสระและสถาบันตรวจสอบควบคุมซึ่งควรจะมิบทบาทส่งเสริมประชาธิปไตยของประชาชน พัฒนาการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนและประชาสังคม กลับมิได้ทำตามภารกิจขององค์กร มิหนำซ้ำกลับเป็นแหล่งค้ำจุนกลุ่มผลประโยชน์และกลุ่มอำนาจให้มีความชอบธรรม ทำให้กลุ่มเหล่านี้เข้มแข็งขึ้นใน “สังคมคนชนะกินเรียบ”

¹⁸ องค์กรส่งเสริมการเมืองภาคพลเมือง, องค์กรอิสระตามรัฐธรรมนูญและองค์กรส่งเสริมการเมืองภาคพลเมือง, กันยายน พ.ศ. 2545 (เอกสารเผยแพร่).

เมื่อพิจารณาผลพวงที่เกิดจากรัฐธรรมนูญ จะเห็นได้ว่าความก้าวหน้าของการเมืองภาคพลเมืองหลังจากการปฏิรูปรัฐธรรมนูญปี พ.ศ.2540 นั้น เป็นเพียงภาพลวงตาเสมือน "พยับแดด" (mirage) ที่ดูไกล ๆ เห็นเป็นภาพการเมืองที่พัฒนาสังคมไทยไปสู่ความเป็นธรรมาภิบาล แต่พอขยับเข้าใกล้ เข้ามาหาชีวิตประจำวันที่เราเผชิญมายาภาพนี้ก็จางหายไป

รูปแบบและโครงสร้างที่แปลงการเมืองของนักการเมืองให้เป็นการเมืองภาคพลเมือง กลับสร้างเนื้อหาของการผูกขาดการเมืองโดยนักการเมืองให้สลบซับซ้อนแบบยลยิ่งขึ้น โครงสร้างและรูปแบบนี้กลับกลายเป็นเกราะกำบังการทุจริตเชิงนโยบายไปจนถึงการทุจริตแบบดิบ ๆ

คำถามที่น่าสนใจก็คือ เมื่อรูปแบบและโครงสร้างทางรัฐธรรมนูญเอื้ออำนวยแล้ว เหตุใดสาระและเนื้อหาของการเมืองภาคพลเมืองกลับว่างเปล่า เวื่อนไขใดที่ทำให้พลังการเมืองของประชาชนถดถอยลง หลังจากที่ได้กตัตันจนมีโครงสร้างรัฐธรรมนูญที่เราปรารถนา และดูเสมือนการปฏิรูปการเมืองครั้งใหญ่ได้เป็นไปตามครรลองสันติวิธี ได้บรรลุตามเป้าหมาย

ประชาธิปไตยที่ไม่เป็นนิติรัฐ : อำนาจอรัฐที่ไม่มีการควบคุม

การเมืองเป็นกิจกรรมของกลุ่มสังคมและปัจเจกชนที่มีเป้าหมายอยู่ที่ความเสมอภาคและยุติธรรม การตัดสินใจเพื่อประโยชน์สาธารณะโดยหลักนิติธรรมหรือกฎหมายมีบทบาทสำคัญในการสร้างความชอบธรรมให้แก่สถาบัน องค์กร และบุคคล ที่จะนำไปสู่สันติสุขและความมีระเบียบในชีวิตสังคม การเมืองและกฎหมายล้วนส่งเสริมซึ่งกันและกัน กฎหมายเป็นผลิตภัณฑ์ที่ออกมาจากเจตนารมณ์ทางการเมือง

เมืองและกระบวนการตัดสินใจทางการเมือง เมื่อมีกฎหมายเกิดขึ้นแล้ว มักกลายเป็นโครงสร้างและเงื่อนไขที่การกระทำทางการเมืองต้องเดินไปตามครรลองนั้น¹⁹

การพัฒนาประชาธิปไตยโดยปราศจากการสร้างพื้นฐานนิติรัฐอันเข้มแข็งคู่ขนานไปพร้อมกัน นำไปสู่อันตรายทางการเมืองที่เห็นได้อย่างชัดเจนคือ หลังการล่มสลายของสหภาพโซเวียต กลุ่มเคลื่อนไหวเพื่อพัฒนาประชาธิปไตยในรัสเซียได้เน้นหนักการสร้างประชาธิปไตยในเรื่องพรรคการเมืองและรัฐสภาเป็นหลัก แต่ละเลยการสร้างหลักการนิติธรรม การสร้างหลักนิติรัฐเป็นอันตรายต่อการพัฒนาการเมืองภาคพลเมือง²⁰

การพัฒนาทุนนิยมในรัสเซียจึงเป็นโอกาสอันดีของกลุ่มมาเฟียและอดีตเจ้าหน้าที่ระดับสูงของพรรคคอมมิวนิสต์โซเวียตและพวกพ้องที่ร่ำรวยมหาศาลจากการผูกขาดอำนาจและอิทธิพลได้แสวงหาอำนาจในรูปแบบใหม่ การเลือกตั้งของรัสเซียกลับนำพาประเทศไปสู่การเป็นคณาธิปไตย (oligarchy) และธนาธิปไตย

ตัวอย่างจากอีกหลายประเทศที่หากเราเพ่งพินิจอย่างจริงจังจะพบว่า ที่ใดหย่อนหลักนิติธรรม ประชาธิปไตยตัวแทนก็จะเป็นฐานอำนาจอันชอบธรรมให้แก่กลุ่มอำนาจนิยม

พัฒนาการทางการเมืองไทยหลังมิถุนายน 2475 และหลัง 14 ตุลาคม ก็เช่นเดียวกัน ระบอบประชาธิปไตยของเราวนเวียนอยู่ในวังวนการต่อสู้ของประชาชนกับเผด็จการทหาร ทำให้ไม่มีเวลาศึกษา

¹⁹ Bundeszentrale fuer Politische Bildung, *Lernfeld Politik: eine Handrei* Chung zur Aus-und Weiterbildung. Will Cremer [Red.] (Bonnw: Bundeszentrale fuer Politische Bildung, 1992), หน้า 111.

²⁰ Ralf Dahrendorf, อ้างแล้ว, หน้า 12.

และลงมือสร้างพื้นฐานทางนิติธรรมที่เป็นเสาหลักแห่งพัฒนาการความเป็นมนุษย์และวัฒนธรรมการเมือง จากความคิดเรื่องอำนาจรัฐที่สืบทอดมาจากระบบการปกครองในอดีต ซึ่งถือว่ากฎหมายเป็นคำสั่งของรัฐบาลปิตัย และรัฐมีอำนาจเบ็ดเสร็จสูงสุดในการกำหนดความเป็นไปของสังคมทุก ๆ ด้าน เมื่อผนวกกับวัฒนธรรมเจ้าขุนมูลนายและระบบอุปถัมภ์ ทำให้อำนาจนิยมในสังคมไทยเติบโตไปท่ามกลางการเคลื่อนไหวประชาธิปไตย²¹

สื่อมวลชนกับความพิกลพิการของประชาธิปไตยไทย

บทบาทของสื่อมวลชนต่อการเมืองโลกมีมายาวนาน อาทิ ก่อนสงครามโลกครั้งที่สอง ฮิตเลอร์ได้ใช้วิทยุและภาพยนตร์ปลุกปั่นความเกลียดชังที่มีต่อชาวยิว และปลุกกระแสลัทธิชาตินิยมเยอรมันก่อนสงครามขึ้น และถูกบดขยี้ด้วยกำลังจากฝ่ายสัมพันธมิตร เหตุการณ์ครั้งนี้ชาวโลกได้บทเรียนราคาแพงว่าจะต้องไม่ปล่อยให้รัฐหรือบุคคลใดมากุมอำนาจเบ็ดเสร็จในการใช้สื่อมวลชนอีกต่อไป

สังคมไทยได้รับประสบการณ์ที่ดูเด็ดและขมขื่นมาแล้วของการปลุกกระแสลัทธิชาตินิยมของวิทยุยานเกราะและเรือชาย จนนำไปสู่กรณี 6 ตุลาฯ อันเป็นรอยบาปใหญ่ของสังคมชาวพุทธ จนคนจำนวนหนึ่งอยากให้เรื่องราวนี้จางหายไปจากประวัติศาสตร์

โรเบิร์ต แม็คเชสเนย์ (Robert W. McChesney) ศาสตราจารย์ด้านการวิจัยแห่งสถาบันวิจัยการสื่อสารแห่งมหาวิทยาลัยอิลลินอยส์ ได้เขียนหนังสือเล่มใหญ่ วิทยุภาควิชาการสื่อมวลชนในสหรัฐอเมริกา อย่างรุนแรงว่า ระบบประชาธิปไตยอเมริกันต้องอยู่ในสภาพพิกล

²¹ ดร. กิติพงษ์ กิตยารักษ์ (บรรณาธิการ), *ทิศทางกระบวนการยุติธรรมไทยในศตวรรษใหม่* หนังสือชุด ปฏิรูปกระบวนการยุติธรรม (กรุงเทพฯ: มปท., 2543).

พิการ ก็เพราะระบบธุรกิจการสื่อสารเป็นปัจจัยสำคัญ เขากล่าวว่า ธุรกิจการสื่อสารได้สร้างความมั่นคงให้แก่ระบบที่กลุ่มคนหยิบมือเดียว ผู้ร่ำรวยมีอำนาจตัดสินใจในเรื่องสำคัญโดยสาธารณชนไม่มีส่วนร่วมรับรู้ ถ้าไม่มีการปฏิรูปสื่อมวลชน โอกาสที่จะทำให้สหรัฐอเมริกาเป็นสังคมที่เสมอภาคมากกว่านี้ สามารถปกครองตนเองและเป็นสังคมที่มีมนุษยธรรมมากขึ้น ก็คงจะเกิดได้ยาก²²

บุญรักษ์ บุญณะเขตมาลา ได้เขียนเรื่อง “ระบอบโทรทัศนาศิลปะไทย” ซึ่งให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างการเมืองกับโทรทัศน์ที่พัฒนาขึ้นมาอย่างน่าสนใจ ตั้งแต่หลังปี พ.ศ. 2530 เป็นต้นมา โทรทัศน์ได้มีอำนาจครอบงำชีวิตทางการเมืองมากขึ้น โดย “การเมือง” กับ “การแสดง” เกือบจะกลายเป็นเนื้อเดียวกัน²³ โดยการเสริมการวิเคราะห์ทางการเมืองที่ฉาบฉวย ให้นำหนักแก่ตัวบุคคลที่เป็นผู้นำทางการเมือง และผู้นำรัฐบาลเสียมากกว่าอึงหลักการทางการเมือง ไม่ต่างจากการเมืองแนวทางประชานิยม (populism) ยุคปัจจุบันของ พ.ต.ท.ทักษิณ ชินวัตร (ซึ่งจะลงรายละเอียดในตอนต่อไป)

นอกจากการที่สื่อมวลชนกลายเป็นธุรกิจสำคัญในโลกยุคสารสนเทศแล้ว จิตวิญญาณของสื่อมวลชนโดยเฉพาะนักหนังสือพิมพ์รุ่นใหม่ที่อยู่ในโครงสร้างทุนนิยมและบริโภคนิยมเป็นตัวกำกับ ไม่ได้มีอุดมการณ์เหมือนนักหนังสือพิมพ์รุ่นเก่าอย่าง ศรีบูรพา สุภา ศิริมานนท์ อิศรา อมันตกุล อุรธณ์ พลกุล จิตร ภูมิศักดิ์ ทวีป วรดิลก

²² Robert McChesney, *Rich Media Poor Democracy: Communication Politics in Dubious Times* (New York: The New Press, 2002), หน้า 281.

²³ บุญรักษ์ บุญณะเขตมาลา, *ระหว่างกระจกกับตะเกียง : กุศโลบายสื่อศึกษาแผนที่สู่ศตวรรษที่ 21 บทเรียนจากยุคเศรษฐกิจฟองสบู่จรดยุคปฏิรูปการเมือง* (กรุงเทพฯ : คปไฟ, 2542).

และอีกหลายท่านที่ต่อสู้กับเผด็จการจนถูกจับกุมคุมขังในยุคมีด²⁴ และเมื่อนักหนังสือพิมพ์ที่มีจิตสำนึกประชาธิปไตยรุ่นใหม่ได้ผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านสิ่งพิมพ์ประชาสังคม “คนเหล่านี้ก็โดนบังคับให้ลาออก หรือลดบทบาทในการเขียนข่าวหรือรายงาน”

²⁴ อุบลรัตน์ ศิริยุวศักดิ์, “จากประวัติศาสตร์สู่นาคต : ประชาชนต้องเป็นผู้กำหนดพื้นที่สาธารณะ” ใน *จดหมายข่าวประชาชน* (ฉบับวันที่ 2 กันยายน 2546).

4. การเมืองปัจจุบันกับการเมืองภาคประชาชน

กระแสประชานิยมมิได้มีแค่ Thaksin model

รัฐธรรมนูญฉบับปี พ.ศ.2540 เป็นผลพวงของความต้องการแก้ไขปัญหาการเมืองและปฏิรูปการเมืองของประเทศไทย เพราะตั้งแต่มีการเลือกตั้งหลังกรณี 14 ตุลาฯ (ยกเว้นช่วงรัฐบาลธานินทร์ กรัยวิเชียร) ทุกรัฐบาลต่างเป็นรัฐบาลผสมของพรรคพันธมิตร ทำให้นายกรัฐมนตรีต้องแต่งตั้งรัฐมนตรีตามโควตาของพรรคร่วมรัฐบาล โดยไม่ได้คำนึงถึงความสามารถและจริยธรรมของผู้ที่อยู่ในคณะบริหาร นายกรัฐมนตรีที่ผ่านมาจึงมีอำนาจจำกัดและถูกมองว่าเป็นสาเหตุหนึ่งของการบริหารประเทศที่อ่อนด้อย ดังนั้น นอกจากจะให้สิทธิเสรีภาพและส่งเสริมการมีส่วนร่วมทางการเมืองของภาคพลเมืองแล้ว รัฐธรรมนูญฉบับนี้ยังมีจุดประสงค์ต้องการเห็นนายกรัฐมนตรีมีอำนาจในการบริหารประเทศได้ดีและมีรัฐบาลที่เข้มแข็งมั่นคง

ชัยชนะของพรรคไทยรักไทยเมื่อต้นปี พ.ศ.2544 ได้สร้างฐานการเมืองให้ พ.ต.ท.ทักษิณ ชินวัตร ในการดำเนินนโยบายดังที่หาเสียงไว้กับประชาชน ทั้งอัดฉีดเงินสู่รากหญ้าและได้กระตุ้นเศรษฐกิจให้แก่กลุ่มธุรกิจเพื่อสร้างความมั่นใจให้แก่ผู้คน ยุทธวิธีการประชานิยมทำให้ นายกรัฐมนตรีและพรรคไทยรักไทยมีอำนาจทางการเมืองเข้มแข็ง ประกอบกับพรรคฝ่ายค้านขาดยุทธศาสตร์ในการกำหนดวิสัยทัศน์ประเทศไทยและขาดผู้นำที่โดดเด่น ยิ่งทำให้ พ.ต.ท.ทักษิณ กลายเป็น “ผู้นำการเมืองไร้เทียมทาน” ในระยะเวลาสั้น โดย

มีงานประชาสัมพันธ์การจัดงานเอเปคช่วยหนุนภาพลักษณ์ให้โดดเด่นระดับอาเซียน

เสียงวิพากษ์วิจารณ์เรื่องเผด็จการรัฐสภา การใช้ท่าทีที่แข็งกร้าว และการใช้อำนาจแก้ไขปัญหากลุ่มผู้ไม่เห็นด้วยกับมาตรการของรัฐบาล ไม่ว่าจะเป็นกรณีปากมุล หรือกลุ่มคัดค้านท่อก๊าซไทย-มาเลเซีย การจัดการกับผู้ประท้วงยึดที่ดินกักตุน ล้วนเป็นอุปสรรคขัดขวางต่อแนวทางการพัฒนาประชาธิปไตย

สำหรับผู้ที่ติดตามสถานการณ์เศรษฐกิจสังคมการเมืองอย่างใกล้ชิด และเห็นความไม่แน่นอนของเศรษฐกิจโลกาภิวัตน์ อีกทั้งผลกระทบจากนโยบายจัดการกับกลุ่มก่อการร้ายของประธานาธิบดีบุช ซึ่งรัฐบาลพรรคไทยรักไทยนำพาตนเองเข้าอิงแอบกับ “ความเสี่ยง” จนเกินไป อาจนำพาชาติสิ้นไกลเข้าสู่ห้วงปัญหา โดยไม่มีใครหรือกลไกใดยับยั้งถ่วงดุลได้

ผู้ที่มีความคิดเป็นประชาธิปไตย โดยเฉพาะประชาธิปไตยที่เน้นการมีส่วนร่วม ย่อมไม่เห็นด้วยกับแนวทาง “ประชานิยม” ที่นายกรัฐมนตรีใช้อยู่ขณะนี้

แนวโน้มที่พรรคไทยรักไทยจะชนะการเลือกตั้งปี 2548 มีสูงมาก และจะเป็นชัยชนะที่กุมอำนาจเบ็ดเสร็จในรัฐสภา โดยที่พรรคประชาธิปไตยอาจจะมิตั้งน้อยลงกว่าเดิมเสียอีก

คนไทยไม่ตีใจหรือที่มีพรรคการเมืองพรรคเดียวชนะการเลือกตั้ง แล้วจัดตั้งรัฐบาลโดยไม่ต้องมีพรรคพันธมิตรมาต่อรองเรื่องผลประโยชน์ ในต่างประเทศพรรคการเมืองเสียงข้างมากของพรรคเดียวหรือสองพรรคพันธมิตร เป็นรัฐบาลยาวนานนับ 8 ปี หรือ 10 กว่าปีก็มีให้เห็นอยู่เสมอ

ผู้ที่สนใจการเมืองบ้านการเมืองคงไม่ห่วงเรื่องพรรคการเมืองพรรคเดียวปกครองประเทศ แต่คงจะห่วงเรื่องการใช้อำนาจ “โดยไม่

มีการควบคุมและถ่วงดุล" มากกว่า และนี่คือสิ่งที่ผู้คนจำนวนหนึ่งวิตกเรื่อง "ประชานิยม" ของ พ.ต.ท.ทักษิณ ชินวัตร

ถ้าเราใช้วิธีคิดกระบวนระบบเข้ามาจับ "กระแสประชานิยม" ในสังคมไทย น่าจะมองเห็นได้ว่าเรื่องนี้เป็นปรากฏการณ์ทางการเมืองในระยะเวลาหนึ่ง ซึ่งต้องมองความสัมพันธ์เชื่อมโยงของส่วนประกอบต่าง ๆ ที่ทำให้เกิด "ประชานิยม" ขึ้น

เมื่อเรากวาดสายตาไปยังมุมต่าง ๆ ของโลกวันนี้ เราจะสามารถทำความเข้าใจเรื่อง "ประชานิยม" ได้ดีขึ้น

ดีเตอร์ บอริส (Dieter Boris) และอัลเบิร์ต แสตร์ (Albert Sterr) ซึ่งเขียนบทความเรื่อง "การกลับมาของบุรุษเหล็ก : ประชานิยมและประชานิยมใหม่ในละตินอเมริกา" (Die Rueckkehr der Caudillos : Populismus und Neo-populismus in Lateinamerika)²⁵ เห็นว่า ละตินอเมริกากำลังอยู่ในช่วงการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองที่ลึกซึ้งและกว้างไกล ตัวอย่างที่ชัดเจนได้แก่ การเปลี่ยนแปลงชนิดพลิกหน้ามือเป็นหลังมือในเม็กซิโก พรรคสถาบันอภิวัดณ์ (PRI) พ่ายแพ้แก่พรรคอนุรักษนิยม หลังจากที่พรรค PRI ปกครองเม็กซิโกมากกว่า 60 ปี การได้รับชัยชนะของลูลา ดาซิลวา (Lula da Silva) แห่งพรรคคนงานบราซิล (PT) การต้องลงจากตำแหน่งของประธานาธิบดี เดอ ลาร์ว (De La Rúa) ในอาร์เจนตินา นี่คือรูปธรรมของการเมืองประเทศใหญ่ ๆ เมื่อมองไปที่ประเทศเล็ก ๆ เช่น เอกวาดอร์ เวเนซุเอลา โบลิเวีย และเปรู ล้วนมีการเปลี่ยนผู้นำใหม่ทั้งสิ้น

ปรากฏการณ์เช่นที่ว่านี้ ล้วนแสดงเจตนาารมณ์ของคนส่วน

²⁵ Dieter Boris und Albert Sterr, Die Rueckkehr der Caudillos: Populismus und Neo-populismus in Lateinamerika. In: *Blaetter fuer deutsche und internationale Politik* (vol. 3, 2003), หน้า 338-343.

ใหญ่ที่อยากเห็น “การเริ่มต้นใหม่” (new beginning) ของสังคม เพราะชาวละตินอเมริกันล้วนเบื่อหน่ายพรรคการเมืองใหญ่ที่ปกครองประเทศมายาวนาน แต่ไม่สามารถแก้ปัญหาเศรษฐกิจและสังคมให้เข้มแข็งถาวรได้ เส้นทางพัฒนาอย่างระหกระเหินของอาร์เจนตินาในทศวรรษ 80 เมื่อเศรษฐกิจตกต่ำ แล้วฟื้นตัวขึ้นและมีท่าทีจะไปได้สวยเมื่อต้นทศวรรษ 90 แต่กลับสิ้นเนื้อประดาตัวเมื่อจะเข้าสู่ศตวรรษที่ 21 นอกจากความยากจนที่ระบาดไปทั่ว ชนชั้นกลางกลายเป็น “คนจนใหม่” ช่องว่างทางสังคมระหว่าง “คนมี” กับ “คนไม่มี” ยิ่งถ่างกว้างขึ้น ส่งผลให้สติอาชญากรรมเพิ่มสูงขึ้นด้วย

ประชาชนเอือมระอาต่อระบอบรัฐสภา พรรคการเมือง และระบบยุติธรรม ทำให้เกิดความรู้สึกอยากได้บุคคลที่มีบุคลิกภาพและนโยบายที่เป็น “ทางเลือกใหม่” และเขา “ฝากความหวัง” ไว้ได้ (คนละตินอเมริกันเช็ดเชียวกับเผด็จการทหารที่โหดร้ายทารุณมาหลายสิบปี และไม่อยากจะวนกลับไปสู่ระบบเผด็จการอีก แต่ก็ต้องการ “บุรุษที่เข้มแข็ง”)

ในช่วงทศวรรษที่ 40 ถึง 60 ละตินอเมริกาตกอยู่ภายใต้การปกครองของท็อบบูต ผู้ทำตัวเสมือน “บุรุษเหล็ก” (Caudillos) ซึ่งเป็นยุคที่ “ประชานิยมรุ่งเรือง” ครั้นกลุ่มบุรุษเหล็กที่นิยมใช้ “กำปั้นเหล็ก” ในการปกครองประเทศและละเมิดสิทธิและประชาธิปไตย มุ่งเน้นพัฒนาวัตถุ โดยคิดเอาว่าเมื่อเศรษฐกิจรุ่งเรืองแล้ว สังคมจะเจริญโดยอัตโนมัติ ปรากฏว่ากลุ่ม “บุรุษเหล็ก” เหล่านี้ได้นำพาชาติลงสู่หุบเหวแห่งหนี้สินและความล้มละลายช่วงทศวรรษที่ 80 กระแสประชานิยมในละตินอเมริกาก็เสื่อมลง

แม้เคยนำพาบางประเทศไปสู่หายนะมาแล้ว แต่ระยะเวลา 20 ปีให้หลังมานี้ กระแสประชานิยมก็ก่อตัวขึ้นมาใหม่ ดีเตอร์ บอริส และอัลเบิร์ต แสตร์ พยายามวิเคราะห์ความเป็น “ประชานิยมใหม่” ใน

ละตินอเมริกาที่ต่างไปจาก “ประชานิยมเก่า” สมัยเผด็จการทหารครองเมือง (ซึ่งเส้นแบ่งก็ไม่ชัดเจนนัก) ว่ามีลักษณะต่อไปนี้

หนึ่ง ประชานิยมใหม่สมาทานนโยบายเศรษฐกิจเสรีนิยมใหม่อย่างไม่ได้แย้ง แม้ว่าจะต้องลดบทบาทของรัฐในการควบคุมนโยบายเศรษฐกิจและสังคมลงอย่างมากก็ตาม

สอง ประชานิยมใหม่ไม่ได้เน้นการจัดตั้งที่เข้มงวด แต่เป็นการรวมตัวกันหลวม ๆ โดยมีเป้าหมายอยู่ที่การช่วงชิงคะแนนเสียงเพื่อเอาชนะการเลือกตั้ง

สาม พันธมิตรทางสังคมของประชานิยมใหม่ คือชนชั้นสูงในสังคม ได้แก่ นักธุรกิจการเงิน การค้าต่างประเทศ และผู้ผลิตที่มุ่งสู่ตลาดโลก เป็นต้น ส่วนพันธมิตรกลุ่มใหญ่ที่เป็นฐานคะแนนเสียง ก็คือคนจนเมืองและคนจนชนบท (ที่รัฐบาลอุมซุซุทางการเงิน)

สี่ ประชานิยมใหม่ดำเนินนโยบายต่างประเทศตามแนวทางที่สหรัฐอเมริกาและกลุ่ม G-8 กำหนดเอาไว้ อีกทั้งถือว่าองค์กรโลกาภิวัตน์อย่าง IMF และธนาคารโลกคือฐานค้ำจุนพวกเขา

ห้า ประชานิยมใหม่อาศัยสื่ออิเล็กทรอนิกส์ และยุทธศาสตร์การโฆษณาประชาสัมพันธ์สร้าง “ภาพ” ความเป็นผู้นำให้โดดเด่น

ข้อสุดท้าย คู่ต่อสู้สำคัญทางการเมืองของประชานิยมใหม่นอกจากจะเป็นกลุ่มปัญญาชนและชนชั้นกลาง “ที่ตื่นตัว” แล้ว ยังมีกลุ่มสหภาพแรงงานรัฐวิสาหกิจ กลุ่มนักธุรกิจขนาดเล็ก ขนาดกลาง และกลุ่มเกษตรกรที่ได้รับผลกระทบจากนโยบายการค้าเสรีเต็มตัว

เมื่อเราละสายตาจาก “ประชานิยมใหม่” ในละตินอเมริกาแล้ว มองไปที่ยุโรปตะวันตก ก็เห็นซิลวิโอ เบร์ลุสโคนี แห่งอิตาลี คุณอาณาจักรสื่อมวลชนไว้ได้จำนวนมาก และพยายามหลบเลี่ยงการตรวจสอบของสถาบันยุติธรรมและรัฐสภาไปอย่างน่าขุ่น ๆ

ในขณะที่ประเทศออสเตรเลีย กระแสประชานิยมที่จอร์จ

ไฮเดอร์ แห่งพรรคเสรีนิยมได้ปลุกกระแสด้านคนต่างชาติขึ้นมาประมาณปลายทศวรรษ 90 ในเยอรมนีก็มีนักการเมืองชั้นนำแห่งพรรคเสรีนิยมที่ใช้ “ลูกเล่น” ของประชานิยมในการหาเสียงกำลังครองอำนาจอยู่ แม้กระทั่งนายแกร์ฮาร์ด เซรอดอร์ ผู้นำรัฐบาลแห่งพรรคสังคมประชาธิปไตยก็ใช้กลยุทธ์บางอย่างของประชานิยม (โดยเฉพาะการสร้างภาพลักษณ์ในโทรทัศน์) มาเดินงานการเมืองและการเลือกตั้งระดับชาติครั้งที่ผ่านมา

คนที่มียานาจและอิทธิพลที่สุดในโลกเวลานี้คือประธานาธิบดีจอร์จ ดับเบิลยู บุช ผู้ที่ได้รับเลือกตั้งอย่างน่ากังขา ก็เดินรอยตาม “แนวประชานิยม”

บุช ได้อาศัยสถานการณ์ของกระแสความโกรธความกลัวอันเกิดจากกรณี 11 กันยายน ปลุกกระแสความสามัคคีและความรักชาติของคนอเมริกัน ระดมพลังสื่อมวลชนทุกประเภท สร้าง “สภาวะผู้นำ” ของตนขึ้นมา โดยอาศัยคลื่นกระแสนี้บีบให้รัฐสภาอเมริกันและพรรคเดโมแครตต้อง “สงบเสงี่ยม” ไม่กล้าคัดค้าน เพราะผู้คัดค้านนโยบายดาต่อตาฟันต่อฟันของบุชคือผู้ไม่รักชาติ และเป็นพันธมิตรกับ “อักษะแห่งความชั่วร้าย”

การที่บุช ได้วางตำแหน่งบุคคลสำคัญในระบอบยุติธรรมของสหรัฐฯ ให้เป็นพวกที่มีแนวคิดอนุรักษนิยมจัด และใช้กระแสมวลชนบีบรัฐสภา ทำให้การละเมิดสิทธิมนุษยชนและเสรีภาพของคนอเมริกันมีความถี่และครอบคลุมวงกว้างอย่างไม่เคยมีมาก่อนในประวัติศาสตร์นั้น เป็นการเดินไปสู่เส้นทางของอำนาจนิยม ซึ่งเป็นขั้วตรงข้ามกับเสรีประชาธิปไตย²⁶

ประชาธิปไตยอเมริกันซึ่งมีรากฐานของความกระตือรือร้น

²⁶ Dieter Boris und Albert Sterr, อ้างแล้ว, หน้า 334-344.

ของประชาคม (community) ได้รับการยกย่องจากอเล็กซิส เดอ ต็อกเกอวิลส์อย่างมากเมื่อสองศตวรรษก่อน และมีรากฐานวัฒนธรรมที่เน้นเสรีภาพของอิสรชนที่คัดค้าน “วัฒนธรรมทาส” มาตั้งแต่ยุครวมประเทศเป็นสหรัฐอเมริกา ยังไกลลิ้นเข้าสู่อำนาจนิยมได้ เมื่อสาธารณชนขาดความระมัดระวังทางการเมือง

ในอิตาลี เบอรัลลุสโคนี มีภาพลักษณ์และการทำงานทางการเมืองคล้ายคลึงกับ พ.ต.ท.ทักษิณ อดีตนักธุรกิจใหญ่ผู้นี้ได้รวบรวมสมัครพรรคพวกที่เป็นชาวถึงชาวจัดไว้ด้วยกัน คนเหล่านี้กำลังถวิลหา “ผู้นำ” เพื่อต่อกรกับพันธมิตรฝ่ายซ้ายที่มีพรรคคอมมิวนิสต์อิตาลีเป็นแกนนำ คนกลุ่มนี้ได้จัดตั้งพรรค “อิตาลีก้าวหน้า” (Forza Italia) โดยมีเงินจำนวนมหาศาลของเบอรัลลุสโคนีมาหนุน

คนอิตาเลียนเลือกเบอรัลลุสโคนีเข้ามาในช่วงที่ประชาธิปไตยกลับเข้ามาสู่ภาวะปกติแล้ว คงเนื่องมาจากการโหมโฆษณาหาเสียงทางสื่อมวลชนอย่างหนัก (hyper communication) เพื่อเอาชนะการเลือกตั้ง

รุสโคนี อาจารย์สอนรัฐศาสตร์ที่มหาวิทยาลัยตูรินให้ทัศนะว่า เบอรัลลุสโคนีไม่ได้เป็นเผด็จการฟาสซิสต์ดังเช่นมุสโสลินี แต่เป็นประชาธิปไตยประชานิยม (democratic populism) ซึ่งเป็นปัญหาต่อประชาธิปไตยของอิตาลีด้วยสาเหตุดังต่อไปนี้²⁷

หนึ่ง ผู้นำพรรคอาศัยการสื่อสารกับประชาชนโดยตรง เพราะคุมโทรทัศน์ไว้เกือบหมด แล้วอาศัยความสัมพันธ์กับธุรกิจสิ่งพิมพ์ช่วยหนุนอีกแรง

²⁷ Gian Enrico Rusconi, *Berlusconi: Neuer faschismus oder demokratischer Populismus?*. In *Blaetter fuer deutsche und internationale Politik* (vol.8, 2002), หน้า 973-980.

สอง ใช้ประโยชน์จากเสียงข้างมากในรัฐสภา หลบเลี่ยงการตรวจสอบของฝ่ายค้าน โดยเฉพาะการตีความทางกฎหมาย เมื่อเขามีผลประโยชน์ทับซ้อน (conflict of interests) กับนโยบายของรัฐบาล

สาม พยายามเข้าไปเปลี่ยนแปลงศูนย์กลางในสถาบันยุติธรรม ทำให้เป็น “ยุติธรรมการเมือง” ซึ่งฝ่ายค้านมองว่าเป็นอันตรายต่อระบบรัฐธรรมนูญ

Berlusconismo กับ Thaksin model จึงมีอะไรที่น่าทำการศึกษาวิเคราะห์ให้ลึกลงไป เพราะแค่พิจารณาเรื่องบุคลิกภาพและการสร้างภาพผู้นำโดยอาศัยพลังของสื่อมวลชนยังไม่เพียงพอ อีกทั้งวิธีการทำงานการเมืองก็มีบางอย่างที่คล้ายกัน

อย่างไรก็ตามไม่ควรมองกระแสประชานิยมเป็นแค่ปรากฏการณ์ทางการเมือง แต่น่าจะหมายรวมไปถึงสิ่งที่ตามมาจากกระแสคิดนี้ นั่นคือปัญหาซึ่งเกิดจากโครงสร้างทางการเมืองของพรรคแบบเดิม ๆ และการสร้างความเคยชินต่อวิธีการดำเนินชีวิตที่ต้องการบริโภคความสำเร็จง่าย ๆ ที่นำมาใช้ได้เลย

โครงสร้างวัฒนธรรมแบบละตินอเมริกันที่คล้ายกับคนไทย ไม่ว่าจะเป็นกระแสบริโภคนิยมที่ถูกสื่อมวลชนมอมเมาและลด “ความเป็นการเมือง” (depoliticized) อันเป็นเรื่องสาธารณะที่ประชาชนควรสนใจลง อีกทั้งกระแสวิกฤตการณ์และความปรารถนาที่ประชาชนอยากได้ “ฮีโร่” ผู้ปราบความชั่วร้ายดังที่ประธานาธิบดีบุชแสดงอยู่ปัจจัยต่าง ๆ เหล่านี้ควรจะศึกษาประกอบกันไป และมองจากหลายมิติหลายระดับ เพื่อรับมือกับแนวประชานิยมในต้นศตวรรษที่ 21 ซึ่งมีชั้นเชิงแพรวพราวสูงกว่าประชานิยมแบบเก่า

ถึงแม้จะเป็นงานค่อนข้างยาก แต่ผู้ที่ทำงานการเมืองภาคประชาชนจะละเลยเสียมิได้ เพราะประชานิยมคือคู่ต่อสู้สำคัญของการเมืองภาคประชาชนหรือการเมืองภาคพลเมือง ดังที่ ดีเตอร์ บอริส

และอัลเบิร์ต แสตร วิเคราะห์เอาไว้

การเมืองภาคประชาชน : พลังที่มาเพียงครึ่งทาง

“เมื่อข้าพเจ้ามีอำนาจ ข้าพเจ้าไม่มีประสบการณ์
เมื่อข้าพเจ้ามีประสบการณ์ ข้าพเจ้าไม่มีอำนาจ”
ปรีดี พนมยงค์

“การเมืองคือความพยายามให้ได้มาซึ่งอำนาจรัฐ เพื่อก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงให้เป็นไปตามอุดมการณ์” แม้ประโยคนี้จะไม่ครบถ้วนสมบูรณ์ในบริบทของสังคมยุคดิจิทัล ซึ่งอำนาจรัฐนั้นมีน้อยลงทุกที แต่อย่างไรก็ตาม ถ้าประชาชนไร้เสียงซึ่งอำนาจต่อรอง หรือไม่มีอำนาจต่อรองอย่างสมน้ำสมเนื้อกับกลุ่มทุนที่ควบคุมหรือชักใยอยู่เบื้องหลังนักการเมือง การจะสร้างสังคมที่มีความเสมอภาคทางเศรษฐกิจและสังคม มีสิทธิเสรีภาพ และการบริหารงานอย่างโปร่งใส ย่อมเป็นไปได้

ช่วงทศวรรษ 50 และ 60 เมื่อสงครามโลกครั้งที่สองสิ้นสุดลง สหภาพโซเวียตมีความก้าวหน้าทางอุตสาหกรรมและเข้มแข็งทางการทหารใกล้เคียงกับสหรัฐอเมริกาในยุคสงครามเย็นยังคงร้อนแรง ช่วงนั้นอุดมการณ์สังคมนิยมยังคงมีพลัง จึงเป็นปัจจัยที่เอื้ออำนวยให้นโยบายบางด้านสามารถดำรงอยู่ได้ และเป็นการถ่วงดุลไม่ให้ระบบทุนนิยมสุดโต่งเกินไป ถือเป็น “ยุคทอง” เพราะแทบไม่มีคนว่างงาน มีความเสมอภาคในการกระจายรายได้ รัฐบาลมีเสถียรภาพทั้งภายในและภายนอกประเทศ

ครั้นถึงปลายทศวรรษที่ 70 เมื่อพลังของขบวนการแรงงานและขบวนการเคลื่อนไหวของประชาชนอ่อนตัวลง ขณะที่พลังอนุรักษ์

นิยมใหม่ของมหาอำนาจที่มีมากาเร็ด แครตเซอร์, โรนัลด์ เรแกน, เฮลมูท โคห์ล และนาทาโซเน เป็นหัวหน้ารัฐบาล อำนาจของฝ่ายขวา ได้ฟื้นตัวและตีโต้ฝ่ายซ้ายอย่างหนักหน่วง การปรับโครงสร้างเศรษฐกิจที่เอื้ออำนวยต่อทุนทั้งภายในประเทศและระดับนานาชาติ ก็เคลื่อนไหวสอดคล้องกัน ตั้งแต่องค์กรโลกบาล อย่างธนาคารโลก IMF WTO และอื่น ๆ จนนำไปสู่ “ฉันทานุมัติวอชิงตัน” (Washington consensus) ในที่สุด

กระแสนรุกรัชนีนิยมจึงมีพลังท่วมท้น รวมทั้งในประเทศที่ขาดอำนาจต่อรองของฝ่ายประชาชนเช่นประเทศไทยด้วย

จากการสังเกตการเคลื่อนไหวของการเมืองภาคประชาชน มาเป็นเวลากว่า 30 ปี กล่าวได้ว่า พลังประชาชนที่ขึ้น ๆ ลง ๆ ไม่ยั่งยืนพอที่จะเปลี่ยนอำนาจครอบงำของระบบเก่า (hegemony) ดังที่กริมส์ซี พูดถึง เราจำเป็นต้องกวาดตาดูภาพรวมของ “พลังประชาชน” (people power) ทั่วโลก เพื่อตอกย้ำความสำคัญเรื่องการย้ายกระบวนทัศน์ (paradigm shift) ว่าสัมพันธ์อย่างไรกับการเคลื่อนไหวของการเมืองภาคประชาชน

ลองมาดูภาพพลังความเคลื่อนไหวภาคประชาชนกันอีกที

ช่วงปี พ.ศ.2509 การเคลื่อนไหวของนักศึกษาและประชาชนอเมริกันที่ต่อต้านสงครามเวียดนาม ได้ขยายตัวลุกลามมาถึงกลุ่มนักศึกษาปัญญาชนและประชาชนในยุโรปอย่างคาดไม่ถึง เช่นที่เยอรมันตะวันตก ท่ามกลางความรุ่งโรจน์ทางเศรษฐกิจและเสถียรภาพทางสังคมการเมือง กลับเกิดกระแส “ค่านสถาบัน” และ “โยนทิ้ง” คำนิยมเดิม ๆ “ความเป็นภพภู” คือสิ่งที่หนุ่มสาวบุปผาชนต้องการ กระแสศึกษามาร์กซิสต์ที่เรียกกันว่า “คา-กรุปเปิน (K-Gruppen ซึ่งหมายถึงกลุ่มที่สนใจลัทธิคอมมิวนิสต์หลากหลายกลุ่ม) ได้เกิดขึ้นราวกับดอก

เห็ด ช่วงปี พ.ศ.2511-2513 และอีก 4-5 ปีให้หลัง แกนนำของกลุ่มหลากหลายความคิดเหล่านี้ ได้มีส่วนสำคัญในการขับเคลื่อนขบวนการอนุรักษัรรมชาติ ขบวนการสันติภาพ และขบวนการสิทธิสตรี จนกลายมาเป็น “พรรคเขียว” ที่ได้รับชัยชนะในการเลือกตั้งท้องถิ่น จนทะยานขึ้นมาเป็นพรรคระดับชาติ และมาเป็นพรรคร่วมรัฐบาลกับ พรรคสังคมประชาธิปไตย

ในห้วงเวลานั้น ฐานกำลังสำคัญที่คอยเติมเชื้อความคิดและการเคลื่อนไหวให้พลังประชาชนในยุโรปคือ ปัญญาชนและนักศึกษาที่เป็นแกนสำคัญอยู่ที่ประเทศฝรั่งเศส จนกระทั่งเกิดการเดินขบวนประท้วงของนักศึกษาประชาชนในกรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส ที่เรียกว่าเหตุการณ์เดือนพฤษภาคม 2511 (1968) เป็นการเคลื่อนไหวมวลชนที่คึกคักที่สุด (หลังคอมมูนปารีส ในปี ค.ศ.1871)

อีริก ฮอบส์บอว์ม (Eric Hobsbawm) นักประวัติศาสตร์แนวมาร์กซิสต์ ผู้มีชื่อเสียงโด่งดัง ได้เขียนบทความชื่อ “พฤษภาคม 1968” (May 1968) ว่าไม่มีใครคาดคิดมาก่อน (แม้กระทั่ง ฟีเดล คัสโตร และเหมาเจ๋อตุง) ว่าการก่อวิวัฒน์จะเกิดขึ้นได้ในประเทศอุตสาหกรรมที่ก้าวหน้าและอยู่ในช่วงสันติภาพ เศรษฐกิจก็มั่งคั่งและมีเสถียรภาพอย่างประเทศฝรั่งเศส และถึงแม้ว่าการโค่นล้มนายพลเดอโกลไม่ประสบความสำเร็จก็ตาม แต่รัฐบาลฝรั่งเศสที่ได้ชื่อว่ามีคามมั่นใจในตนเองมากที่สุด ในยุโรป ก็เกือบจะล้มครืนลงต่อหน้าต่อตาชาวโลก “ฐานกำแพงอำนาจเหลือเพียงครึ่งนิ้วเท่านั้น ก็จะล้มแล้ว”²⁸

การก่อวิวัฒน์ที่เกือบสำเร็จของแนวร่วมนักศึกษาประชาชนชาวฝรั่งเศส ต้องเผชิญกับนักการเมืองนักการทหารรุ่นลายครามอย่าง

²⁸ Eric Hobsbawm, *Revolutionaries* (New York: The New Press, 2001), หน้า 279.

นายพลเดอโกลที่สามารถจัดการทุกอย่างโดยไม่ต้องใช้ความรุนแรง และนับแต่นั้นมาพลังประชาชนชาวฝรั่งเศสก็อ่อนตัวลงเรื่อย ๆ แม้จะมีการประท้วงของกลุ่มเกษตรกร กลุ่มสหภาพแรงงาน หรือกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมเกิดขึ้นบ้าง แต่ไม่สามารถเปลี่ยนโครงสร้างอำนาจเก่า (status quo) ได้

คลื่นการเคลื่อนไหวของนักศึกษาปัญญาชนในสหรัฐอเมริกา และยุโรปตะวันตก ใช้เวลาหลายปีในการกระเพื่อมให้เกิดกระแสของพลังประชาชนในทั่วทุกมุมโลก ในบริบทสังคมไทย การเกิดเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 ถือว่าเป็นส่วนหนึ่งและเป็นผลพวงการเคลื่อนไหวของขบวนการทางสังคมและการเมืองของโลก

คลื่นการเคลื่อนไหวมวลชนในสังคมไทยที่ขึ้นสู่กระแสสูงแล้ว ตกลงใน 3-4 ปีให้หลัง จนนำไปสู่การจบสิ้นของพรรคการเมืองฝ่ายซ้ายและการล่มสลายของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย ได้ส่งผลกระทบต่อขบวนการทางการเมืองภาคประชาชนด้วย อย่างไรก็ตาม 30 ปีของการต่อสู้อย่างโหดโชนของคนรุ่นหนึ่ง ได้มาถึงความสำเร็จจนมีรัฐธรรมนูญฉบับประชาชน ในปี พ.ศ.2540

แต่กระนั้น พลังประชาชนก็ไม่สามารถปรับเปลี่ยนโครงสร้างของกลุ่มอำนาจที่รักษาสถานการณ์เดิมของตนไว้ได้ (status quo) มีหน้าซ้ำกลุ่มธุรกิจการเมืองกลับเข้มแข็งยิ่งกว่าเดิมเสียด้วยซ้ำ

ลองข้ามไปสู่อีกมุมหนึ่งของโลกบ้าง การเคลื่อนไหวของคนงานอุตสาหกรรม กด็องส์ (Gdansk) ที่โปแลนด์ เมื่อกลางปี พ.ศ.2521 ได้ลุกลามออกเป็นการเคลื่อนไหวใหญ่จากเรื่องปากท้อง กลายเป็นเรื่องสิทธิเสรีภาพของประชาชน แล้วเกิดเป็น “ขบวนการโซลิดาริตี” ที่นำโดย เล็ค วาเลนซ่า (Lech Walensa) ที่รัฐบาลคอมมิวนิสต์แห่งโปแลนด์ ต้องยอมรับว่าเป็นองค์กรที่ถูกกฎหมาย (ทั้ง ๆ ที่ในประเทศคอมมิวนิสต์

สหภาพแรงงานเสรีเป็นสิ่งผิดกฎหมาย)²⁹

ขบวนการโซลิดาริตีมีความเข้มแข็งขึ้นเรื่อย ๆ และจากการเชียร์ของสื่อตะวันตกและรัฐบาลตะวันตก โดยหวังบ่อนทำลายอำนาจของคอมมิวนิสต์และสหภาพโซเวียต ก็มีผลในการช่วยขยายชื่อเสียงของโซลิดาริตีให้ดังไปทั่วโลก รวมทั้งการได้รับรางวัลโนเบลของเล็ดวาเลนซ่า ในปี พ.ศ.2526 แม้มีบางช่วงที่โซลิดาริตีต้องลงต่อสู้ใต้ดินก็ตาม แต่ครั้งกำแพงเบอร์ลินทลายลง โซลิดาริตี ซึ่งผ่านจากการเป็นฝ่ายค้านที่เข้มแข็งได้รับเลือกตั้งเป็นฝ่ายรัฐบาลเมื่อช่วงต้นทศวรรษที่ 90 แต่รัฐบาลที่เคยเป็นขวัญใจชาวโปแลนด์กลับไม่สามารถทำ "ประชาธิปไตยให้กินได้" เล็ดวาเลนซ่า ต้องอำลาวงศ์แห่งอำนาจ ส่วนอดีตผู้บริหารพรรคคอมมิวนิสต์โปแลนด์ ซึ่งกระจายกันออกมาตั้งพรรคการเมืองใหม่ แล้วใส่เสื้อคลุมตัวใหม่เป็นประชาธิปไตยโดยเสรี กลับได้มาปกครองประเทศอีก และเดินนโยบายตลาดเสรีตามเงื่อนไขของสหภาพยุโรป (EU) และสหรัฐฯ กลุ่มอภิสิทธิชนเดิมได้ใช้โครงสร้างของชนชั้นนำส่วนน้อยขึ้นมาปกครองประเทศ โดยอาศัยการเลือกตั้งเสรีของพรรคการเมืองต่าง ๆ

ในขณะที่ขบวนการโซลิดาริตีแตกเป็นหลายกลุ่ม แกนนำล้วนกระจัดกระจายกันไปตั้งอาณาจักรใหม่ หรือทำงานในลักษณะองค์กรเอกชน (NGOs) และจากวันนี้โปแลนด์ได้กลายเป็นพันธมิตรที่วุ่นวายของประธานาธิบดีบุช ย่อมแม้กระทั่งจะขัดแย้งกับแกนนำสหภาพยุโรปเก่าอย่างฝรั่งเศส เยอรมัน ด้วยการสวนแนวทางของสองประเทศในการสนับสนุนการส่งทหารเป็นพันธมิตรร่วมรบกับสหรัฐฯ และอังกฤษในการบุกโค่นล้มซัดดัม ฮุสเซน ในอิรัก ถึงแม้ประชาชน

²⁹ ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร, *New Social Movements : ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่* (กรุงเทพฯ: วิชาษา, 2545), หน้า 8-17.

ชาวโปแลนด์แสดงออกถึงความไม่พอใจและประท้วงการส่งทหารไปอิรัก แต่ก็ไม่สามารถเปลี่ยนแปลงทิศทางของนโยบายได้

ในประเทศรัสเซีย ในช่วงตอนปลายของการปกครองประเทศที่ใช้นโยบายกลาสนอสต์กับเปเรสตรอยก้าของประธานาธิบดีกอร์บาชอฟ เมื่อปี พ.ศ.2534 กลุ่มผู้นำระดับสูงในหน่วยสืบราชการลับ KGB และนายพลในกองทัพรัสเซีย ได้ทำการรัฐประหารโดยใช้รถถังล้อมสภาดูมาส์ และยึดอำนาจการปกครองจากประธานาธิบดี คนหนุ่มสาวในกรุงมอสโกและประชาชนจำนวนมากออกมาเคลื่อนไหวคัดค้านการทำรัฐประหาร ปกป้องประชาธิปไตยและเสรีภาพที่เพิ่งได้มาใหม่ๆ สุดท้ายฝ่ายทำรัฐประหารต้องพ่ายแพ้ต่อพลังประชาชน รัฐบาลที่เป็นประชาธิปไตยอยู่รอด แต่ปรากฏว่าสิ่งที่เขาพยายามปกป้องนั้น ได้สร้างความชอบธรรมให้ชนชั้นนำกลุ่มใหม่มาปกครองประเทศด้วยการมีพรรคการเมืองและการเลือกตั้ง ผู้นำเหล่านี้ช่วยกันดูแลรักษา “ประชาธิปไตยที่กินไม่ได้” อย่างแข็งขัน เพราะได้สร้างความรำรวยให้แก่กลุ่มผู้มีอำนาจและพวกเขาเพียงอย่างมหาศาล

ผู้มีรายได้น้อยและคนจนในรัสเซียมีจำนวนมากขึ้น รวมทั้งปราศจากความมั่นคงปลอดภัยในชีวิตทรัพย์สิน พลังประชาชนของชาวรัสเซียไม่สามารถปั้นแต่งระบบประชาธิปไตยที่เป็นประโยชน์และเป็นธรรมแก่คนส่วนใหญ่ได้

กลุ่มผู้มีอำนาจเดิมในเสื้อคลุมตัวใหม่ยังมีอิทธิฤทธิ์และวิธียรักษาอำนาจพิสดารกว่าสมัยคอมมิวนิสต์เสียอีก โดยห้องคาถาของ IMF และกลไกตลาดเสรีที่เอื้อต่อการขยายอิทธิพลและความรำรวยของพวกเขาที่มีไม่ถึงหนึ่งเปอร์เซ็นต์ของประชากร

กลับมาดูการเคลื่อนไหวของประชาชนที่เป็นเพื่อนบ้านเราอีกครั้ง คนไทยได้ติดตามการต่อสู้ของชาวฟิลิปปินส์ในการโค่นล้มประธานาธิบดีมาร์กอส เห็นความแบ่งบานของพลังประชาชนในสมัย

ประธานาธิบดีอาคิโน และการเติบโตของขบวนการองค์กรพัฒนาเอกชน (NGOs) ที่เข้มแข็งที่สุดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แต่พลังประชาชนเหล่านี้ก็ไม่สามารถยับยั้งการขึ้นมาของนายเอสตราด้าที่มีมลทินเรื่องคอร์รัปชัน และผู้ที่ขึ้นมาแทนที่อย่างนางอาราโยก็ตกอยู่ในแควดวงของคอร์รัปชันเช่นกัน จนมีการลุกขึ้นมาทำรัฐประหารของกลุ่มนายทหารหนุ่มเมื่อต้นปี พ.ศ.2546 แม้จะล้มเหลวก็ตาม แต่ข่าวลือเรื่องรัฐประหารครั้งต่อไปก็มีเป็นช่วง ๆ

เมื่อมองไปที่อินโดนีเซีย การขับไล่บรูซเหล็กอย่างนายพลซูฮาร์โตออกไป พลังประชาชนในอินโดนีเซียก็ยังไม่สามารถสร้างประชาธิปไตยที่เขาใฝ่หามากกว่า 50 ปีได้ การเมืองของอินโดนีเซียยังเป็นประชาธิปไตยของทุนและคนส่วนน้อยที่ได้เปรียบในสังคม ไม่ใช่แค่เพียงจะเป็น “ประชาธิปไตยที่กินไม่ได้” เท่านั้น แต่การเมืองยังทำให้ความขัดแย้งเรื่องเชื้อชาติบานปลายและสั่นคลอนเสถียรภาพของสังคมอินโดนีเซียด้วย

ตัวอย่างรูปธรรมที่เล่ามาพอสังเขปดังกล่าวข้างต้น ต้องการชี้ปรากฏการณ์ของพลังประชาชนและการเคลื่อนไหวของขบวนการสังคมและขบวนการการเมืองที่ขึ้น ๆ ลง ๆ และไม่ยั่งยืน ไม่แข็งแรงพอที่จะมาบั่นแ่่งอนาคตที่ตนเองปรารถนาได้ จึงมีความจำเป็นที่ต้องมองให้ลึกกลงจากปรากฏการณ์สู่รากเหง้าที่เป็นเรื่องโครงสร้างและความคิดที่เกี่ยวข้องกับการจัดตั้งองค์กร สถาบัน เครือข่ายของประชาชน และยุทธศาสตร์การต่อสู้ของประชาชน มีอะไรที่เราต้องเรียนรู้และพัฒนาความรู้ในการเปลี่ยนแปลงระบบสังคมที่สลบซับซ้อนให้เป็นประโยชน์ต่อคนส่วนใหญ่ได้หรือไม่

โลกทัศน์ (Weltanschauung) แบบองค์รวมและกระบวนทัศน์ใหม่ (new paradigm) ที่ขณะนี้เป็นที่ยอมรับกันมากขึ้นใน “ประชาคมนักวิทยาศาสตร์” และกำลังมีบทบาทในวิชาการบริหารจัดการที่มอง

องค์กรมิใช่เป็นแค่เครื่องจักร หากเป็น “ระบบมีชีวิต” (living system) พอจะให้สาระบางอย่างสำหรับการครุ่นคิด (reflection) และค้นหาความจริง (inquiry) แก่คนทำงานด้านการเมืองภาคประชาชนและการทำงานประชาสังคม เพื่อนำไปปรับปรุงและพัฒนาศักยภาพในการเปลี่ยนแปลงสังคมได้บ้างหรือไม่

ทางออกอยู่ที่การตระหนักต่อความจริงใหม่ (new realities) และการตั้งคำถาม

การที่เราจะค้นหาทางออกของการเมืองภาคประชาชน ซึ่งสัมพันธ์อย่างแยกไม่ออกจากพลังของขบวนการประชาสังคมทั้งแบบเก่าและใหม่ ก็คงจำเป็นต้องตระหนักและเข้าใจต่อความจริงใหม่ (new realities) ดังที่ปีเตอร์ ดรัคเกอร์ ปรมาจารย์แห่งการบริหารจัดการได้พูดไว้กว่า 10 ปีมาแล้ว³⁰ โดยเฉพาะพลังด้านมืดของโลกาภิวัตน์ที่เป็นอันตรายต่อสามัญชนทุก ๆ สังคม ไม่เว้นในยุโรปและอเมริกาเหนือ เราได้ยินได้ฟังเรื่องบทบาทขององค์กรโลกบาล อย่าง IMF ธนาคารโลก WTO และอื่น ๆ มาแล้ว เราได้เห็นบทบาทอันทรงอิทธิพลของบริษัทข้ามชาติวานิชชนกิจ เราได้เห็นบทบาทของชนชั้นนำจำนวนไม่ถึงร้อยละหนึ่งในโลกที่ไม่มีชาติหรือเป็น cosmopolitans ซึ่งเป็นเครือข่ายหรือพันธมิตรธุรกิจยักษ์ใหญ่ ๆ ของรัฐหรือกำหนดนโยบายของรัฐในเรื่องสำคัญที่กระทบสังคมทั้งสังคม หรือการดำเนินนโยบายใหม่ของสหรัฐฯ ในตะวันออกกลางหลังกรณี 11 กันยายน เป็นต้น

การตัดสินใจและการกำหนดนโยบายสำคัญ ๆ ล้วนแล้วแต่ไม่ได้อยู่ในขอบเขตของรัฐชาติเสียแล้ว ดังนั้น การตั้งคำถามและค้นหา

³⁰ Peter Drucker, *The New Realities, in Government and Politics, in Economy and Business, in Business and World View* (New York: Harper and Row, 1986).

ทางออกของระบอบประชาธิปไตยอันเกี่ยวข้องกับการเมืองภาคประชาชน เราจำเป็นต้องเสริมมิติระดับโลกเพิ่มขึ้นมาด้วยอีกมิติหนึ่ง นอกจากมิติระดับท้องถิ่นที่ใกล้ตัวและเป็นชีวิตประจำวันของประชาชน และมิติระดับชาติที่เราคุ้นชินอยู่แล้ว

แม้ว่าในอดีตช่วงทศวรรษที่ 50 ถึง 70 สหรัฐอเมริกาได้มีบทบาทในการทำลายประชาธิปไตยและการเมืองภาคประชาชนมาแล้ว ทั้งในเอเชีย แอฟริกา และละตินอเมริกา แต่ครั้งนี้ซับซ้อนยิ่งไปกว่านั้น เพราะการเมืองภาคประชาชนหรือภาคประชาสังคมในสหรัฐอเมริกาก็ตกอยู่ใน “สถานะวิกฤต” (civic crisis) ดังที่รายงานของการสัมมนา ซากัวโร (Saguaro Seminar)³¹ รวมทั้งหลายประเทศอุตสาหกรรมก้าวหน้า ดังที่กล่าวมาแล้วในตอนต้น

โนม ชอมสกี (Noam Chomsky) ซึ่งติดตามดูสถานการณ์ในบราซิล กล่าวถึง “วุฒิสภาจำลอง” (virtual Senate) ซึ่งประกอบไปด้วยผู้ลงทุน (investors) และผู้ให้กู้ (lenders) ว่าสามารถใช้ “การขมขื่นหนี้” และ “การโจมตีค่าเงิน” หรือวิธีการอื่น ๆ ที่บ่อนเซาะเศรษฐกิจ เป็นเครื่องมือในการกำหนดนโยบายเศรษฐกิจและสังคมของประเทศต่าง ๆ เครื่องมือเหล่านี้ล้วนอยู่ในกรอบเสรีนิยมใหม่ที่ดำเนินมาประมาณ 30 ปีแล้ว

ในบราซิลพวก “วุฒิสภาจำลอง” ต้องการหลักประกันว่าประธานาธิบดีลูลาไม่ไปรื้อนโยบายเสรีนิยมใหม่ของอดีตประธานาธิบดีคาร์โดโซ (Cardoso) เพราะในระบอบเสรีนิยมใหม่นั้น อภิสิทธิ์ชนบราซิลและนักลงทุนต่างชาติ ธนาคารผู้ให้กู้และ IMF ล้วนได้ประโยชน์ ถ้าประธานาธิบดีลูลาไม่แตะต้องนโยบายนี้ พวก “วุฒิสภาจำลอง” ก็

³¹ Scott London, Roundtable on Democracy Research, (May 7-8, 2001). Scottlondon.com [Online]. Available: <http://www.scottlondon.com>.

พอใจ ส่วนชาวบราซิลส่วนใหญ่จะได้ประโยชน์อย่างไรต่อไป ก็เป็นเรื่องที่ลู่ล่าต้องหาทางพลิกแพลงเอาเองในกรอบแคบ ๆ นี้ และนี่คือความชัดเจนว่า ใครคือผู้มีอำนาจที่แท้จริงในการกำหนดนโยบายเศรษฐกิจและสังคมภายในประเทศ ชาวบราซิลผู้ออกไปใช้สิทธิไม่สามารถควบคุมการตัดสินใจของประเทศตนได้ นี่คือการบ่อนทำลายประชาธิปไตย³²

การเมืองและประชาธิปไตยเป็นเรื่องของอำนาจดังที่ได้กล่าวมาแล้วในเบื้องต้น อำนาจมิได้เป็นเหมือนเมื่อก่อนอีกแล้ว แต่เป็นเรื่องของอิทธิพลครอบงำทางความคิดอันเป็นอำนาจทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวันของคน (ซึ่งทำให้ไม่สนใจการเมือง อันมีผลต่อการรักษาอำนาจเดิมของกลุ่มทุนใหญ่ให้เข้มแข็ง) ซึ่งประชาธิปไตยเข้มข้น (strong democracy)³³ หรือประชาธิปไตยแบบมีวิจารณ์ญาณ (deliberative democracy) ซึ่งเดวิด แมททิวส์ (David Mathews)³⁴ พยายามเสนอเพื่อกลับเข้าสู่ฐานรากแห่งการปฏิบัติก็คงยังไม่พอ เพราะพูดถึงมิติแห่งดุลอำนาจน้อยไป

ถ้าเราคิดเรื่องการพัฒนาประชาธิปไตยในรูปแบบประชาธิปไตยเข้มข้น (strong democracy) หรือประชาธิปไตยแบบวิจารณ์ญาณ (deliberative democracy) ที่กำลังทดลองกันในประเทศตะวันตก ประชาธิปไตยซึ่งมีอายุมานานร้อยปีก็กำลังตกอยู่ในสภาพตกต่ำ ไม่สามารถต่อกรกับ “กลไกตลาดเสรี” หรือ “เสรีนิยมใหม่” ได้ เพราะ

³² The Dominion and The Intellectuals [an interview with Noam Chomsky]. The "Virtual Senate". The Dominion (August 31, 2003). [Online]. Available: http://dominionpaper.ca/chomsky/2003/08/31/the_virtua.html

³³ ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร, อ้างแล้ว, หน้า 69-89.

³⁴ David Mathews, Kettering Review. Kettering Foundation. summer 1994, หน้า 67-70.

พรรคการเมือง รัฐบาล และสหภาพแรงงานล้วนแล้วแต่ทำงานภายใต้ขอบเขตชาติรัฐ

ขณะที่เครือข่ายเสรีนิยมใหม่ที่มีจำนวนคนเพียงน้อยนิด มีพื้นที่เคลื่อนไหวไร้ขอบเขตและไร้พรมแดน อำนาจต่อรองของสองพลังนี้จึงต่างกันโดยสิ้นเชิงในยุคโลกาภิวัตน์ (ขณะที่ช่วงทศวรรษ 1960 อำนาจการต่อรองนั้นไม่ได้ต่างกันมากเช่นนี้)

เราได้เห็นแล้วว่าเมื่อขบวนการประชาสังคมใหม่³⁵ (อ่านนิยามจาก ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร และ Roland Roth) ได้ยกระดับการคิดและการเคลื่อนไหวทำงานระดับโลก ผ่านบทบาทขององค์กรพัฒนาเอกชน (NGOs) และขบวนการประชาสังคมในการเสนอทางเลือกและทางออกใหม่ที่สร้างสรรค์และมีผลต่อนโยบายในแต่ละประเทศไม่น้อย

อย่างไรก็ตามอำนาจและอิทธิพลขององค์กรพัฒนาเอกชน (NGOs) และขบวนการประชาสังคม ยังห่างไกลจากอำนาจและอิทธิพลของบริษัทข้ามชาติ ดังที่เบนจามิน บาร์เบอร์ (Benjamin Barber) นักรัฐศาสตร์ชาวอเมริกันพูดว่า “เราคงไม่โกหกตัวเองว่า Amnesty International หรือ Medecins Sans Frontiers (แพทย์ไร้พรมแดน) มีอิทธิพลพอพืดพอเหวี่ยงกับ AOL Time Warner หรือ IMF ได้”

รอย เมดรอน (Roy Madron) และ จอห์น จ็อบลิง (John Jopling) ได้ตอกย้ำเรื่องพลังอำนาจที่ยังจำกัดของขบวนการประชาสังคมว่า

“ถึงแม้ว่าเราได้จัด “เวทีสังคมโลก” (World Social Forum) กันในเมืองปอร์โต อัลเลเกร (Porto

³⁵ ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร, ย่างแล้ว, และ Roland Roth, *Demokratie von Unten: Neue Soziale bewegungen auf dem Wege zur politischen Institution*. (Koeln: Bund-Verlag, 1994), หน้า 7-38.

Alegre) ของบราซิลได้สำเร็จ พร้อมกับคำขวัญที่จุดประกายความหวังว่า “โลกอื่นที่เป็นไปได้” (*another world is possible*) แต่หลักฐานต่าง ๆ แสดงออกมาว่าขบวนการประชาสังคมยังไม่มีความสามารถที่จะไปให้ถึงเป้าหมายที่น่าชื่นชมนี้ได้³⁶

รอย เมตรอน และจอห์น จีอปลิง เป็นเพียงตัวอย่างรูปธรรมของผู้คนจำนวนหนึ่งในหลายล้านคน ซึ่งอยู่ในมุมต่าง ๆ ของโลกที่กำลังตั้งคำถามและแสวงหาทางออกให้แก่ขบวนการประชาสังคม เพื่อเอาชนะ “โลกชนาธิปไตย” (Global Monetocracy) แล้วสร้างโลกาภิวัตน์ที่เป็นธรรมและยั่งยืน³⁷

ความพยายามของกลุ่มกองหน้าผู้ทำการ “อภิวัฒน์โดยสันติ” ในยุโรปตะวันออกช่วงปี พ.ศ.2532 มีรูปแบบองค์กรแกนนำการเคลื่อนไหวเป็นการรวมตัวกันหลวม ๆ ของ “สโมสรผู้ไม่เห็นด้วย” (club of dissidents) กลุ่มสิทธิมนุษยชน กลุ่มสหภาพแรงงาน และขบวนการสังคมนิยมเก่าและใหม่ เมื่อล้มอำนาจรัฐเก่า สถาบันเก่าที่ปกครองมาหลายสิบปีลง ก็มีการถกเถียงอภิปรายกันว่า ใน “ช่วงเปลี่ยนผ่าน” (transformation period) นี้ เราจะใช้มโนทัศน์ (concept) อะไรในการสร้างประชาสังคมเพื่อนำทิศทางไปสู่สังคมใหม่ที่ไม่เหมือนเดิม ซึ่งมีใช้การลอกแบบมาจากตะวันตกทั้งหมด

พวกกลุ่มแกนนำเหล่านี้สรุปว่าการก่อตั้งสถาบันใหม่ที่อภิวัฒน์ คืองานประจำที่ต้องทำให้สำเร็จเสียก่อนเป็นก้าวแรกที่สำคัญของการเปลี่ยนแปลง

³⁶ Roy Madron and John Jopling, *Gaian Democracies: Redefining Globalisation and People Power* (London: Green Books, 2003), หน้า 102.

³⁷ Roy Madron and John Jopling, อ้างแล้ว, หน้า 123.

ที่ว่าเพียงไม่กี่ปีให้หลังพลังดังกล่าวก็เหือดแห้งไป กองหน้าผู้ทำการโค่นล้มสังคมนะและพยายามทำโมทัศน์ของตนให้เป็นจริง ก็หลุดออกไปจากหัวขบวนทางการเมืองไปอยู่ชายขอบของสังคมและเวทีการเมือง ซึ่งถูกยึดโดยอดีตผู้นำพรรคคอมมิวนิสต์ พวกชาตินิยมพวกขวาจัด และมาเฟีย ส่วนสถาบันใหม่ที่เขายังไม่ยอมให้เกิดโดยปราศจากการควบคุม ได้ถือกำเนิดขึ้นมา แล้วครอบงำทุก ๆ ส่วนของสังคมไว้ คือ “กลไกตลาดเสรี” ที่สร้างผลข้างเคียงอันไม่พึงปรารถนา ด้านสังคม เศรษฐกิจและการเมืองในยุโรปตะวันออกขึ้นมา³⁸

ถ้าเราตัดตอนเอาภาพการเคลื่อนไหวของการเมืองภาคประชาชนยุคใหม่ (ตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่สองเป็นต้นมา) คือตั้งแต่ปลายทศวรรษที่ 60 ซึ่งเป็นเวลามากกว่า 30 ปี เป็นความเคลื่อนไหวของขบวนการสังคมนะใหม่ (new social movement) หรือขบวนการประชาสังคมนะ (civil society movement) (ซึ่งมีนิยามที่ไหลลื่นปะปนกันระดับหนึ่ง) ที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงหลายอย่างในโลก เช่น เรื่องสิ่งแวดล้อม เรื่องเพศ ทางเลือกของการบริโภคและใช้ชีวิตได้ในระดับหนึ่ง

แต่เราไม่สามารถทำให้การเมืองระบบตัวแทน เป็นตัวแทนที่แท้จริงของประชาชนได้ ซ้ำยังเป็นการเมืองที่เป็นตัวแทนของกลุ่มทุนขนาดใหญ่ทั้งในระดับชาติและระดับระหว่างประเทศ

การเมืองภาคประชาชน : การต่อสู้ที่ยังอยู่ระดับปฏิกิริยาตอบโต้ (reactive)

นับตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่สอง ขบวนการต่อสู้ของการเมืองภาคประชาชนของไทยมีประสบการณ์จริงจากการต่อสู้ยาวนาน

³⁸ Roland Roth, อ้างแล้ว, หน้า 54-55.

พอ ๆ กับขบวนการสังคมนิยมหรือประชาสังคมในสหรัฐอเมริกา ในฝรั่งเศส ในเยอรมันตะวันตก และอิตาลีทีเดียว

ความเข้มข้นในการต่อสู้ชนิดถึงเลือดถึงเนื้อ ดังกรณี 14 ตุลาคม และพฤษภาทมิฬ ขบวนการประชาสังคมในยุโรปตะวันออกมีประสบการณ์จริงน้อยกว่าเราเสียอีก ยังไม่พูดถึงขบวนการประชาสังคมในละตินอเมริกาและส่วนอื่นในเอเชียที่เกิดขึ้นตามมาทีหลัง

บทเรียนเหล่านี้มีเรื่องสำคัญ ๆ ที่เราควรครุ่นคิดและค้นหา เพื่อสร้างความรู้อันจะนำไปสู่การปฏิบัติจริงได้ เพราะการเดินทางไปให้ถึงเป้าหมายในอนาคตได้นั้น ต้องมีแผนที่นำทางเป็นโมเดลทางความคิดหรือทฤษฎีที่สังเคราะห์ขึ้น เพื่อให้เราพอจับได้ว่า เรามาถูกทิศทางหรือไม่ มาร์กซ์บอกว่า “ทฤษฎีมิใช่แต่เพียงบอกเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์เท่านั้น ต้องเป็นทฤษฎีที่มนุษย์สามารถปฏิบัติและมีอิทธิพลต่อแนวโน้มของประวัติศาสตร์ (theory of praxis)”³⁹

รอย เมตรอนและจอห์น จีอปลิ่งพูดถึงการสนับสนุนกลุ่มองค์กรพัฒนาเอกชน (NGOs) ในยุโรปตะวันตกและสหรัฐอเมริกาช่วงทศวรรษ 90 ที่เป็นตัวตั้งตัวตีทำให้มีพลังขับเคลื่อนขบวนการประชาสังคมโลก โดยพยายามเชื่อมนักเคลื่อนไหวและนักคิดเข้าด้วยกันให้เป็นการรวมพลังประชาธิปไตยที่สร้างสรรค์ (creative democratic communion) อีกทั้งพยายามควบคุมอำนาจอิทธิพลของทุนข้ามชาติ และเพิ่มความรับผิดชอบต่อสังคมและความโปร่งใสของรัฐบาลให้สูงขึ้น

แม้ว่าขบวนการ NGOs และประชาสังคมโลกจะช่วยบรรเทาความเดือดร้อนของผู้ยากไร้และผู้ด้อยโอกาสในโลกได้ไม่น้อย แต่กรณีการประชุมเรื่องสิ่งแวดล้อมและการพัฒนาที่รีโอ เดอจาเนโร ใน

³⁹ สุรพงษ์ ชัยนาม, *ใครเป็นชาย?* (กรุงเทพฯ : เจริญวิทยการพิมพ์, 2517), หน้า 81.

ปี พ.ศ.2535 ก็ดี หรือการประชุมเกียวโต ว่าด้วย climate change เมื่อปี พ.ศ.2540 ก็ดี ล้วนแสดงว่าอำนาจและอิทธิพลของทุนใหญ่ นั้นหาได้สิ้นคตอน

ทั้งสองคนคิดว่าขณะที่ขบวนการประชาสังคมเชื่อว่า “ขบวนการแห่งประวัติศาสตร์กำลังเคลื่อนไปข้างหน้า พวกเขาเองต่างหากที่ถูกกลุ่มทุน “บดทับ” (roll over) เมื่อประชุม WTO 2001 ที่เมืองโดฮา⁴⁰ รอย เมตรอน และจอห์น จีอปลิ่ง สรุปว่าเป็นยุทธศาสตร์การต่อสู้ที่ผิดคือ แทนที่พลังประชาชนจะเดินไปข้างหน้าด้วย “ยุทธศาสตร์การเปลี่ยนแปลง” (change strategies) กลับมาใช้ยุทธศาสตร์การตั้งรับ (defence strategies)

บุคคลทั้งสองได้ข้อคิดเรื่องยุทธศาสตร์ที่ผิดทิศของพลังประชาชน จากบทความของจอร์จ เลกี (George Lakey)⁴¹ ซึ่งทำงานใกล้ชิดกับนักต่อสู้เพื่อประชาธิปไตยรัสเซีย และประสบความสำเร็จจากการอุทิศเลือดเนื้อเพื่อการเปลี่ยนแปลง แต่ความจริงแล้วกลับเป็นการป้องกันรัฐบาลประชาธิปไตยของกลุ่มทุนไม่ให้ถูกโค่นล้มโดยนายทหารระดับสูงและหน่วยสืบราชการลับ KGB แต่ท้ายที่สุดพวกเขาเพียงและเอื้ออำนาจต่อทุนใหญ่หนักกว่าเก่า

จอร์จ เลกีให้ทัศนะว่า ขบวนการประชาธิปไตยรัสเซียคิดว่าตนเองกำลังดำเนินยุทธศาสตร์การเปลี่ยนแปลง แต่เนื้อแท้คือยุทธศาสตร์ตั้งรับ ซึ่งความแตกต่างของยุทธศาสตร์ทั้งสองนั้นส่งผลที่แตก

⁴⁰ Roy Madron and John Jopling, อ้างแล้ว, หน้า 105.

⁴¹ George Lakey, *Human Shield in Palestine and Pushing Our Thinking About People Power*, Part Two, available at <http://www.zmag.org/sustainers/context/2002-06/01lakey.cfm>

ต่างกันอย่างมากด้วย

รอย เมดรอน และจอห์น จ็อบลิง วิจารณ์ว่าขบวนการประชาสังคม (หรือกลุ่มประชาธิปไตยรัสเซีย) ไม่ได้วางแผนที่จะสร้างสถาบันการเมืองที่จะทำให้พวกเขาในฐานะอันชอบธรรมในการเป็นตัวแทนของประชาชนในการทำงานการเมือง ในขบวนการประชาสังคมมิได้ถกเถียงกันเรื่องความเป็นไปได้ในการสร้างพรรคการเมืองใหม่ที่ทรงพลังเพื่อต่อสู้ในการเลือกตั้งช่วงชิงที่นั่ง และเข้าไปมีบทบาทสำคัญ ๆ หรือร่วมจัดตั้งรัฐบาลที่จะดำเนินนโยบายเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจและสังคมอย่างถึงรากถึงโคน⁴²

เมื่อนำเอาข้อวิพากษ์วิจารณ์เหล่านี้มาพิจารณาเพื่อการเรียนรู้ในการปรับตัวของการเมืองภาคประชาชนในไทยจะเห็นว่า ข้อคิดเรื่องยุทธศาสตร์การเปลี่ยนแปลงและยุทธศาสตร์ตั้งรับ น่าจะนำมาใคร่ครวญและถกเถียงเพื่อพัฒนาต่อไป

คำวิจารณ์เรื่องขบวนการประชาสังคมไม่ได้ตระหนักเรื่องการตั้งพรรคการเมืองใหม่ที่มีแนวทางใหม่นั้น เป็นประเด็นน่าขบคิดในแง่ที่ว่า “พรรคเขียว” ของเยอรมันได้เป็นตัวอย่างที่ดีมาแล้ว ระยะช่วงสิบปีแรกของการก่อตั้งและได้รับชัยชนะทำงานบริหารระดับรัฐสร้างผลงานและความเชื่อถือให้ปรากฏ ครั้นพอเข้าร่วมรัฐบาลระดับสหพันธรัฐ “พรรคเขียว” ได้กลายมาเป็นเสมือนพรรคการเมืองดั้งเดิมและเริ่มเดินออกนอกเส้นทางแห่งอุดมการณ์ที่ประกาศไว้

อย่างไรก็ตาม ประเด็นที่ขบวนการประชาสังคมหรือขบวนการสังคมใหม่ไม่สนใจที่จะ “ยึดอำนาจรัฐ” (แม้จะมีไฮยึดอำนาจด้วยปากกระบอกปืนก็ตาม) น่าจะต้องนำมาอภิปรายถกเถียงกันให้กว้างขวางและลึกซึ้งกว่านี้ เพราะอาจทำให้อำนาจรัฐและอำนาจทุนซึ่ง

⁴² Roy Madron and John Jopling, อ้างแล้ว, หน้า 14-22.

พื้นที่สาธารณะและซิงกิจกรรรมต่าง ๆ ไปเสียเกือบหมด จนส่งผลให้บทบาทของพลเมืองผู้นำการเปลี่ยนแปลงลดลงไปเรื่อย ๆ

เราอาจจะนิยามคำยุทธศาสตร์ (strategies) ในระดับและมุมมองที่แตกต่างกัน สังคมไทยเราใช้คำว่า ยุทธวิธี (tactics) และกลยุทธอย่างผสมปนเปกัน โดยไม่รู้ว่ามีเป้าหมายยุทธศาสตร์ทางการเมืองอะไรให้คนที่หลากหลายมาทำร่วมกัน ทั้งนี้ไม่นับคำพูดลอย ๆ ที่เป็นภาพฝันแต่ไม่ได้คิดจะนำไปปฏิบัติให้เป็นจริง (ทั้งนี้ไม่ได้คำนึงถึงยุทธศาสตร์อื่น ๆ เช่น ยุทธศาสตร์สร้างปัญญา ยุทธศาสตร์เอาชนะความยากจน ยุทธศาสตร์ทุนทางสังคม ฯลฯ เพราะยังไม่ใช้ยุทธศาสตร์การเมือง)

ที่ผ่านมา เราได้เห็นกิจกรรมสำคัญ ๆ ของการเคลื่อนไหวที่ “คัดค้าน” นโยบายของรัฐที่สั่งลงมาจากข้างบน ดังเช่นงานวิจัยของ ผาสุก พงษ์ไพจิตร และคณะ⁴³ ได้สะท้อนออกมาในหลายตัวอย่าง เช่นการประท้วงปี พ.ศ.2521 มี 42 ครั้ง และเพิ่มขึ้นเป็น 170 ครั้ง ในปี พ.ศ.2533 ครั้นถึง พ.ศ.2537 กระโดดขึ้นถึง 958 ครั้ง

16 ปีของการเคลื่อนไหวต่อสู้ของประชาชนกลุ่มต่าง ๆ ถ้าจะดูกันลึก ๆ จะเป็นการต่อสู้คัดค้านอำนาจไม่เป็นธรรมที่รัฐกระทำต่อบุคคลเหล่านี้แทบทั้งสิ้น แม้กระทั่งเรื่องใหญ่ล่าสุด เช่น การประท้วงต่อภาษีที่จะนะ การต่อสู้เขื่อนปากมูลหรือเขื่อนอื่น ๆ ล้วนแล้วแต่เป็นการ “ปกป้องหรือป้องกัน” สิทธิของมนุษย์และสิทธิของชุมชน

ขณะเดียวกันการเปิดโปงขบวนการทุจริตคอร์รัปชันยาในกระทรวงสาธารณสุข ก็เป็นการ “คัดค้านการปฏิบัติ” ของนักการเมืองและข้าราชการที่ไม่ถูกต้อง

⁴³ ผาสุก พงษ์ไพจิตร และคณะ, วิถีชีวิต วิถีสู้ ขบวนการประชาสังคมร่วมสมัย (เชียงใหม่ : ซิลค์เวอร์ม บุคส์, 2545).

ตัวอย่างเหล่านี้พอสรุปได้ว่าการเคลื่อนไหวส่วนใหญ่เป็น “ปฏิกิริยาตอบโต้” (reactive) ต่อการกระทำ (actions) ของรัฐทั้งสิ้น แม้ว่าจะมีสี่สัณฐานรูปแบบที่พลิกแพลงสร้างสรรค์ขึ้น เช่น สิทธิการไม่เชื่อฟังรัฐก็ตาม

จากการติดตามข่าวคราวในระยะสองสามปีหลังภายใต้รัฐบาลทักษิณ การประท้วงต่าง ๆ เชิงต่อสู้กับนโยบายรัฐบาลได้ลดลง สาเหตุของการลดลงน่าจะเป็นเพราะผู้ทำการเคลื่อนไหวที่เริ่มล้าลง ซึ่งเป็นเรื่องธรรมดา เพราะ “การเคลื่อนไหว” (movements) ต้องใช้กำลังคนกำลังทรัพยากรต่าง ๆ ไม่น้อย และเกี่ยวข้องกับ “พลังงาน” ของผู้เคลื่อนไหวด้วยที่ไม่สามารถทำให้เป็นเรื่องชีวิตประจำวันได้นาน ดังกรณีที่ร็อธ (Roth) ศึกษาแกนนำขบวนการเคลื่อนไหวของเยอรมัน พบอาการ “เครื่องไหม้” (burn out) และอาการล้าทางการเมืองเมื่อเคลื่อนไหวนาน ๆ แล้วยังไม่ได้รับความสำเร็จดังหวัง⁴⁴

บางกรณีการเคลื่อนไหวของประชาชนได้รับการยกย่องหรือรายงานข่าวด้านบวก เมื่อการเคลื่อนไหวนั้นสอดคล้องกับอารมณ์ความรู้สึกและกระแสสังคม เช่นกรณีอดข้าวประท้วง พล.อ.สุจินดา คราประยูร จนลุกลามไปสู่เหตุการณ์พฤษภาทมิฬ และมีผู้คนจำนวนหนึ่งได้รับการยกย่องว่าเป็นวีรชน หรือกรณีการเคลื่อนไหว “ธงเขียว” เพื่อปฏิรูปรัฐธรรมนูญก็ได้รับการสนับสนุนอย่างมาก

แต่ครั้งภาคประชาชนบางส่วนมาเคลื่อนไหวคัดค้านท่าอากาศยาน คัดค้านโรงไฟฟ้าบ่อนอก หินกรุด และคัดค้านเขื่อนปากมูล ซึ่งเป็นการต่อสู้เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน กลับถูกประณามว่าเป็นพวกใช้ “กฎหมาย” เป็น “พวกกวนเมือง” เป็นต้น

แรงเสียดทาน (frictions) จากสาธารณชนล้วนเป็นงานกินแรง

⁴⁴ Roland Roth, อ้างแล้ว, หน้า 24.

สำหรับคนทำงานเคลื่อนไหว เป็นกฎของธรรมชาติที่พลังงานมีขึ้นมีลง เหมือนลูกคลื่น คลื่นการเคลื่อนไหวทางสังคมและการเมืองก็เช่นกัน เราได้เห็นการขึ้นลงมาแล้วทั่วโลก (แต่ส่วนใหญ่จะระย้าลงจะยาวกว่าขาขึ้น)

ขณะนี้คลื่นการเคลื่อนไหวของประชาชนอยู่ในระยะขึ้นหรือลง แล้วช่วงนี้จะกินเวลานานเท่าใด เมื่อคลื่นสูงขึ้นมา (คงเกี่ยวกับบริบทเศรษฐกิจของโลกที่กระทบต่อความสามารถในการแก้ปัญหาของรัฐบาลทักษิณ) จะทำอย่างไรให้มีพลังปั้นแต่งอนาคตที่เราปรารถนาได้

ข้อสังเกตเกี่ยวกับการเคลื่อนไหวทางสังคมและการเมืองในประเทศไทย ส่วนใหญ่จะมีบทบาทมานานนับ 30 ปี หรือ 20 ปีขึ้นไป สำหรับ “คนรุ่นใหม่” ที่ร่วมทำงานและมีอายุงานไม่ถึง 10 ปี มีจำนวนน้อย ทำให้อดคิดไม่ได้ว่า คนที่มีอายุมากขึ้นจะมีพลังงานในการทำงานที่หนักหน่วงเช่นนี้ได้ขนาดเท่าใด ส่วนคนรุ่นใหม่จะเข้าสู่ขบวนการการเมืองภาคประชาชนได้อย่างไร มีวิธีคิดอะไรที่จะดึงและสร้าง “อาสาสมัครพลเมืองรุ่นหนุ่มสาว” ให้มีจำนวนที่เพียงพอกับงานได้มากกว่าวันนี้ ในต่างประเทศ เมื่อคนรุ่นพ่อรุ่นแม่ยุค “บุปผาชน” หรือ 1968 ได้ทยอยห่างออกไป ก็มีคนหนุ่มสาวรุ่นใหม่ที่สนใจศึกษาเรียนรู้ทยอยเข้าอย่างไม่ขาดสาย ดังกรณีตัวบุคคลอย่างนาโอมิ ไคลน์ (Naomi Klein ผู้เขียน *No Logo*) หรือองค์กรอย่าง ATTAC เป็นต้น⁴⁵

การเปลี่ยนยุทธศาสตร์จาก “ตั้งรับ” มาเป็น “เปลี่ยนแปลง” หรือ

⁴⁵ Naomi Klein, *No Logo* (London: Flamingo, 2001). Naomi Klein, *Fences and Windows* (London: Flamingo, 2002). และ Christiane Grefe, Harald Schumann, und Mathias Greffrath, *Attac. Was wollen die Globalisierungskritiker* (Berlin: Rowohlt, 2002).

“รุก” นั้น จะมีผลต่อการเคลื่อนไหวสังคมและการเมืองหรือไม่ จะมีเสน่ห์ดึงดูดคนหนุ่มสาวรุ่นใหม่และคนรุ่นเก่า (ที่ไฟเกือบหมดแล้ว) ให้ไฟของการคิดและการกระทำลุกโชนขึ้นมาอีกได้หรือไม่ และใครต้องทำอะไรกันบ้างเพื่อให้มีการปฏิบัติได้จริง เหล่านี้ น่าจะเป็นคำถามที่ต้องมีคำตอบและนำไปปฏิบัติได้

ถ้าวิเคราะห์โดยมองภาพใหญ่ในการเมืองภาคประชาชน พอดีจะแบ่งออกเป็นสองลักษณะใหญ่ ๆ คือ

ขบวนการสังคมใหม่ที่วางน้ำหนักที่การ “ค้าน” รัฐเป็นแนวทางหลัก กลุ่มนี้วางน้ำหนักการเคลื่อนไหวคัดค้านการใช้อำนาจรัฐที่ไม่เป็นธรรมและไม่ชอบธรรมในการดำเนินโครงการโดยละเมิดสิทธิชุมชนหรือทำลายวิถีชีวิตชุมชนและธรรมชาติ เป็นต้น

ขณะเดียวกันก็มีกลุ่มประชาสังคมที่ “แสวงความร่วมมือ” กับรัฐเป็นอีกแนวทางหนึ่ง กลุ่มนี้เติบโตมาจากสายงานที่เรียกว่าเป็น “สายประชาคม” ซึ่งพัฒนามาจากแนวคิดความร่วมมือของเบญจภาคี และต่อมาเป็นการทำงานของพหุภาคี⁴⁶

ประชาสังคมที่เน้น “แสวงความร่วมมือกับรัฐ” เชื่อว่าจะมีพื้นที่ทำงานกับสาธารณะได้มากขึ้น เพราะการค้านรัฐก็ไม่ได้ทำให้ข้าราชการซึ่งทำงานกับรัฐได้เปลี่ยนแปลงพฤติกรรมอันใด มีแต่ต่างฝ่ายจะตั้งป้อมยืนอยู่ในค่ายของตนโดยไม่ได้ขยับไปไหน แนวทางนี้เชื่อว่าการที่แต่ละภาคีได้เรียนรู้จากกันและกัน ทำให้เกิดความร่วมมือและเกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมไปทีละก้าว หากดูในรายละเอียดก็มีกิจกรรมหลาย ๆ อย่างที่ได้ผลจริง โดยเฉพาะช่วงการทำงานของกองทุนเพื่อสังคม (SIF) ชาวบ้านจำนวนไม่น้อยได้ร่วมมือกับข้าราชการ

⁴⁶ เอนก เหล่าธรรมทัศน์, *การเมืองของพลเมือง: สู้สหัฐวรรษใหม่* (กรุงเทพฯ: คบไฟ, 2545), หน้า 9.

การและบางส่วนขององค์กรพัฒนาเอกชน (NGOs) ผู้นำชุมชน และผู้มีอาชีพอิสระในกระบวนการแก้ไขปัญหาในชุมชนของตนอย่างได้ผล ทำให้แกนนำที่ทำงานในแนวทางนี้เชื่อว่าถ้าขยายพื้นที่การทำงานออกไปหลายประเด็น การเปลี่ยนแปลงเชิงปริมาณจะขยายตัวมากขึ้น และจะมีการพัฒนาเชิงคุณภาพของการเคลื่อนไหวขึ้นตามมา

จากการสังเกตกิจกรรมต่าง ๆ ในระยะ 4-5 ปีที่ผ่านมา ความคาดหวังที่จะมีการเปลี่ยนแปลงเชิงคุณภาพที่เข้มข้นขึ้น จนสามารถยกระดับไปสู่ความตื่นตัวทางการเมืองโดยมีเป้าหมายชัดเจนไปสู่การพัฒนาประชาสังคมมีน้อยเต็มที คุณภาพของความคิดทางประชาสังคมและประชาธิปไตยอย่างมีส่วนร่วมก็ไม่ชัดเจน แนวโน้มไปทางการขยายตัวทางปริมาณของกิจกรรมตามแนวทางที่รัฐบาลกำหนดให้ (more of the same) และถ้ายังทำงานลักษณะนี้ต่อไปโดยไม่ทบทวน แกนนำที่ทำงาน “ประชาคม” ก็จะมี “เครื่องไหม้” (burn out) เพราะทำงานให้รัฐมากเกินไป โดยขาดการหยุดคิดและทบทวนกิจกรรมที่ผ่าน ๆ มาว่านำไปสู่เส้นทางการพัฒนาคุณภาพของคนในทางการเมืองภาคประชาชนหรือไม่ หรือกำลังเดินออกนอกเส้นทางโดยไม่รู้ตัว เพราะกำลัง “หลงทิศ” อยู่ในเขาวงกตแห่งกิจกรรมที่ทะลักท่วมเข้ามา จนท้ายที่สุดอาจจะลืม “ยุทธศาสตร์การเปลี่ยนแปลง” ไปเสียแล้ว เพราะก้มหน้าก้มตาทำแต่กิจกรรมจน “เห็นแต่ต้นไม้ไม่เห็นป่า” หรือเป็นการทำงานเชิงปฏิกิริยาสนองตอบการแก้ปัญหา (reaction of problems solving) ที่ข้าราชการทำไม่ได้ หรือไม่อยากทำ

5. การเมืองภาคประชาชน กับพรรคการเมืองของประชาชน

"Reinventing the organization....creating new opportunities"
(การประดิษฐ์องค์กรขึ้นมาใหม่ จะนำไปสู่การสร้างโอกาสใหม่)

Waren Bennis

คำวิพากษ์วิจารณ์ว่าขบวนการประชาสังคมและขบวนการสังคมใหม่ ซึ่งเป็นส่วนสำคัญของการเมืองภาคประชาชน ไม่สนใจการตั้งพรรคการเมืองใหม่ (ซึ่งต่อไปนี้จะขอเรียกว่าองค์กรการเมืองแบบใหม่ เพื่อมิต้องการให้คิดถึงพรรคการเมืองแบบเก่า) ที่สามารถนำเอายุทธศาสตร์การเปลี่ยนแปลงไปเป็นนโยบายปฏิบัติของรัฐบาล เป็นเรื่องที่น่าจะหยิบยกมาอภิปรายกันให้รอบด้าน แต่ต้องเป็นการอภิปรายที่ออกนอกกรอบของการจัดตั้งพรรคการเมืองแบบเดิม ๆ (ในที่นี้หมายถึงการจัดตั้งมวลชนที่เป็นของประชาชนดังในยุโรปตะวันตกได้ทำมาแล้ว เนื่องจากพรรคการเมืองแบบไทย ๆ นั้น น่าจะเป็นแค่ "ก๊วนการเมือง" มากกว่า)

ประวัติศาสตร์การเมืองทั่วโลก ได้ยืนยันว่าความเข้มแข็งของการเมืองภาคประชาชนมีส่วนเกี่ยวข้องกับพรรคการเมืองของประชาชน ไม่มากก็น้อย ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับยุคสมัย เพราะพรรคการเมืองเป็นที่รวบรวมพลังเจตนารมณ์ทางการเมือง (political will) และมีผู้นำในการกระทำ เนื่องจากเป็นการกระทำที่มีการจัดตั้ง (organized) ขบวนการทางสังคมแบบดั้งเดิม เช่น สหภาพแรงงาน ขบวนการสหกรณ์การ

เกษตร ล้วนเป็นฐานสำคัญของการจัดตั้งพรรคการเมืองของประชาชน ทำให้เขามีตัวแทนซึ่งมาจากคนทำงานในกลุ่มของพวกเขาเอง ไปปฏิบัติหน้าที่ในรัฐสภาหรือในรัฐบาล ทำให้นโยบายที่พวกเขาผลักดันสามารถปรากฏเป็นจริง ดังในประเทศอังกฤษ ฟินแลนด์ สวีเดน เยอรมันตะวันตก และเดนมาร์ก เป็นต้น และเมื่อ 20 ปีกว่านี้เอง ขบวนการสังคมนิยมในเยอรมันตะวันตกก็ได้สร้างพรรคเขียวขึ้นมา ตัวอย่างสุดท้ายของความสัมพันธ์ระหว่างการเมืองภาคประชาชนและพรรคการเมืองของประชาชนก็คือ การได้มาเป็นประธานาธิบดีของ ลูล่า แห่งพรรคคนงานบราซิล ทั้งนี้ยังไม่นับนายอาเยเนเต้ ในชิลี ที่ต่อมาถูกทำรัฐประหารจนต้องออกจากอำนาจเมื่อต้นทศวรรษที่ 70 และการเป็นประธานาธิบดีหนึ่งสมัยของ เลค วาเลนซา แห่งโปแลนด์

การเมืองภาคประชาชนในประเทศไทยก็อ่อนด้อยลงไปมาก เมื่อพรรคการเมืองฝ่ายประชาชน เช่น พรรคสังคมนิยมแห่งประเทศไทย พรรคแนวร่วมสังคมนิยม และพรรคพลังใหม่ได้ถูกยุบไปหลังกรณี 6 ตุลาคม 2519 หลังจากนั้นพรรคฝ่ายประชาชนก็ได้มีการจัดตั้งทำงานอย่างจริงจัง และท้ายที่สุดก็จบบทบาทลงพร้อมกับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย ประมาณปี พ.ศ.2525

ประชาชนไม่มีโอกาสสร้าง "วาทกรรม" และ "วาระ" ทางการเมืองของตนเองอย่างมีเนื้อห็นิ่ง ไม่มีข่าวคราวทางโทรทัศน์และหนังสือพิมพ์ที่ออกมาเป็นประจำ เพื่อให้การเมืองภาคประชาชนได้พูดอย่างเต็มปากเต็มคำและชอบธรรมตามกฎหมายในการปฏิบัติกิจกรรมทางการเมือง เท่าที่มีบทบาทอยู่บ้างคือ กลุ่มองค์กรพัฒนาเอกชน (NGOs) เมื่อได้เป็นข่าว ก็มักเป็นข่าวที่ทำการประท้วงต่ออำนาจรัฐที่อยู่ยุติธรรม เมื่อเป็นข่าวลักษณะนี้เกิดขึ้นบ่อย ๆ เลย "กลายเป็นปัญหาภาพลักษณ์" เป็นพวกชอบประท้วง แม้รัฐธรรมนูญจะให้สิทธิเสรีภาพมากขึ้น แต่ประชาคมหรือประชาสังคมนักก็ ยังไม่มีน้ำหนักและความ

ชอบธรรมตามกฎหมายในการทำงานสาธารณะ (ถ้ารัฐตีความไปอีกทางหนึ่ง) ทำให้ขาดน้ำหนักและงบประมาณที่จะนำความคิดไปแปลงให้เป็นจริง

กลุ่มองค์กรพัฒนาเอกชน (NGOs) ประชาคม หรือประชาสังคมยังไม่มีน้ำหนักและความชอบธรรมในการพูดบนเวทีการเมืองได้อย่างเปิดเผยหนักแน่นจริงจัง การแสดงออกของนักการเมืองภาคประชาชนจึงมีลักษณะเป็นปัจเจกบุคคล เช่น สว.ที่ยังไม่มีน้ำหนักของความเป็นพรรค ถ้าเป็นก็แต่กลุ่มหลวม ๆ ซึ่งถูก “ติดป้าย” เรียบร้อยว่าเป็น “สว. เอ็นจีโอ”

เมื่อ “พื้นที่สาธารณะ” ที่สร้างโอกาสทางวาทกรรมอย่างต่อเนื่องไม่มี แม้องค์กรพัฒนาเอกชน (NGOs) ได้เคลื่อนไหวและสร้างสรรค์สิ่งดี ๆ ในสังคมมากมาย แต่การถูก “ตีขลุม” และ “บิดเบือน” จากนักการเมืองพรรครัฐบาลและสื่อมวลชนที่ไม่เข้าใจ ทำให้สาธารณชนมองไปในทางลบ ซึ่งมีผลกระทบต่อการเคลื่อนไหวทางสังคมและการเมืองอีกทีหนึ่ง

ถ้าเรายังอยู่ภายใต้เงื่อนไขเดิม ก็คงจะเป็นเรื่องยากอย่างยิ่งที่กลุ่มองค์กรพัฒนาเอกชน (NGOs) จะสามารถแก้ภาพลักษณ์ของตนให้ดีขึ้นได้ เพราะในสังคมสารสนเทศนั้น ข้อมูลข่าวสารและ “ความหมาย” ที่ถูกสร้างขึ้นผ่านสื่อสารมวลชนเป็นอาวุธที่มีอานุภาพยิ่งนัก ดังดูได้จากกรณีสหรัฐฯ ที่อาศัยสื่อโทรทัศน์บิดเบือนข้อมูล “จุงจุมุก” คนในชาติและในโลกอยู่ในทุกวันนี้

การเมืองการการเมืองของประชาชน น่าจะเป็นส่วนสำคัญส่วนหนึ่งในการทำความเข้าใจเรื่องภาพลักษณ์ของผู้ที่ทำงานเพื่อประชาชน อีกทั้งเป็นแหล่งรวม “เจตนารมณ์ทางการเมือง” ของพลเมืองที่กระตือรือร้น (active) ในการเข้าร่วมกิจกรรมทางการเมืองอย่างที่มีลักษณะการจัดการอย่างเป็นระบบในด้านต่าง ๆ อีกทั้งเป็นการช่วงชิงและสร้าง

“พื้นที่สาธารณะ” ใหม่หรือ “สนามการต่อสู้” ใหม่ขึ้นมาให้ “พลเมือง” ได้เล่น ได้สื่อสารกับสาธารณะอย่างเข้มข้น

ความเสื่อมของพรรคการเมืองและนักการเมืองเกือบทั่วโลก และปัญหาของพรรคเขียวในเยอรมันที่เริ่มต้นได้อย่างมีชีวิตชีวา แต่ได้ “กลายเป็นพันธู์” เป็นพรรคแบบโบราณเพราะหลงติดเรื่องอำนาจ เป็นบทเรียนมิให้การจัดตั้งองค์กรการเมืองใหม่หรือสถาบันการเมืองใหม่ของประชาชนเกิดขึ้นโดยใช้วิธีคิดและวิธีบริหารจัดการแบบเดิมในบริบทสังคมเครือข่าย หรือสังคมหลังทันสมัย (post modern) หรือที่ อุลริช เบ็ค (Ulrich Beck) เรียกว่า “ความทันสมัยครั้งที่สอง” (second modern)⁴⁷ การจัดตั้งพรรคการเมืองของประชาชนด้วยวิธีคิดแบบดั้งเดิมจะกลายเป็นองค์กรที่ผิดกาลเทศะ ไม่สอดคล้องกับสังคมและโลกสารสนเทศที่ได้ปรับเปลี่ยนไปสู่การเป็นองค์กรเรียนรู้ไปแล้ว

เราต้องไม่ลืมว่าการจัดตั้งพรรคการเมืองที่สืบทอดกันมาถึงทุกวันนี้ เป็นการจัดตั้งองค์กรที่ยืนอยู่บนหลักวิทยาศาสตร์แบบเก่า ซึ่งเป็นแนวคิดของการจัดตั้งแบบกลไกโดยใช้โมเดลเครื่องจักรเป็นแม่แบบ เราได้ผ่านการจัดการอย่างเป็นวิทยาศาสตร์แบบ Taylorism อันเป็นระบบเครื่องจักรที่ไม่สามารถปรับตนเองได้ และต่อมาก็พัฒนาเป็นแบบ Fordism⁴⁸ จวบจนไม่กี่ปีมานี้เองที่เราแย้งขึ้นชมกับ “การยกเครื่ององค์กร” (reengineering) ซึ่งวันนี้กลายเป็นเรื่องการจัดการองค์กรที่ล้าสมัยไปแล้วในยุคดิจิทัลและยุคสังคมความรู้

ดี ฮอค (Dee Hock) อดีตประธานบริษัทเคเรติด การ์ด วิซ่า อินเตอร์เนชันแนล ผู้ก่อตั้งบริษัทที่มีเครือข่ายทั่วโลกด้วยตนเองให้ทัศนะว่า กระบวนทัศน์แบบอุตสาหกรรมที่ยังเห็นประโยชน์ของวิธี

⁴⁷ Ulrich Beck [im Gespräch mit Johannes Willms], *Freiheit oder Kapitalismus* Gesellschaft und denken (Frankfurt am Main: Suhrkamp, 2000), หน้า 16-20.

“สั่งและควบคุม” (command and control) ประสานไปกับโครงสร้างสามเหลี่ยมตามลำดับชั้น (hierarchy) แล้วนำไปใช้ในด้านเศรษฐกิจการเมืองและสังคมนั้น ไม่สามารถรับมือกับความซับซ้อนและหลากหลายทั่วโลกได้ ฮอคย้าว่าสังคมกำลังประสบความล้มเหลวเชิงสถาบัน (institutional failure) ที่แพร่กระจายออกไปรวดเร็วราวการระบาดของโรค⁴⁸

ฮอค เสนอให้ใช้วิธีการจัดตั้ง “องค์กรวิจลภาพ” (chaordic organization) ซึ่งเป็นการจัดตั้งองค์กรเหมือนเป็นประชาคม (community) ที่ยืนอยู่บนพื้นฐานเดียวกันของ “เป้าประสงค์ร่วมกัน” (shared purpose) ที่ดึงดูดและกระตุ้นความมุ่งมั่นสู่สิ่งที่สูงกว่า (higher aspirations) ของผู้คนที่มารวมตัวกัน เป็นมโนทัศน์ (concept) ที่ให้ความสำคัญต่อความเชื่อ (beliefs) และคุณค่า (value) ของปัจเจกบุคคล แม้ว่าการจัดตั้งองค์กรวิจลภาพจะเป็นเรื่องยาก และบ่อยครั้งต้องเจ็บปวด แต่บางครั้งก็มีความสุขและมีเสียงหัวเราะคละเคล้ากันไป⁴⁹

แท้ที่จริงแล้ว chaordic มาจากการผสมคำว่า chaos เข้ากับ order หมายถึงสภาวะรอยต่อของสองสภาพ คือความโกลาหลกับความเป็นระเบียบมาบรรจบกัน ในมุมมองของสรรพสิ่งที่เป็นอนิจจัง เป็นระบบที่อยู่ห่างไกลจากจุดสมดุล (far from equilibrium) ระบบดังกล่าวจะพัฒนาต่อไปตลอดเวลาไม่หยุดนิ่ง เป็นระบบซับซ้อนที่มีการปรับตัว (complex adaptive system) ในขณะที่ ดี ฮอค เสนอความคิดเรื่ององค์กรวิจลภาพออกมา อาร์ เดอ ฆอยส์ ก็เสนอเรื่ององค์กรคือระบบมีชีวิต และเอเตียง เวนเกอร์ (Etienne Wenger) ริชาร์ด

⁴⁸ Dee Hock, *The Chaordic Organization* (San Francisco: Berrett-Koehler Publishing, 1999), หน้า 1.

⁴⁹ Dee Hock, อ้างแล้ว, หน้า 2.

แม็คเดอร์มอทท์ (Richard McDermott) และวิลเลียม สไนเดอร์ (William Snyder) ก็ได้ให้ความสำคัญต่อการจัดตั้งองค์กรที่เป็นองค์กรเรียนรู้ โดยทำให้เป็นประชาคมแห่งการปฏิบัติ⁵⁰

เราจำเป็นต้องคิดเรื่องการสร้างองค์กรการเมืองแบบใหม่ให้เป็นทั้งประชาคมเรียนรู้และสร้างความรู้เพื่อรับมือกับปัญหาของสังคมที่ซับซ้อนเปลี่ยนแปลงเร็ว เพื่อนำไปสู่การตัดสินใจและการปฏิบัติที่ประชาชนมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง เป็นแหล่งรวบรวมพลังความคิดที่สร้างสรรค์และหลากหลายของพลเมืองที่เอาการเอางานในสาขาวิชาชีพต่าง ๆ แล้วประกาศเป็นเจตนารมณ์ที่แน่วแน่ทางการเมืองออกมา (manifestation of political will) เพราะถ้าไม่มีการจัดการให้เป็นสถาบันหรือองค์กร พลังต่าง ๆ ก็จะกระจัดกระจาย ทำให้ขาด “ผลึกพลัง” ในการปั้นแต่งอนาคตที่ตนใฝ่ฝัน

วิถึบูรณาการพลังที่หลากหลายให้ประสานสอดคล้องกันนั้นพอจะเปรียบเสมือนนักดนตรีในวงซิมโฟนีออร์เคสตราที่มีจำนวนมาก และมีเครื่องดนตรีที่หลากหลาย ต้องเล่นออกมาให้เป็นเพลงที่ไพเราะ จึงจำเป็นต้องมีโน้ตเพลงเป็นเสมือนแผนที่การเล่น และมีไวทยากรเป็นผู้ควบคุมการเล่นให้สอดคล้องกลมกลืนตามการตีความของโน้ตเพลง ถ้าปล่อยให้ให้นักดนตรีเก่ง ๆ มีฝีมือ แต่ต่างคนต่างเล่น ก็ไม่สามารถบรรเลงเป็นเพลงที่ไพเราะได้ การช่วยให้การกระทำเป็นพลังอำนาจที่ไม่วูบวาบแล้วหายไป ให้เป็นความสามารถที่ดำเนินต่อเนื่องและยั่งยืน จำเป็นต้องมีการจัดการให้เกิดเป็นองค์กรขึ้น

⁵⁰ Arie de Geus, *The Living Company: Habits for Survival in a Turbulent Business Environment* (Cambridge, MA: Harvard Business School Press, 1997). Etienne Wenger, Richard McDermott, William M. Snyder, *Cultivating Community of Practices* (Cambridge, MA: Harvard Business School Press, 2002).

จอห์น เคนเน็ธ กัลเบรธ (John Kenneth Galbraith) นักเศรษฐศาสตร์ผู้เฒ่าได้เขียนหนังสือเกี่ยวกับอำนาจเล่มหนึ่ง ชื่อ "กายวิภาคแห่งอำนาจ" (*The Anatomy of Power*) ซึ่งแปลเป็นภาษาเยอรมันเมื่อปี พ.ศ.2530 กัลเบรธว่าเขาใช้เวลาประมาณ 40 ปี ในการติดตามศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับเรื่องอำนาจ และเห็นว่าโลกสมัยใหม่ของทุนนิยมนั้น การจัดตั้ง (organization) เป็นอำนาจรูปแบบหนึ่ง กล่าวคือเป็นแหล่งสร้างพลังใหม่ที่มีพลวัต⁵¹ เพราะในการจัดตั้งองค์กรสมัยใหม่ต้องทำงานเป็นทีม การสร้างเครือข่ายการสื่อสารกับภายในและภายนอกองค์กร การเรียนรู้และการสร้างความรู้ที่นำไปสู่การเคลื่อนไหวและตัดสินใจอันมีผลกระทบต่อสาธารณชน อีกทั้งต้องมีการพัฒนาคุณภาพของบุคลากรและสภาวะผู้นำ (หนังสือการจัดองค์กรในกระบวนทัศน์ใหม่มีให้อ่านมากมาย นอกจากที่กล่าวมาบ้างแล้ว) การจัดองค์กรแบบใหม่ให้ความสำคัญต่อมนุษย์ โดยเฉพาะเรื่องความคิดและจิตใจของผู้ที่มาร่วมทำงานเพื่อบรรลุเป้าประสงค์เดียวกัน เป็นสิ่งที่มีความหมายยิ่งในโลกยุคสมัยสารสนเทศ

กองหน้าหรือแกนนำคือก้าวสำคัญของการเมืองภาคประชาชน

“ไม่ต้องสงสัยเลยว่า คนกลุ่มเล็ก ๆ ที่ช่างคิดและปฏิบัติอย่างใคร่ครวญจะเปลี่ยนสิ่งใหญ่ ๆ ไม่ได้ เพราะเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ได้พิสูจน์ให้เห็นแล้วว่ามันเป็นเช่นนั้นเสมอมา”

มาร์กาเรท มีด (Margaret Mead)

⁵¹ John Kenneth Galbraith, *Anatomie der Macht*. Aus d. Amerikan. von Christel Rost. (Muenchen: Bertelsmann, 1987), หน้า 68-79.

“เมื่อเราจะเปลี่ยนโลกเราต้องเปลี่ยนตัวเองเสียก่อน”

มหาดมะ คานธี

“คุณคงจะเข้าใจได้ว่าสิ่งดี ๆ ล้วนไม่ได้เกิดขึ้นเอง เพื่อให้สิ่งดีเกิดขึ้นมาได้ เราต้องเพียรพยายามทำขึ้นมา เพราะไม่มีผู้ใดอีกแล้วที่จะทำได้ ถ้าใครก็ตามที่ไฝฝืนจะเห็นอนาคตที่ดีกว่าเป็นสุขกว่า คนรุ่นนี้ต้องบำเพ็ญเพียรอย่างสุดกำลัง ซึ่งเป็นความรับผิดชอบของเรา”

องค์ทะไลลามะ

โลกปัจจุบันมีความสลับซับซ้อนและผันผวนสูง โอกาสและอันตรายอยู่ใกล้ชิดกันชนิดหายใจรดต้นคอ ชาร์ลส์ แอนด์ ปรมาจารย์ด้านบริหารจัดการได้เขียนไว้ในหนังสือ *Rethink The Future* ว่า “โลกปัจจุบันน่าตื่นเต้น มีทั้งอันตรายและโอกาส...อนาคตเป็นเรื่องที่เราปั้นแต่งได้” ในโลกที่มีเทคโนโลยีทันสมัยอย่างนี้ ทำให้ปัจเจกบุคคลสามารถสร้างผลสะท้อนให้โลกได้อย่างไม่เคยปรากฏมาก่อน ตัวอย่างที่เห็นชัดก็คือเครือข่าย อัล กออิตะ ซึ่งมีสมาชิกปฏิบัติงานไม่ก็ร้อยคนทั่วโลก แต่กลับสามารถเขย่าเสถียรภาพและความมั่นคงให้แก่อภิมหาอำนาจอย่างสหรัฐอเมริกาและพันธมิตรได้ หรืออ่านจากหนังสือ *Lexus and Olive Tree* ที่เขียนโดยโรมัส ฟรีดแมน เขาเน้นศักยภาพของปัจเจกบุคคลในปัจจุบันว่า เมื่อเชื่อมกับเทคโนโลยีการสื่อสารและสารสนเทศแล้ว สามารถสร้างพลังต่าง ๆ ได้มหาศาล หรือดูตัวอย่างของขบวนการชาปาติस्ता ที่รู้จักเล่นกับโลกดิจิทัลได้อย่างสร้างสรรค์

การนำเพื่อเปลี่ยนแปลง (leading change) มีบทเรียนให้ศึกษากันมานับพันปี ดังนั้น การให้ความสำคัญต่อการสร้างและพัฒนา

บุคลากรที่ทำงานการเมืองภาคประชาชนจึงมีความสำคัญใหญ่หลวง เราได้เห็นบทเรียนของกองหน้าที่เป็นผู้ริเริ่มเพียงหยิบมือเดียวของนักอภิวัดณ์ บวกกับสมาชิกพรรคไม้ก่ีพันคนของพรรคบอลเชวิคที่นำโดยเลนินและทร็อตสกี จนสามารถโค่นล้มระบอบซาร์ในรัสเซีย ที่ขณะนั้นมีประชากรนับร้อยล้านคนมาแล้ว

ในยุคโลกาภิวัตน์ก็มีกลุ่ม ATTAC ซึ่งเป็นหนุ่มสาวรวมตัวเป็นขบวนการต่อต้านโลกาภิวัตน์ก็เริ่มต้นด้วยคนไม่กี่คน และดำเนินการโดยอาศัยความคิด จิตใจ ความรู้ และข้อมูลข่าวสารที่มีอยู่ในกลุ่มคนเหล่านี้ ผนวกกับการใช้เทคโนโลยีการสื่อสารและสารสนเทศได้อย่างมีประสิทธิภาพ

การจัดตั้งองค์กรการเมืองภาคประชาชน หรือสถาบันการเมือง หรือพรรคการเมือง (ที่อาจจะเป็นลักษณะเครือข่ายก็แล้วแต่) ย่อมหลีกเลี่ยง “สภาวะผู้นำ” (leadership) คุณภาพของทีมงานและผู้ร่วมอุดมการณ์ไม้พัน ในองค์กรการเมืองภาคประชาชน ซึ่งเน้นความเป็นประชาคมเรียนรู้และประชาคมปฏิบัติการ จะต้องไม่ใช่วิธีการบริหารแบบ “สั่งและควบคุม” (command and control) อาจกล่าวได้ว่า “สภาวะผู้นำ” ในองค์กรที่มีชีวิต จึงมิใช่เป็นผู้นำแบบเก่าที่เป็นวีรบุรุษมาแก้ปัญหาให้

รอย เมตรอนพูดถึง “ผู้นำที่สร้างเสรีภาพ” (liberating leaders) ในขณะที่สถาบันซัมบาลาพูดถึง “ผู้นำที่แท้” (authentic leadership) ส่วนปีเตอร์ เซงเก้ และเครือข่าย “สมาคมการจัดการเรียนรู้อย่างเป็นระบบ” จะพูดถึง “สภาวะผู้นำที่พัฒนาไปสู่สมุหุขย์ที่แท้” (personal mastery) และท่านเจ้าคุณธรรมปิฎกก็ได้ให้ข้อคิดเรื่อง “สภาวะผู้นำ” แบบพุทธที่มีแก่นตรงกัน

ในกระบวนทัศน์ใหม่ ความเป็นผู้นำมิใช่บุคคลที่มีอำนาจบารมีที่อยู่บนยอดพีระมิด แล้วสั่งการลงมา แต่เป็นสามัญชนที่คิด

ริเริ่มทำอะไรใหม่ ๆ ในบริบทของตน แล้วทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้น ทักษะใหม่ที่มีความเชื่อว่าทุกคนมี "สภาวะผู้นำ" เหมือนกับที่ทุกคนมี "พุทธะ" ในตัว "ศักยภาพและพลัง" แห่งผู้นำนี้จะปรากฏออกมา เมื่อเขา "ตื่นรู้" และหลุดออกมาจากการคิดแบบเก่าทำแบบเก่า

การทำงานการเมืองภาคประชาชนจึงเรียกร้องให้ตัวมนุษย์ผู้จะเปลี่ยนแปลงสังคมมีกระบวนการทัศน์ใหม่เสียก่อน พัฒนาตนเองให้เรียนรู้และทันโลกตลอดเวลา เมื่อประมาณ 30 ปีที่แล้วมีหนังสือ "ชีวิตทัศน์เยาวชน" ให้ผู้ที่อยู่ใน "จัดตั้ง" ได้อ่าน เป็นการดัดแปลงตนเองและหล่อหลอมตนเองในการต่อสู้ ณ วันนี้โลกที่ต้องใช้ความรู้ในการทำงานทางธุรกิจ สังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อมและการเมือง ก็ต้องมี "ชีวิตทัศน์" สำหรับคนทำงานด้วย แต่เนื้อหาสาระต่างไปจากเดิม เพราะ "ชีวิตทัศน์เยาวชน" เป็นการดัดแปลงตนเองในแนวทางพรรคที่ยึดอำนาจรัฐด้วยอาวุธ

การเมืองภาคประชาชนทั้งในสาย "ค่านรัฐ" และ "ร่วมมือกับรัฐ" ล้วนใช้เวลาและความสำคัญในการสร้าง ฟุ่มพัก และพัฒนาบุคลากรน้อยมาก แทบทุกคนมี "กิจกรรม" ล้นมือ ไม่มีเวลาพัฒนาความรู้ ขาดการครุ่นคำนึง (reflection) และไม่มีการตั้งคำถามสำคัญ ๆ (inquiry) เพื่อค้นหาจุดอ่อนและพัฒนาจุดแข็งให้ดียิ่งขึ้น แทบทุกคนจะกลายเป็น "ฟันเฟือง" ใน "เครื่องจักร" ที่ขาดเวลาครุ่นคิด ขาดการตั้งคำถาม และขาดวิจัยเชิงปฏิบัติการของการเมืองภาคประชาชน ทำให้การทำงานเข้าลักษณะที่หูด้าฝาง และ "มิดยุคมิดสมัย" จึงไม่เป็นเรื่องน่าแปลกอันใดที่เราขาดคนหนุ่มสาวที่จะมาร่วมทำงาน และรับช่วงงานต่อไป

การพัฒนาตนเองของแกนนำด้านวิถีคิดกระบวนระบบ (system thinking) ด้านความฉลาดทางอารมณ์ (emotional intelligence) มีความหมายต่อการทำงานร่วมกันในองค์กร ในประชาคมและเครือ

ข่าย เพราะในความแตกต่างของภูมิหลัง แตกต่างของการคิด ความเชื่อและคุณค่า ถ้าไม่ใช่ทักษะที่มาจากฐานความรู้และการเรียนรู้ดังกล่าว ก็มักจะบานปลายเป็นความแตกแยก ไม่สามารถรวบรวมพลังสร้างสรรค์ที่แตกต่างหลากหลายมาวิวัฒนาการเมืองภาคประชาชนได้

การทำวัฒนธรรมหลากหลายให้เป็นวิวัฒนาการของสังคม มีความสำคัญเทียบเท่ากับชีวภาพที่หลากหลายในระบบนิเวศน์ เพราะระบบกลุ่ม ระบบองค์กร หรือระบบประชาคม เป็นระบบที่มีชีวิต

การพัฒนาความเป็นมนุษย์ถือเป็นกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน เป็นกระบวนการทางสังคมซึ่งมีความละเอียดอ่อน ต้องพัฒนาทักษะเป็นพิเศษ ความรู้และกระบวนการฝึกอบรมด้านการสร้างพลังทวีคูณร่วมกันมีอยู่มากมายทั่วโลก ไม่ว่าจะเป็นเรื่อง dialogue หรือการประชุมที่มีส่วนร่วมอย่างสร้างสรรค์รูปแบบต่าง ๆ เช่น Future Search Conference, Open Space และ Appreciation Inquiry เป็นต้น นักเคลื่อนไหวการเมืองภาคประชาชนต้องเห็นความสำคัญของเรื่องดังกล่าว และพัฒนาศักยภาพของตนให้ไปสู่เป้าหมายที่ตนเองปรารถนา

สิ่งที่วิธิตดกระบวนการระบบให้ความสำคัญก็คือ มองดูและเห็นว่าเราเป็นส่วนหนึ่งของระบบ เมื่อตัวเราเปลี่ยนปฏิสัมพันธ์กับส่วนอื่น ๆ ในระบบ มีผลสะท้อนให้ระบบเปลี่ยนด้วย เราต้องมองเห็นด้วย “ตาใน” ว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งของจักรวาล

Warnfried Dettling มองย้อนไปดูประวัติศาสตร์ของชาติเยอรมัน เพื่อศึกษาว่าทำไมสาธารณรัฐไวมาร์จึงล้มเหลว และเผด็จการฟาสซิสต์อย่างฮิตเลอร์จึงได้ขึ้นมาปกครองประเทศ ได้ข้อสรุปว่าเป็นเพราะความคิดและจิตใจของคนเยอรมันที่ไม่ได้รับความเป็นสังคมเปิด ชาวเยอรมันที่ควรจะเป็น “พลเมืองผู้ตื่นรู้” ก็ไม่ได้มีประสบการณ์ประชาธิปไตย เนื่องจากศักดินานิยมและระบอบไกเซอร์เพ็งล้มไปหลังสงครามโลกครั้งที่หนึ่ง โดยเฉพาะปัญญาชนที่ควรจะเป็นแกนนำใน

การพลิกสถานการณ์ ซึ่งกำลังอยู่บนทางแพร่งระหว่างประชาธิปไตย กับเผด็จการ ก็ไม่มีความสามารถและสมรรถภาพที่จะทำได้⁵²

แก่นนำหรือกองหน้าของขบวนการสังคมนิยมและขบวนการประชาสังคมนิยมในประเทศไทยควรจะทำเรื่องอะไรบ้าง เพื่อพลิกสถานการณ์จากการที่มีพรรคการเมืองใหญ่พรรคเดียวจัดตั้งรัฐบาลแล้วเดินบนเส้นทางประชานิยมบวกอำนาจนิยม ถึงแม้ว่าในปี พ.ศ. 2547 อาจจะยังทำไม่ได้ แต่ก็ควรคิดมองออกไปในอนาคตจนถึงปี พ.ศ.2550 เป็นอย่างน้อย

รอย เมตรอน และจอห์น จีอปลิ่ง ผู้เสนอว่าการต่อสู้กับอำนาจชนาธิปไตยระดับโลก เพื่อจะทำให้โลกน่าอยู่และยุติธรรมเป็นเรื่องสำคัญของยุคสมัย เพราะชนชั้นผู้เป็นแก่นนำชนาธิปไตยได้ใช้อำนาจในรูปแบบแตกต่างหลากหลายเพื่อสร้างผลกระทบต่อมนุษย์นับร้อยล้านคน ทุกนาที่ของทุกวันและในทุกมุมโลก คนพวกนี้ใช้รูปแบบและวิธีการโหดร้ายรุนแรงต่าง ๆ โดยไม่คำนึงถึงศีลธรรม เพื่อทำให้พวกเขาเดินไปสู่เป้าหมายที่วางไว้ และปกป้องผลประโยชน์ที่ตนมีอำนาจของคนเหล่านี้ไม่ได้มาจากปากกระบอกปืนและแก๊สน้ำตา แต่ใช้ทักษะขั้นสูงและอำนาจของทรัพย์สินจารีตประเพณี บารมีกับความเชื่อ เทคโนโลยี การโฆษณาชวนเชื่อ รัฐบาล ตำรวจและอำนาจแห่งอุดมการณ์

เครือข่ายประชาธิปไตยทั่วโลกจึงต้องหันมาสนใจในการสร้างอำนาจของตนขึ้นมา เพื่อทดแทนอำนาจเก่าของชนาธิปไตยโลก

⁵² Warnfried Dettling, Utopie und Katastrophe: Demokratie am Ende des 20. Jahrhunderts. In: Werner Weidenfeld (Hrsg.). *Demokratie am Wendepunkt: die demokratische Frage als Projekt des 21. Jahrhunderts* (Berlin: Siedler, 1996), หน้า 101.

ดังนั้นกองหน้าผู้ทำการเคลื่อนไหวจึงต้องปรับ “ยุทธศาสตร์ตั้งรับ” (defence strategies) มาเป็น “ยุทธศาสตร์การเปลี่ยนแปลง” (change strategies)⁵³ หรือทำเรื่อง “การป้องกัน” ให้เป็นยุทธวิธีที่พัฒนาไปสู่ยุทธศาสตร์การเปลี่ยนแปลง

ข้อคิดของรอย เมตรอนและจอห์น จีอปลิ่ง เกี่ยวกับลักษณะการเมืองใหม่ ซึ่งเราน่าจะนำมาวิเคราะห์และศึกษาค้นคว้าเพื่อปรับให้เข้ากับบริบทสังคมไทย มีสาระสำคัญดังนี้

1. กายาประชาธิปไตย (gaian democracy) อันเป็นระบอบประชาธิปไตยที่มนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของระบบพิภพโลก การพัฒนาทางเศรษฐกิจและสังคมจึงควรคำนึงถึงความยั่งยืนของระบบนิเวศน์ด้วย

2. มีเป้าประสงค์ร่วมและหลักการร่วม (shared purposes and principles) เพราะหลักการและเป้าประสงค์เป็นเสมือนรหัสพันธุกรรม (genetic code) ของระบบมนุษย์ที่มีเป้าประสงค์ แต่เป้าประสงค์และหลักการก็ออกมาจากกระบวนการร่วมคิดของสมาชิกเพื่อถักทอให้เกิดความแน่นแฟ้นในประชาคม

3. มโนทัศน์ (concept) ของ “ระบบอันเลื่อนไหลซับซ้อน” (soft-system concepts) หรือเรียกอีกชื่อหนึ่งว่าวิถีคิดกระบวนการระบบ (system thinking) เป็นวิถีคิดที่เน้นทำความเข้าใจกับความสัมพันธ์ระหว่างส่วนต่าง ๆ ของระบบ และความสัมพันธ์ระหว่างระบบย่อย ๆ ในระบบใหญ่ เป็นการนำโลกทัศน์แบบองค์รวมมาใช้กับระบบซับซ้อนของมนุษย์ ตั้งแต่โรงเรียน โรงพยาบาล ชุมชนเมือง ไปจนถึงความเป็นชาติ และโลก

4. หลักการเรียนรู้แบบเปาโล เฟรย์ (Paulo Freire 's learning

⁵³ Roy Madron and John Jopling, อ้างแล้ว, หน้า 13.

principles.) เปาโล เฟอร์ย นักการศึกษาผู้ใหญ่ที่มีชื่อเสียงชาวบราซิล ได้เขียนหนังสือ “การศึกษาสำหรับผู้ถูกกดขี่” เน้นการสนทนาอย่างมี วิจารณ์ญาณและการเรียนรู้ควบคู่ปฏิบัติ เน้นกระบวนการพัฒนาให้ ดีขึ้นเพื่อนำไปปฏิบัติอีกครั้ง อันนำไปสู่การเปลี่ยนแปลง

5. กระบวนการมีส่วนร่วมในการเปลี่ยนแปลง (participatory change processes) บังเจกบุคคลที่เข้าร่วมคิดร่วมทำ สามารถนำพลัง ของตนมาเชื่อมประสานเป็นศักยภาพของสังคมได้ เป็นพลังทวีคูณที่ มาจากการปฏิสัมพันธ์ร่วมกันของมนุษย์

6. ผู้นำการเมืองเสรีภาพ (liberating political leaders) ซึ่ง ขณะนี้มีหนังสือออกมามากมายเกี่ยวกับผู้นำกระบวนการทัศน์ใหม่ ที่เป็น “สภาวะผู้นำที่เป็นผู้รับใช้” (servant leadership) หรือผู้นำที่ไม่ใช่ วีรบุรุษที่เก่งคนเดียว แต่ทำงานร่วมกันเป็นกลุ่ม

7. รัฐบาลเครือข่าย (networking government) ที่ส่งเสริม ศักยภาพของท้องถิ่น (subsidiary) คืออะไรที่ท้องถิ่นบริหารจัดการ ด้วยตนเองได้ ก็ให้ท้องถิ่นรับผิดชอบไปทำ การเชื่อมพลังที่หลากหลาย เข้าด้วยกันนี้จะช่วยการบริหารงาน⁵⁴ และเราต้องไม่ลืมว่าโลก ที่กำลังเป็นและเป็นไปในอนาคตคือสังคมเครือข่ายดังที่มานูเอล คาสเทลล์ (Manuel Castells) วิเคราะห์ไว้ ตัวอย่างที่ชัดเจนก็คือ ประเทศฟินแลนด์ที่ใช้ระบบสารสนเทศ (IT) มาสนับสนุนการบริหาร เชิงเครือข่ายทั้งด้านรัฐสวัสดิการและการศึกษา พัฒนาการพยาบาล บุคคลและสิ่งแวดล้อม⁵⁵

⁵⁴ Roy Madron and John Jopling, อ้างแล้ว, หน้า 108-123.

⁵⁵ Manuel Castells and Pekka Himanen, *Information Society and the Welfare State: Finnish Model* (Oxford: Oxford university Press, 2002).

Globalization ประชาธิปไตยในคริสต์ศตวรรษที่ 21

"We discovered that not only must we change, we must change the way we change."

General Gordon R. Sullivan

"It is amazing time my friends, something powerful is loose in the world. It is the power of hope and possibility and of doing things in a different way."

Bob Stilger

"จิตเคลื่อนสสาร" (mind moves matter)

ตราประจำสถาบันการศึกษาชั้นสูงกองทัพเยอรมัน

ประชาธิปไตยในวันนี้และวันหน้ามิใช่เรื่องที่จะแก้ไขให้สำเร็จได้ในกรอบของรัฐชาติอย่างเดียวเช่นเมื่อร้อยปีหรือห้าสิบปีก่อนเสียแล้ว เมื่อเศรษฐกิจไร้พรมแดน ขบวนการประชาสังคมย่อมต้องไร้พรมแดนด้วย มิฉะนั้นการเมืองภาคประชาชนในแต่สังคมจะไม่มีพลังต่อกรกับอำนาจไร้พรมแดนได้ คำพูดที่ว่า think globally, act locally จึงมิใช่คำขวัญหรู ๆ ติดอยู่บนเวทีประชุมใหญ่ของขบวนการประชาชนโลก แต่เป็นเรื่องที่ต้องทำให้เป็นจริงตั้งแต่ระดับชุมชนหรือประชาคมท้องถิ่น เชื่อมโยงทำงานเป็นพลังระดับโลก ซึ่งมีความสำเร็จที่เห็นอยู่ในหลายเรื่องหลายเวที โดยเฉพาะกลุ่มองค์กรพัฒนาเอกชน (NGOs) และประชาสังคมที่มีบทบาทในสหประชาชาติ

อย่างไรก็ตาม แนวโน้มของขบวนการพลเมืองระดับโลก (global citizens) ที่จะสามารถเติบโตใหญ่ขึ้นได้นั้น ก้าวแรกคือการเชื่อมความหลากหลายของท้องถิ่นขึ้นเป็นพลังระดับโลกให้ได้ ต้องหลาย

“กำแพงความคิด” ที่คุณขังเราเอาไว้โดยไม่รู้ตัวเสียก่อน มิฉะนั้นคงร่วมมือกับวัฒนธรรมอื่นได้ยาก ที่สำคัญต้องอาศัยระบบที่มีการแลกเปลี่ยนสารสนเทศ ทรัพยากร พลังงาน กับโลกภายนอกตลอดเวลา เพื่อสร้างสรรค์สิ่งใหม่ ๆ ขึ้นมาได้ตามสภาวะที่เปลี่ยนแปลงไป

เมื่อวันที่ 9 พฤศจิกายน พ.ศ.2532 กำแพงเบอร์ลินอันเป็นสัญลักษณ์ของการแบ่งโลกการเมือง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมเป็นสองโลก ได้ล้มครืนลงด้วยน้ำมือของมนุษย์โดยไม่มีการใช้อาวุธใด ๆ ทั้งที่ผู้เชี่ยวชาญทางการเมืองต่างเชื่อกันว่ากำแพงที่แบ่งสองโลกนี้จะยืนยงไปนับร้อยปี

ในประสบการณ์ของประเทศไทยเมื่อวันที่ 2 กรกฎาคม พ.ศ.2540 เศรษฐกิจฟองสบู่ของไทยแตกท่ามกลางความเชื่อว่าเศรษฐกิจรุ่งเรือง ชาติของเราจะลงอย่างฉับพลันในช่วงสองสัปดาห์แล้ว “โรคต้มยำกุ้ง” ก็ระบาดไปทั่วเอเชีย

สองกรณีตัวอย่างนี้บ่งชี้ถึงโลกที่ไม่แน่นอน และเปลี่ยนแปลงเร็วอย่างชนิดที่เราคาดไม่ถึง เราได้เห็นบางสิ่งที่เป็น “เหตุ” เกิดขึ้นแล้วทำนายว่า “ผล” ต้องออกมาอย่างนั้น เหมือน “แรงตกเท่ากับแรงสะท้อน” หรือ “สองบวกสองเท่ากับสี่” แต่โลกในสิบปีที่ผ่านมา สิ่งเราไม่เคยคิด เคยฝันมาก่อนก็อาจจะกลายเป็นจริงได้เช่นกัน

สถานการณ์การเมืองไทยในระบบตัวแทนวันนี้ มีการทำนายว่าพรรคไทยรักไทยจะชนะการเลือกตั้งและกวาดที่นั่งได้ถึง ๔๐๐ ที่นั่งในปี พ.ศ.2548 และ พ.ต.ท.ทักษิณ ชินวัตร จะได้ปกครองประเทศไทยยาวนานเหมือนมหาธีร์ โมฮัมหมัด แห่งมาเลเซีย หรือลีควนยู แห่งสิงคโปร์ แล้ววาดฉากอนาคต (scenario) แบบนี้ นักเลือกตั้งที่มีใจไทยรักไทยจำนวนมากก็อดใจเสียแล้ว ย้ายพรรคบ้าง หนีไปลงการเมืองท้องถิ่นบ้าง วางอนาคตจะไปลงสมาชิกวุฒิสภาบ้าง หรือมีฉันทน์ก็เลิกเล่นการเมือง

น่าสนใจที่เหตุการณ์ในอนาคตซึ่งยังไม่เกิดขึ้น (future) กลับมีผลป้อนกลับ (feedback) มาสู่ปัจจุบัน (present) เป็นเสมือนนกหวายยังไม่ทันขึ้นเวทีชก แต่คิดถึงคู่ต่อสู้ที่ “เข้าอ่อน” แล้ว ย่อมไม่มีทางชนะ เพราะฉะนั้นความเชื่อความคิดจิตใจอันเป็นเรื่องจิตวิทยาทั้งในฐานะปัจเจกบุคคลและจิตวิทยากลุ่มมักมีผลต่อพลังงาน (energy) พลังชีวิต (vitality) ของมนุษย์ที่จะกระทำด้วย

ในวันที่ 16 พฤศจิกายน พ.ศ.2546 การแข่งขันรักบี้โลก รอบรองชนะเลิศระหว่างนิวซีแลนด์กับออสเตรเลียได้จบลง ก่อนลงสนาม เกจิอาจารย์รักบี้ทั่วโลกเชื่อว่านิวซีแลนด์จะเป็นผู้ชนะ เพราะปีนี้นิวซีแลนด์เล่นรักบี้ได้ยอดเยี่ยม เป็นทีมที่ดีที่สุดในโลก อีกทั้งการพบกันสามครั้ง นิวซีแลนด์ชนะออสเตรเลียมาทุกครั้ง ในปีนี้สถิติการแข่งขันก็ “ชี้” กัน

แต่การแข่งขันเมื่อวันเสาร์ที่ 15 พฤศจิกายน พ.ศ.2546 นิวซีแลนด์ไม่มีโอกาสชนะได้เลย

มนุษย์สร้างปาฏิหาริย์ได้เสมอ เมื่อ “ใจ” มั่นถึง ทุกสิ่งเป็นไปได้ เมื่อเราฟังเสียงหัวใจของเรา

สมมติว่าถ้าเราสร้าง “ฉากอนาคต” ฉากอื่นเพิ่มเป็น “ความเป็นไปได้ที่ไม่ควรมองข้าม” อาทิ หลังปี พ.ศ.2548 ไปแล้ว พรรคไทยรักไทยเผชิญกับปัญหาทางเศรษฐกิจและการเมืองจากนอกประเทศ และในประเทศจน “ผู้นำพรรค” ต้องชวนเซ จะเกิดอะไรขึ้นกับการเมืองตัวแทนทั้งหมด เพราะจากประวัติศาสตร์ของการเมืองไทยก็พอมีตัวอย่างของความเสื่อมของคะแนนนิยมและความเชื่อถือต่อผู้นำพรรคมีผลกระทบต่อพรรคการเมืองมาแล้ว เช่น การเกิดและดับสูญของพรรคพลังธรรม พรรคสามัคคีธรรม และพรรคความหวังใหม่ เป็นต้น

ถ้าฉากสมมตินี้ เกิดขึ้นมาจริง ๆ แกนนำของการเมืองภาคประชาชน ไม่ว่าจะพวกในสายประชาสังคมหรือขบวนการสังคมนิยม

จะมีความคิดและปฏิบัติการอย่างไรเพื่อ “ปั้นแต่ง” การเมืองภาคประชาชนให้ไปสู่ภาพอนาคต (vision) อันพึงปรารถนา

เราต้องไม่ลืมว่า ภาพอนาคตหรือวิสัยทัศน์ (vision) ก็คือ “สิ่งที่เป็นไปไม่ได้ในวันนี้ แต่สามารถเป็นไปได้ในวันพรุ่งนี้”

ดังที่กล่าวมาแล้วตอนต้น การเมืองตัวแทนกับการเมืองภาคประชาชน แม้จะเป็นคนละขั้ว แต่มีปฏิสัมพันธ์ส่งอิทธิพลต่อกันและกัน การดำรงอยู่ของการเมืองสองภาคนี้ น่าจะดำเนินต่อไปนับร้อยปี ส่วนรูปแบบและวิธีการคงต้องปรับเปลี่ยนไปตามสภาพการเปลี่ยนแปลงของเทคโนโลยี สังคม และเศรษฐกิจ

ในขณะที่ “สภาวะผู้นำ” (leadership) ก็มีความหมายอย่างยิ่งในโลกที่โอกาสและอันตรายอยู่ใกล้ชิดกัน ถ้าการเมืองภาคประชาชนไม่สนใจศึกษาค้นคว้า “สภาวะผู้นำ” ในกระบวนทัศน์ใหม่ คงไม่สามารถสร้างพลังปั้นแต่งอนาคตที่ตนเองปรารถนาอย่างแรงกล้าขึ้นมาได้

เดวิด โบห์ม (David Bohm) นักฟิสิกส์ชาวอเมริกันที่ถูกเนรเทศไปสอนหนังสือที่บราซิลด้วยข้อหาคอมมิวนิสต์ และช่วงสิบปีสุดท้ายของชีวิตระหว่างพำนักอยู่ในอังกฤษและค้นคว้าเรื่อง dialogue ได้เขียนหนังสือ *The Wholeness and the Implicate Order* เชื่อว่า ทุกสรรพสิ่งในจักรวาลล้วนเป็นส่วนหนึ่งของความเป็นหนึ่งเดียวที่แบ่งแยกมิได้ พื้นที่หรือทะเล (space) มิใช่สิ่งว่างเปล่า แต่มีโครงสร้างที่มองไม่เห็นเป็นโครงสร้างที่มีพลังและประสิทธิภาพด้วย โบห์มเชื่อว่าเราทุกคนล้วนเชื่อมโยงกับสายใยถักทอของความสัมพันธ์ที่มองไม่เห็นด้วยตาเปล่า และสนามเหล่านี้ได้รับอิทธิพลจากเจตนากรรมณ์ของเราและวิธีการที่กำลังเป็นอยู่⁵⁶

⁵⁶ โจเซฟ จาวอร์สกี, รหัสอภิมนุษย์ แปลจาก *Synchronicity*, โดยสุรพงษ์ สวัสดิทานนท์ (กรุงเทพฯ : คบไฟ, 2545), หน้า 89-99.

ก่อนหน้านี เฮเกล (Hegel) พูดถึง “สิ่งที่เป็นอยู่คือสิ่งที่กำลังจะเป็น” (*being is becoming*) คือปรัชญาที่มองประวัติศาสตร์ว่าเป็นกระบวนการที่เคลื่อนไหวอยู่ตลอดเวลาโดยอำนาจอิทธิพลของภาวะขัดแย้งที่มีอยู่ภายในประวัติศาสตร์ ความคิดของมนุษย์จะสามารถมีอิทธิพลต่อกระบวนการทางประวัติศาสตร์ (*active mind*)⁵⁷

ข้อเสนอต่อการเมืองภาคประชาชนไทยในกระแสโลกาภิวัตน์

บทความชิ้นนี้เขียนขึ้นด้วยความเชื่อใน “ความเป็นมนุษย์” และมีใช่เป็นความเชื่อของคนเพียงคนเดียว ทว่ามีคนอื่นเชื่อเช่นเดียวกันด้วย ดังตัวอย่างของไบรอัน เมอร์ฟี (Brian Murphy) นักกิจกรรมชาวแคนาดา ผู้ผ่านงานในละตินอเมริกามาแล้วอย่างโชกโชน ได้พุ่งเข้าสู่คำถามพื้นฐานของการเปลี่ยนแปลงไปยังความหมายของความเป็นมนุษย์ เขานิยามว่า “การเป็นมนุษย์” คือความเป็นไปได้ เป็นกระบวนการ – กระบวนการของกำลังจะเป็น กำลังจะพัฒนา และกำลังจะเปลี่ยน⁵⁸

ข้อเสนอต่อการเมืองภาคประชาชนเพื่อใคร่ครวญและค้นหา ร่วมกันนี้ มาจากพื้นฐานปรัชญาและทฤษฎีของสองนักคิด คนแรกคือเฮเกล ที่ว่า สังคมวิวัฒนาการมาถึงปัจจุบันนี้ได้ ด้วยเหตุที่ว่าโลกมนุษย์เป็นโลกของความเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์ (*realm of becoming*) ซึ่งมีความเคลื่อนไหวโดยอิทธิพลที่มีต่อกันและกันระหว่างมนุษย์กับสภาพแวดล้อม⁵⁹ คนที่สอง คือแอนโทนี กิดเดนส์ (Anthony

⁵⁷ สุรพงษ์ ชัยนาม, อ้างแล้ว, หน้า 51-54.

⁵⁸ Brian Murphy, *Transforming Ourselves: Transforming the World* (London: Zed Books, 1999), หน้า 3.

⁵⁹ สุรพงษ์ ชัยนาม, อ้างแล้ว, หน้า 53.

Giddens) ที่มองว่า โครงสร้างมิได้เป็นเพียง “สิ่งที่บังคับตัวเรา” แต่หมายถึง “เงื่อนไขของความเป็นไปได้” สำหรับการปฏิบัติด้วย⁶⁰

แม้จะรู้ว่าประชาธิปไตยในยุคเศรษฐกิจโลกาภิวัตน์ ยังต้องอยู่ในกระบวนการค้นหาและสร้างใหม่โดยไม่มีความรู้ที่สมบูรณ์ คนทำงานในการเมืองภาคประชาชนจะต้องทำสองด้านพร้อมกันไปคือ “ด้านอัตวิสัย” และ “ภาววิสัย” เพราะมักมีผลสะท้อนต่อกันและกัน

ปัจจัยเชิงตัวบุคคลและองค์กรที่มีผลต่อการเมืองภาคประชาชน
ต่อไปนี้เป็นข้อเสนอด้านอัตวิสัยของคนที่ทำงานในการสร้างความเข้มแข็งและยั่งยืนของขบวนการประชาสังคมในประเทศไทย ซึ่งมีสี่ประการ ได้แก่

ประการแรก คือ การรื้อฟื้นพลังใจ พลังความคิด และพลังชีวิตของคนทำงานภาคประชาสังคม เมื่อปี พ.ศ.2534 ได้มีหนังสือเล่มหนึ่งออกมาวางตลาดในประเทศที่พูดภาษาเยอรมัน ชื่อว่า “โครงการให้กำลังใจ” (Projekt Ermutigung) เขียนโดย โรเบิร์ต ยุงค์ (Robert Jungk) ซึ่งได้เสียชีวิตไปเมื่อประมาณสิบปีก่อน ยุงค์ได้แสดงความหวังโยอย่างลึกซึ้งต่อสถานการณ์ในโลก เขาเริ่มต้นในหนังสือที่ว่า

“มีปีศาจตนหนึ่งได้หลอกหลอนไปทั่วโลก คือ ความท้อแท้ (Resignation) ซึ่งก็คือ “บิลเงินสด” สำหรับความผิดหวังที่โลกไม่ได้เป็นไปตามปรารถนาที่เราหวังไว้ “... อำนาจของความท้อแท้เกิดจากความเฉื่อยชาในพลังจินตนาการของเรา.. แม้กระทั่งบุคคลที่ฉลาดและมีชื่อเสียงก็พลอยเป็นไป

⁶⁰ Roland Roth, อ้างแล้ว, หน้า 124.

ด้วย พวกเขาไม่เชื่อว่า จะพลิกสถานการณ์ที่กำลัง
เดินสู่หายนะได้...ผมเขียนหนังสือนี้ขึ้นมา เพราะ
เป็นคนหนึ่งในหลายคน ที่เชื่อว่า เรายังสามารถยับยั้ง
เส้นทางสู่ความพินาศนี้ได้⁶¹

ในระยะ 3-4 ปีที่ผ่านมา เราได้เห็นความอ่อนล้าของคน
ทำงานในขบวนการสังคมใหม่และประชาสังคม ดังนั้น การฟื้นฟูพลัง
ใจ พลังความคิด และพลังชีวิตของคนทำงานทั้งในฐานะปัจเจกบุคคล
และเป็นกลุ่มเป็นองค์กรถือเป็นเรื่องสำคัญ การมีความมุ่งมั่นเพื่อ
เปลี่ยนแปลงสำคัญต้องมาจากการเปลี่ยนแปลงตนเอง คานธีกล่าวว่า
พลังทางสังคมมีต้นธารอยู่ที่มนุษย์แต่ละคน และเราแต่ละคนคือเครื่อง
มือของการเปลี่ยนแปลง⁶²

การศึกษาเรื่องจิตใจหรือจิตวิญญาณ (spirituality) แม้เป็น
ถ้อยคำที่ยังถกเถียงกันอยู่ก็ตาม เพื่อทำการเปลี่ยนแปลงโลกนั้น มิใช่
เป็นเรื่องไสยศาสตร์ แต่เป็นความรู้ที่ยืนอยู่บนหลักวิทยาศาสตร์
ใหม่และหลักธรรมะ เช่น หนังสือ *The Quantum Self. Human
Nature and Consciousness Defined by the New Physics* ของ
ดานาห์ โซฮาร์ (Danah Zohar) หรือหนังสือ *The Quantum and the
Lotus* ที่เขียนโดย Matthieu Ricard และ Trinh Xuan Thuan ล้วน
เป็นตัวอย่างอันหนึ่งของการเรียนรู้ การสร้างทักษะ และความรู้ในการ
เปลี่ยนระบบขนาดใหญ่

ประการที่สอง การสร้างประชาสังคมในประเทศไทย นอก

⁶¹ Robert Jungk, *Projekt Ermutigung: Streitschrift wider die Resignation* (Berlin: Rotbuch Verlag. 1990), หน้า 7.

⁶² Claus Otto Scharmer, *Presencing: Illuminating the Blind Spot of Leadership. Generon*. [Online]. Available: <http://www.generonconsulting.com/PresencingIntro.pdg>.

จากต้องสร้างความรู้ขึ้นเองจากการปฏิบัติ การคิด และค้นคว้าวิจัย เพื่อ “คิดใหม่” (re-conceptualized) ดังที่เอนก เหล่าธรรมทัศน์ กล่าวไว้แล้ว⁶³ ขณะเดียวกันก็จำเป็นต้องออกแบบองค์กรและรูปแบบการเคลื่อนไหวขึ้นใหม่ (redesign) ด้วย ดังนั้น การฝึกฝนวิธีคิดกระบวนระบบ (system thinking) เพื่อเข้าใจระบบที่ซับซ้อนหรือ soft system thinking จึงมีความจำเป็น มิฉะนั้นเราจะเปลี่ยนระบบได้ยาก เพราะเมื่อเราผลักระบบเก่าแรงเท่าใด มันมักจะตีเรากลับแรงกว่าเดิม⁶⁴ ดังตัวอย่างรูปธรรมจากการศึกษาของโกมาตกร จึงเสถียรทรัพย์ เรื่อง วัฒนธรรมคอร์รัปชันในระบบราชการไทย⁶⁵

ประการที่สาม การเปลี่ยนระบบขนาดใหญ่ ต้องมีความรู้ใหม่ และมีการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องจากหลากหลายความคิดและเป็นสหวิชา เอนก เหล่าธรรมทัศน์ ได้เสนอให้สนใจค้นคว้าวิจัยเรื่องจิตวิทยา วัฒนธรรมและการบริหารองค์กรที่ทำความแตกต่างหลากหลายให้เป็นพลังวิวัฒนาการ⁶⁶ วิชาและการฝึกอบรมเรื่องดังกล่าวมีอยู่มากและปฏิบัติกันอย่างจริงจังในหลาย จุดทั่วโลก เราเพียงแต่ทำการปฏิบัติ และค้นคว้าอย่างจริงจังด้วยกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการ ก็น่าจะมีความรู้ที่เอาไปใช้งานได้จริงเพื่อสร้างชุมชนขึ้นมา เรื่องนี้มีความสำคัญอย่างยิ่งต่ออนาคตของสังคมไทยและมนุษยชาติ เพราะในโลกที่แตกต่างหลากหลายเช่นนี้ ความสามารถและทักษะของการสร้างความร่วมมือคือกุญแจทุนทางสังคม ทุนทางปัญญาและความสำเร็จที่

⁶³ เอนก เหล่าธรรมทัศน์, อ้างแล้ว, หน้า 8.

⁶⁴ Peter Senge et al, *The Fifth Discipline Fieldbook* (London: Nicholas Brealey Publishing, 1998), หน้า 90-94.

⁶⁵ โกมาตกร จึงเสถียรทรัพย์, *อำนาจและคอร์รัปชัน : กอตรหัสวัฒนธรรมสาธารณสุข* (กรุงเทพฯ : อัมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป, 2546), หน้า 82.

⁶⁶ เอนก เหล่าธรรมทัศน์, อ้างแล้ว, หน้า 42.

ปรารภ

ประการที่สี่ แนวคิดและหลักการพัฒนาประชาธิปไตยที่เอนกเหล่าธรรมเนียม เสนอก็ดี หรือประชาธิปไตยเข้มข้นที่ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร เสนอก็ดี และประชาธิปไตยแบบวิจารณ์ญาณที่สถาบันเคตเทอริง (Kettering) กำลังปฏิบัติและวิจัยก็ดี ถ้าใช้มุมมองแบบองค์รวม มิได้เป็นปฏิปักษ์กัน และน่าจะเสริมซึ่งกันและกันได้

ประชาชนต้องมีพรรคการเมืองที่มาจากคนซึ่งเป็นตัวแทนในการทำกิจกรรมทางการเมืองทุกรูปแบบ ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ เพราะการเมืองไม่ใช่แค่เรื่องของการเมืองอำนาจและใช้อำนาจเท่านั้น แต่เป็นเรื่องของการตัดสินใจเพื่อประโยชน์ของส่วนรวมและเป็นการตัดสินใจต่ออนาคตของชุมชน ท้องถิ่น และประเทศชาติ การรวบรวมปัจเจกบุคคลที่มาจากหลากหลายสาขาอาชีพ มีมุมมองและข้อมูลที่ต่างกันจะช่วยทำให้มีฐานคิดที่รอบด้าน อันเป็นประโยชน์ต่อการกำหนดยุทธศาสตร์การวางนโยบายและการตัดสินใจ นับเป็นการตั้งพลังสร้างสรรค์ของคนจากหลากหลายวงการทุกระดับ องค์กรการเมืองของประชาชนต้องทำงานการเมืองแบบตัวแทน ตั้งแต่องค์กรบริหารส่วนตำบล (อบต.) จนถึงระดับชาติ ดังที่พรรคเขียวหรือพรรคแรงงานบราซิลทำเป็นตัวอย่างมาแล้ว

ขณะเดียวกันควรมีเครือข่ายเชื่อมกับกลุ่มพลังต่าง ๆ ในสังคม ตั้งแต่องค์กรชาวบ้าน องค์กรพัฒนาเอกชน และกลุ่มประชาสังคม องค์กรการเมืองแบบใหม่ในสังคมที่มีหัวใจเรื่องสารสนเทศ ความรู้ และการเรียนรู้เป็นอำนาจแห่งศตวรรษที่ 21 จะต้องมีลักษณะใหม่ต่างไปจากพรรคการเมืองดั้งเดิมโดยสิ้นเชิง ส่วนการ “คิดใหม่” และ “ออกแบบใหม่” ให้พรรคการเมืองในยุคสังคมสารสนเทศ หรือสังคมเครือข่าย มีรูปร่างหน้าตาเป็นรูปธรรมอย่างไรนั้น จะต้องมีการเรียนรู้และปฏิบัติ การร่วมกันของผู้ที่สนใจที่จะสร้างองค์กรใหม่นี้ทุกคน ดังบทเรียนของ

องค์กรวิจัยภาพที่ได้กล่าวมาแล้ว

อุดมการณ์ใหม่เกี่ยวกับประชาสังคมจะเป็นจริงได้ต้องมี “แหล่งรวม” ความคิด ความรู้และการปฏิบัติจริง จึงจะสัมฤทธิ์ผล หลักคิด “ประชาคมปฏิบัติการ” (communities of practices) ในรูป “องค์กรการเมืองแบบวิจัยภาพ” น่าจะเป็นข้อศึกษาวิจัยที่ต้องทดลอง และค้นคว้าต่อไป

การเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างที่มีผลต่อการเมืองภาคประชาชน
ที่กล่าวมาโดยสังเขป เป็นการเปลี่ยนแปลงด้านอัตวิสัย ต่อไปนี้จะพิจารณาการเปลี่ยนแปลงทางด้านทวิสัยบ้าง

ประชาสังคมอันเป็นการเมืองภาคประชาชนจะไม่มีโอกาสพัฒนาตนเองให้เข้มแข็งและยั่งยืนได้ ถ้าไม่มีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้ ดังนั้น การสร้างสนามหรือพื้นที่ทางสังคม ทางเศรษฐกิจ ทางวัฒนธรรมและทางการเมือง จึงเท่ากับสร้างพลังงานของประชาชนในรูปแบบต่าง ๆ นั่นเอง

พื้นที่สาธารณะของประชาสังคมที่ถือกำเนิดขึ้นในปลายคริสต์ศตวรรษที่ 17 เชื่อมต่อกับคริสต์ศตวรรษที่ 18 อันเป็นผลมาจากการพัฒนาเทคโนโลยีการพิมพ์ การพัฒนาชุมชนเมือง การเกิดขึ้นของตลาด ลานชุมชน ลานเมือง ร้านกาแฟ ชาลอน สโมสร จดหมายข่าว และหนังสือพิมพ์ ดังที่ ฮาเบอร์มัส (Habermas) นำเสนอ⁶⁷ ล้วนเป็นสิ่งที่ฝ่ายประชาสังคมต้องสร้างขึ้นมาทั้งสิ้น และเชื่อมโยงไปถึงการปกครองท้องถิ่นกับประชาธิปไตย ตัวแทนระดับท้องถิ่น และการมีส่วนร่วมของพลเมืองด้วย

⁶⁷ Jurgen Habermas, *Strukturwandel der Oeffentlichkeit* (Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1993).

การฝึกฝนความรู้และทักษะในการทำชุมชนหรือประชาคมเข้มแข็ง โดยนัยหมายถึงการช่วงชิงพื้นที่เชิงกายภาพและการสร้างสนามพลังของประชาชนด้วย กรณีตัวอย่างในเมืองบาร์เซโลนา การเปลี่ยนถนน “ลา รัมบล่า” จากพื้นที่ให้รถวิ่งมาเป็นทางคนเดินปุ้อิสระสวยงามที่ชาวบ้านสามารถนำเอาของมาขาย มีต้นไม้ให้ร่มเงาคอนกรีตมีกำแพง มีตลาดสดอยู่ใกล้ ๆ เกิดเป็นชุมชนที่มีชีวิตชีวมินักท่องเที่ยว มีโรงแรมและเกสต์เฮาส์ริมทางทั้งสองข้างยาวเป็นกิโลเมตร ถือเป็น “ประชาธิปไตยที่กินได้” โดยการมีส่วนร่วมจริง ๆ⁶⁸

เราได้เห็นบทบาทของหนังสือพิมพ์และสื่อไฟฟ้าที่เป็นเครื่องมือของทุนและรัฐมาแล้ว ในโลกยุคสารสนเทศ นอกจากข้อมูลข่าวสารเป็นอำนาจแล้ว ความหมาย (meaning) ก็มีความสำคัญไม่แพ้กัน การสร้างวัฒนธรรมพลเมืองหรือวัฒนธรรมของประชาชนให้เป็นจริง มีเวทีที่หลากหลายรูปแบบที่ประชาชนใช้สร้างความหมายและอัตลักษณ์ได้ เช่น พื้นที่ในรัฐสภา สภาท้องถิ่น พื้นที่ชุมชน สนามกีฬา สวนสาธารณะ ลานวัดและลานเมือง สมาคม ชมรม สโมสร เป็นต้น เวทีหรือสนามที่ได้เอ่ยมานั้น เป็นแหล่งกำเนิด “พลังสังคม” (social forces) เพราะเป็นพื้นที่ที่ “มนุษย์สัมพันธ์มนุษย์” (ยืมคำของ ดร.เจตนา นาควัชระ)

นอกจากนี้การสร้างพื้นที่ทางอากาศและสื่ออิเล็กทรอนิกส์ก็มีความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากัน การเคลื่อนไหววิทยุชุมชน ซึ่งที่เยอรมนีมักเรียกว่าเป็น วิทยุพลเมือง (Buergersradio) โทรทัศน์ชุมชน การสื่อสารทางอินเทอร์เน็ต ภาพยนตร์ และสื่อพื้นบ้าน เหล่านี้ส่งผลสะท้อนต่อกันและกันได้ด้วย ในแง่เทคโนโลยีการผลิตสื่ออิเล็กทรอนิกส์

⁶⁸ Jordi Borja, *The City, Democracy and Governability: The Case of Barcelona* (Oxford: Blackwell Publishers, 1996), หน้า 85-93.

ทรอนิกส์เป็นเรื่องทำได้ง่าย (รวมโทรศัพท์มือถือที่มีภาพและเชื่อมอินเทอร์เน็ตได้ด้วย) เราเพียงแค่เพิ่มทักษะทางด้าน soft ware เข้าไป สื่อเหล่านี้มีความหมายอย่างยิ่งต่อการสร้างเครือข่ายประชาสังคมและการต่อสู้ของขบวนการประชาสังคมใหม่⁶⁹ ดังตัวอย่างกรณีมีมือถือในการต่อสู้พฤษภาทมิฬ ปี พ.ศ.2535 ที่ดังไปทั่วโลก ประชาชนก็ได้ใช้พื้นที่ทางอากาศประสานกับการชุมนุมบนถนนด้วย

การเมืองเป็นเรื่องของอำนาจ ส่วนพลังซึ่งมีรูปแบบหลากหลายสามารถแปรเปลี่ยนเป็นอำนาจที่แสดงออกด้วยรูปลักษณะต่าง ๆ ได้เช่นกัน การสร้างอำนาจของการเมืองภาคประชาชนหลายระดับ หลากรูปแบบแปรผันได้ตามกาลเทศะ เนฟิโอดอฟ กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่าง สสาร (matter) กับพลังงาน (energy) และสารสนเทศ (information) ไว้อย่างน่าคิดว่า “สสาร” (หรือวัตถุ) เป็นรูปแบบหนึ่งของพลังงานแปรเปลี่ยนสู่กันและกันได้ สสารและพลังงานกำเนิดจากสนามที่ไร้รูป (immaterial fields) สารสนเทศก็เป็น “ความเป็นจริงที่ไร้รูป” ดังนั้น สสารและพลังงานก็คือสารสนเทศที่ปรากฏเป็นจริง ทั้งสสารและพลังงานจึงเป็นผลผลิตของความรับรู้และปัญญาของมนุษย์ที่สร้างออกมาเป็นรูปสารสนเทศ

การเมืองภาคประชาชนควรมีการศึกษาค้นคว้าเรื่องการสร้างพลังของสามัญชนผู้ไม่มีพลัง (power of the powerless) ว่ามีปรัชญา หลักการ รูปแบบวิธีการใดบ้าง ทั้งในด้านพลังชีวิต พลังใจ พลังปัญญา ในด้านอัตวิสัย เชิงปัจเจกและความเป็นกลุ่มหรือองค์กร พร้อม ๆ ไปด้วยกับสร้างเงื่อนไข ปัจจัยอันเป็นสนามที่มีปฏิสัมพันธ์ ให้

⁶⁹ Howard Rheingold, *Smart mobs, The next social revolution: Transforming cultures and communities in the age of instant access* (New York: Perseus Publishing, 2002).

เกิดพลังทวีคูณอย่างก้าวกระโดด (quantum leap) ดังข้อเขียนของ Barbara Marx Hubbard ที่ว่าไว้ดังนี้

"We can evolve toward the positive as quickly as we might devolve toward the negative because of the phenomenon of nonlinear exponential interaction. If the system could go either way, a slight intervention to assist the convergence of the positive can tip the scales of evolution in favor of the enhancement of life on Earth."⁷⁰

(เราสามารถจะวิวัฒนาการไปสู่สิ่งที่ดีได้อย่างรวดเร็ว พอ ๆ กับที่จะกลายเป็นสิ่งที่เลวร้าย เพราะมันเป็นปรากฏการณ์ของการปฏิสัมพันธ์เพิ่มทวีคูณ ถ้าระบบสามารถไปได้ทั้งสองทาง การเข้าไปแทรกแซงเพียงเล็กน้อยเพื่อให้สิ่งดี ๆ มาพบพานกัน ก็อาจสามารถผลักดันให้วิวัฒนาการขนาดใหญ่เคลื่อนไปเกือบหนุนชีวิตในโลกนี้)

เอนก เหล่าธรรมทัศน์ ได้ตั้งคำถามถึงปัญหาของประชาธิปไตย และให้คำตอบที่น่าสนใจว่าระยะเวลาหนึ่งก็มีปัญหาหลักปัญหาหนึ่ง⁷¹ สำหรับผู้เขียนมีความเห็นใกล้เคียงกันเห็นว่า ระยะเวลาหนึ่งของการสร้างประชาธิปไตยในสังคมไทยใช้เวลาประมาณ 60 ปี (นับจาก

⁷⁰ Barbara Marx Hubbard, *Conscious Evolution: Awakening the Power of Our Social Potential*, (Canada: New World Library, 1998), หน้า 149-50.

⁷¹ เอนก เหล่าธรรมทัศน์, อ้างแล้ว, หน้า 51-64.

พ.ศ.2475-2535) ต่อสู้กับเผด็จการทหารในฐานะเป็นผู้สกัดกั้น
 วิวัฒนาการประชาธิปไตยไทย ระยะที่สอง (พ.ศ.2535-2540) เป็น
 ระยะต่อสู้กับโครงสร้างรูปแบบต่าง ๆ เรื่องระบบเลือกตั้ง ระบบพรรค
 การเมือง การสร้างสถาบันและองค์กรอิสระ ระบบตรวจสอบการเมือง
 อำนาจอธิปไตย และโครงสร้างอื่น ๆ ที่เอื้ออำนวยต่อการกระจายอำนาจ และ
 ให้สิทธิเสรีภาพของปัจเจกชนและชุมชน สิ่งเหล่านี้ปรากฏเป็นรูป
 ธรรมของมาตรการและกลไก ในกฎหมายบางฉบับมีมาตรการและ
 กลไกหลังระยะที่สองผ่านไปด้วยการมีรัฐธรรมนูญฉบับประชาชน น่า
 จะเป็นระยะที่ประชาธิปไตยของประชาชนรุดหน้าไปอย่างรวดเร็ว แต่
 ปรากฏว่ากลับเกิดการ "ติดหล่ม" และเป็นการดูดพลังประชาชนให้
 อ่อนล้าลงไป

ดังนั้น การต่อสู้ระยะที่สาม (หลัง พ.ศ.2540) จึงต้องเป็นไป
 เพื่อฟื้นฟูและเพิ่มทวีพลังพลเมือง วัฒนธรรมการเมือง และจริยธรรม
 การเมือง (civic virtue) เพื่อมุ่งไปสู่ธรรมาภิบาล โดยพัฒนาความเข้ม
 แข็งของประชาสังคมให้สามารถนำพาสังคมไทยไปได้รอดในโลก
 ที่พลิกผันปั่นป่วน และต้องต่อสู้กับกลุ่มบุคคลที่เป็นพวกพ้องของ
 รัฐบาลที่มาครอบครองอำนาจจนเกือบหมด เสมือนกับรัฐรวบอำนาจ
 (totalitarian state) ที่เกิดขึ้นในประเทศสังคโปร์

บทสรุป

ถ้ากวาดสายตาไปยังประเทศที่เป็นแม่แบบแห่งประชาธิปไตยและประชาสังคม อย่างสหรัฐอเมริกา อังกฤษ ฝรั่งเศส และยุโรปตะวันตก ก็พบว่าล้วนอยู่ในภาวะวิกฤตทั้งสิ้น ขณะที่ประเทศสแกนดิเนเวียและฟินแลนด์กลับไม่ได้มีอะไรเลวร้ายเช่นนั้น ดังนั้นการครุ่นคิดและตั้งคำถามเพื่อมองผ่านปรากฏการณ์ทางการเมืองว่าทำไมการเมืองในกลุ่มสแกนดิเนเวียจึงไม่เป็นเช่นสหรัฐอเมริกา ทั้ง ๆ ที่ประชาธิปไตยในกลุ่มสแกนดิเนเวียเกิดขึ้นหลังสหรัฐ เกือบร้อยปี คำตอบอาจอยู่ที่ปรัชญาการพัฒนาประเทศ การศึกษา การทำมาหากิน การใช้ชีวิตประจำวัน การบริโภคสื่อโทรทัศน์ ซึ่งล้วนมีส่วนกำหนดความเป็นไป อาทิ งานวิจัยของ Bo Rothstein ที่พบว่าคนสวีเดนดูโทรทัศน์น้อยกว่าชาติในประเทศที่พัฒนาแล้ว (OECD) อื่น ๆ แต่มีเวลาให้กับการพบปะสังสรรค์ค่อนข้างมาก⁷²

มีข้อสรุประดับหนึ่งว่าสาเหตุสำคัญของวิกฤตประชาธิปไตยคือวัฒนธรรมการเมืองได้เสื่อมถอยลงอย่างมาก และมีที่มาของความเสื่อมจากหลายสาเหตุ ซึ่งมีอิทธิพลต่อกันและกัน เช่น บทบาททางลบของโทรทัศน์ ความอ่อนแอของทุนทางสังคม ความไม่เชื่อถือต่อสถาบันการเมืองต่อนักการเมืองจากการที่ไม่สามารถแก้ปัญหาซ้ำ

⁷² Robert D. Putnam (ed), *Democracies in Flux: The Evolution of Social Capital in Contemporary Society* (Oxford: Oxford University Press, 2002), หน้า 394-396.

ข้ออันเกิดจากกระบวนการโลกาภิวัตน์ได้ เป็นต้น

ทฤษฎีและความรู้ด้านรัฐศาสตร์ที่เรารับผิดชอบต่อกันมานานคงจะไม่เพียงพอในการรังสรรค์ประชาธิปไตย ณ ช่วงรอยต่อของต้นคริสต์ศตวรรษที่ 21 เสียแล้ว

ปีเตอร์ เซงเก้ กล่าวอย่างคมคายว่า

“วิทยาศาสตร์ได้เคลื่อนเข้าสู่ยุคใหม่แล้ว-และประชาธิปไตยก็น่าจะเป็นเช่นเดียวกัน วันนี้เรายังเข้าใจประชาธิปไตยไม่ดีพอ เหมือนวิธีคิดวิทยาศาสตร์แบบย่อส่วน (*reductionistic science*) “ฉันทานุมัติวอชิงตัน” (*Washington consensus*) มีมิติการมองประชาธิปไตยในรูปแบบแบบหนึ่งซึ่งมีอำนาจมาก แต่ก็มีข้อจำกัดมากเช่นกัน คนอเมริกันส่วนใหญ่เมื่อนึกถึงประชาธิปไตยก็มักมีภาพว่าเป็นเสมือนเสื้อผ้าชุดเก่าที่เป็นมรดกส่งทอดมาถึงเรา (ที่เรานำมาสวมใส่ใช้ต่อไปได้เลย)... แต่ถ้าเราคิดใหม่ ว่าประชาธิปไตยเป็นบางสิ่งบางอย่างที่เรายังคงต้องเรียนรู้และต้องสร้างสรรค์ต่อไป เราจะค้นพบอะไรที่เป็นประโยชน์ต่ออนาคตได้หรือไม่ ?”⁷³

กล่าวถึงที่สุดแล้ว คนทำงานประชาสังคมจะต้องตระหนักถึงภารกิจที่ยากเย็นแสนเข็ญ โดยไม่ท้อแท้ในการถักทออุดมการณ์ประชาสังคมให้เป็นจริง การเริ่มสร้าง “องค์กรการเมืองใหม่” ในบริบทแบบไทย ๆ น่าจะใช้เวลาประมาณสองปี เพราะประสบการณ์ของเครือข่าย

⁷³ Peter Senge, *Creating Desired Future in a Global Economy* (speech at Global Forum in June 2003, Helsinki. Available at: www.reflections.solonline.org)

chaordic common ต้องแลกเปลี่ยนกันจนกว่าจะได้เป้าประสงค์ร่วม (shared purpose) ประมาณหนึ่งปี โดยยังไม่พูดถึงการสร้างหลักการร่วม และระบบคุณค่าของการมาร่วมกันทำงานที่ยอมรับความแตกต่าง ฯลฯ

การสร้างการเมืองใหม่ที่เราต้องการเป็นเรื่องยากมาก ๆ เพราะช่องว่างระหว่างภาพการเมืองอันพึงปรารถนากับความจริงวันนี้ มีระยะห่างกันมาก ในขณะที่อนาคตอันพึงปรารถนากับความ เป็นจริงเป็นปรากฏการณ์ซึ่งขัดแย้งกัน หากพิจารณาตามกฎวิภาษวิธีที่ ความขัดแย้งภายในคือพลังขับเคลื่อนการเปลี่ยนแปลง ซึ่งโรเบิร์ต ฟริตซ์ (Robert Fritz) ได้นำมาพัฒนาเป็นหลักคิดที่เรียกว่า “ความตึงเครียดเชิงโครงสร้าง” (structural tension) และปีเตอร์ เซงก์ประยุกต์ ต่อมาเป็น “ความตึงเครียดที่สร้างสรรค์” (creative tension)⁷⁴ จนได้ มีการทดสอบและนำไปใช้ในการบริหารจัดการองค์กรหลาย ๆ แห่ง ช่องว่างระหว่างอนาคตที่พึงปรารถนากับความ เป็นจริงของสังคมไทย และการเมืองไทยวันนี้ อาจสร้างความตึงเครียดที่สามารถกลายเป็น พลังผลักดันการเปลี่ยนแปลงก็เป็นได้ นอกจากนั้นอนาคตการเมือง ไทยยังขึ้นอยู่กับความคิดและปฏิบัติการของพลเมือง ความรู้เรื่องการเมืองยุคดิจิทัลจะสรุปได้ก็เมื่อลงมือทำดูเท่านั้น

ดังที่ปีเตอร์ ดรักเกอร์ นักปราชญ์ด้านการบริหารจัดการวัย 90 ปี ได้กล่าววรรคทองที่ว่า

“การทำนายอนาคตที่แม่นยำที่สุดคือสร้างอนาคต
ด้วยมือของเราเอง”

⁷⁴ Robert Fritz, *The Path of Least Resistance: Learning to Become the Creative Force in Your Own Life* (New York: Fawcett Columbine, 1984), หน้า 114-121.

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

- กระมล ทองธรรมชาติ. (2519). *การเมืองและประชาธิปไตยของไทย*.
กรุงเทพฯ : บรรณกิจเทรดดิ้ง.
- กิติพงษ์ กิตยารักษ์. (บรรณาธิการ). (2547). *ทิศทางกระบวนการ
ยุติธรรมในไทยในศตวรรษใหม่*. กรุงเทพฯ : มปท.
- โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์. (2546). *อำนาจและคอร์รัปชัน : ถอดรหัส
วัฒนธรรมสาธารณสุข*. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป.
- บุญรักษ์ บุญณะเขตมาลา. (2542). *ระหว่างกระจกกับตะเกียง : กุศโล-
บายสื่อศึกษาแผนกที่สู่อศตวรรษที่ 21 บทเรียนจากยุคเศรษฐกิจ
ฟองสบู่จรดยุคปฏิรูปการเมือง*. กรุงเทพฯ : คปไฟ.
- ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. (2545). *New Social Movements ขบวนการ
การเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่*. กรุงเทพฯ : วิชาษา.
- ผาสุก พงษ์ไพจิตรและคณะ. (2546). *วิถีชีวิต วิถีสู่อ ขบวนการประชา
สังคมร่วมสมัย*. เชียงใหม่ : ซิลค์เวอร์ม บุคส์.
- โจเซฟ จาวอร์สกี. (2545). *รหัสอภิมนุษย์*. แปลจาก Synchronicity.
โดยสุรพงษ์ สุวิตตานนท์. กรุงเทพฯ : โครงการจัดพิมพ์คปไฟ.
- วิสุทธิ ธรรมวิริยวงศ์. (2529). *ชนชั้นนำทางธุรกิจกับการเมืองไทย
ศึกษาเฉพาะกรณีการเข้ามามีบทบาททางการเมืองโดยตรงในการ
เมืองยุคใหม่, ใน ลิขิต ธีระเวคิน และคณะ (บรรณาธิการ). ความคิด*

เสรี : รวมบทความ. กรุงเทพฯ : แพรวพิทยา.

สุพงษ์ ชัยนาม. (2517). *ใครเป็นซ้าย?*. กรุงเทพฯ : เจริญวิทย์การพิมพ์.
องค์กรส่งเสริมการเมืองภาคพลเมือง. (2545). *องค์กรอิสระตามรัฐธรรมนูญและองค์กรส่งเสริมการเมืองภาคพลเมือง*. (เอกสารเผยแพร่ยังไม่ตีพิมพ์).

เอนก เหล่าธรรมทัศน์. (2543). *การเมืองภาคพลเมือง: สู้สหสวรรค
ใหม่*. กรุงเทพฯ : คบไฟ.

อุบลรัตน์ ศิริยุวศักดิ์. (2546). *จากประวัติศาสตร์สู่นาคต ประชาชน
ต้องเป็นผู้กำหนดพื้นที่สาธารณะ. จดหมายข่าวประชาชน. 2
(2546).*

ภาษาอังกฤษ

Borja, Jordi. (1996). *The City, Democracy and Governability: The Case of Barcelona*. Oxford: Blackwell Publishers.

Castells, Manuel and Himanen, Pekka. (2002). *Information Society and Welfare State: Finnish Model*. Oxford University Press.

De Geus, Arie. (1997). *The Living Company: Habits for Survival in a Turbulent Business Environment*. Cambridge, MA: Harvard Business School Press.

Drucker, Peter. (1986). *The New Realities, in Government and Politics, in Economy and Business, in Business and World View*. New York: Harper and Row.

Fritz, Robert. (1984). *The Path of Least Resistance: Learning to Become the Creative Force in Your Own Life*. New York:

- Fawcett Columbine.
- Handy, Charles. (1997). *Rethinking The future*. London: Nicholas Brealey Publishing.
- Hobsbawm, Eric. (2001). *Revolutionaries*. New York: the New Press.
- Hock, Dee. (1999) . *The Chaordic Organization*. San Francisco: Berrett-Koehler Publishing.
- Hubbard, Barbara Marx. (1998). *Conscious Evolution: Awakening the Power of Our Social Potential*. Canada: New World Library.
- Klein, Naomi. (2001). *No logo*. London: Flamingo.
- Klein, Naomi. (2002). *Fences and Windows*. London: Flamingo.
- Lakey, George. Human Shield in Palestine and Pushing Our Thinking About People Power (Part two). Available at <http://www.zmag.org/sustainers/context/2002-06201lakey.cfm>
- Lash, Christopher. (1995). *The Revolt of the Elites and the Betrayal of Democracy*. New York: W.W. Norton and Company.
- London, Scott. (2001). Roundtable on Democracy Research. May 7-8, 2001. Scottlondon. com. [Online]. Available: <http://www.Scottlondon.com/reports/roundtable.pdf>.
- Modron, Roy and Jopling, John. (2003). *Gaian Democracies: Redefining Globalisation and People Power*. London: Green Books.
- Mathews, David. (1994). *Kettering Review*. Kettering Foundation. Summer, 1994.
- McChesney, Robert. (2002). *Rich Media Poor Democracy: Com-*

- munication Politics in Dubious Time*. New York: The New press.
- Murphy, Brain. (1999). *Transforming Ourselves: Transforming the World*. London: Zed Books.
- Putnam, Robert D. (2000). *Bowling Alone*. New York: Simon and Schuster.
- Putnam, Robert D. (ed). (2002). *Democracies in Flux : The Evolution of Social Capital in Contemporary Society*. Oxford: Oxford University Press.
- Rheingold, Howard. (2002). *Smart mobs, The next social revolution: Transforming culture and communities in the age of instant access*. New York: Pergaseus Publishing.
- Scharmer, Cuaus Otto [Conversation with Arie de Geus]. (1999). Every Institution is a Living System. *Dialog on Leadership*. [Online]. Available: <http://www.dialogonleadership.org/deGeus-1999.pdf>
- Scharmer, Cuaus Otto. (2003). Presencing: Illuminating Blind Spot of Leadership. Generon. [Online]. Available: <http://www.generonconsulting.com/PresencingIntro.pdg>
- Senge, Peter. et al, (1998). *The Fifth Discipline Fieldbook*. London: Nicholas Brealey Publishing.
- Senge, Peter. (2003). *Creating Desired Future in a Global Economy*. speech at Global Forum in June 2003, Helsinki. Available at www.reflections.solonline.org
- The Dominion and The Intellectuals [an interview with Noam Chomsky]. (2003). "The Vertual Senate" The Domination (August 31, 2003). [Online]. Available: <http://dominionpaper>.

ca/chomsky/2003/08/31/the_virtua.html

Wenger, Etienne., McDermott, Richard., Snyder, William M., (2002). *Cultivaing Community of Practices*. Cambridge, MA: Harvard Business School Press.

ภาษาเยอรมัน

Barber, Benjamin. (1996). Kann die Demokratie Mcworld ueberleben?: Der mythos von der regulativen Kraft des Marktes. In: Werner Weidenfeld (Hrsg.). *Demokratie am Wendepunkt: die demokratische Frage als Projekt des 21. Jahrhunderts*. Berlin: Siedler, 81-100.

Beck, Ulrich [im Gespraech mit Johannes Willms]. (2000). *Freiheit order Kapitalismus: Gesellschaft neu denken*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.

Boris, Dieter, und Sterr, Albert. (2003). Die Rueckkehr der Caudillos: Populismus und Neopopulismus in Lateinamerika. In: *Blaetter fuer deutsche and internationale Politik*. 3: 2003, 334-344.

Bundeszentrale fuer politische Bildung. (1992). *Lernfeld Politik: eine Handreichung zur Aus-und Weiterbildung*. Will Cremer [Red.]. Bonn: Bundeszentrale fuer Politische Bildung.

Dahrendorf, Ralf. (2003). *Die Krisen der Demokratie: ein Gespraech mit Antonio Polillo*. Aus dem Ital. uebers. von Rita Seuss. Muenchen: Beck.

- Detting, Warnfried. (1996). Utopie und Katastrophe: Demokratie am Ende des 20. Jahrhunderts. In: Werner Weidenfeld (Hrsg.). Demokratie am Wendepunkt: die demokratische Frage als Projekt des 21. Jahrhunderts. Berlin: Siedler, 101-120.
- Frank, Robert and Cook, Phillips. (1997). Die Winner take all-Gesellschaft. *Blaetter fuer deutsche and internationale Politik*. 1: 1997, 91-99.
- Galbraith, John Kenneth. (1987). *Anatomie der Macht*. Aus d. Amerikan. von Christel Rost. München: Bertelsmann.
- Grefe, Christiane Mathias Greffrath, und Harald Schuman. (2002). ATTAC: was wollen die Globalisierungskritiker?. Berlin: Rowohlt.
- Habermas, Jurgen. (1993). Strukturwandel der Oeffentlichkeit. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Jungk, Robert. (1991). *Projekt Ermutigung, Streitschrift wider die Resignation*. Berlin : Rotbuch-Verlag.
- Loesche, Peter (2000). Verkallt-verbüerglicht-professinoalisiert: Der bittere Abschied der SPD von der Miteder-zer Funktionäerspartei. In: Universitas. Zeitschrift fuer interdisziplinäre Wissenschaft. 8: 2000.
- Nuernberger, Christian. (1999). Die Machtwirtschaft. ist die Demokratie noch zu retten ?. Muenchen: DTV.
- Putnam, Robert D. (1996). Symptome der Krise: Die USA, Europa und Japan im Vergleich. In: Werner Weidenfeld (Hrsg.). Demokratie am Wendepunkt: die demokratische Frage als Projekt des 21.Jahrhunderts. Berlin: Siedler, 52-80.
- Roth, Roland. (1994). Demokratie von unten: neue soziale Bewe-

gungen auf dem Wege zur politischen Institution. Koeln:
Bund-Verlag.

Rusconi, Gian Enrico. (2002). Berlusconismo: Neuer Faschismus
oder demokratischer Populismus ?. In: Blaetter fuer deutsche
und internationale Politik. 8: 2002, 973980

ภาคผนวก

คำวิจารณ์

โดยภาพรวมผมมีความเห็นว่างานศึกษาชิ้นนี้น่าสนใจ และ น่าจะจุดประกายการถกเถียงทั้งในแวดวงวิชาการและแวดวงนัก เคลื่อนไหวการเมืองภาคประชาชน/ภาคพลเมืองในสังคมไทยใน อนาคตข้างหน้านี้ เพราะปริศนาที่งานศึกษาชิ้นนี้ถามและต้องการ จะหาคำตอบเป็นปริศนาที่ทั้งสำคัญและจำเป็นสำหรับการเคลื่อนไหว ของการเมืองภาคประชาชนในโลกยุคโลกาภิวัตน์อย่างมาก และยังไม่มีการถามคำถามนี้มาก่อนอย่างจริงจังในสังคมไทย (Lenin เคย ถามมาแล้ว แต่ในบริบทที่แตกต่างกันในงานที่มีชื่อว่า What is to be done?) นั่นคือปริศนาที่ว่าทำไมพลังประชาชนเมื่อสามารถล้มล้าง ผู้มีอำนาจลงได้ แต่กลับไม่สามารถล้มระบบอำนาจเดิมที่ดำรงอยู่? ทำอย่างไรจะให้การเมืองภาคประชาชนและพลังประชาชนยั่งยืน ไม่ใช่ผลุบ ๆ โผล่ ๆ อย่างที่ผ่านมา? ส่วนคำตอบของปริศนาที่งาน ศึกษาพยายามนำเสนอก็มีความสลับซับซ้อนพอ ๆ กับสภาพ ปัญหาที่ต้องการจะปะทะ

ประเด็นหลักที่งานศึกษาชิ้นนี้ต้องการชี้ให้เห็นอยู่ที่ว่า สภาพ โลกปัจจุบันได้เปลี่ยนแปลงไปมากอันเป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลง ที่รวดเร็วของเทคโนโลยีการคมนาคมสื่อสารสมัยใหม่ ที่ตัดข้ามบรรดา เส้นแบ่งเดิม ๆ ที่ดำรงอยู่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเส้นแบ่งพรมแดนรัฐ-ชาติ ส่งผลให้ทั้งวิถีคิดและรูปแบบการเมืองประชาธิปไตยเสรีนิยมที่ดำรง อยู่และการเมืองภาคประชาชนใช้เป็นกรอบในการเคลื่อนไหว ไม่อาจ

ทำให้เป้าหมายที่ต้องการคืนอำนาจให้กับประชาชนเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ เท่าที่ผ่านมการเมืองภาคประชาชนในประเทศไทยมักมุ่งเน้นการสร้างประชาธิปไตยในเชิงหลักการ ทำให้มองข้ามหรือไม่ให้ความสำคัญกับกลไกการปกครองในระบบประชาธิปไตยอย่างเช่นรัฐสภานอกจากนี้ การเมืองภาคประชาชนที่ผ่านมายังไม่ให้ความสำคัญกับปัญหาด้านการจัดการขบวนการภาคประชาชนเพื่อให้เกิดความยั่งยืนดังตัวอย่างของการเมืองภาคประชาชนในสังคมไทยในรอบ 60 ปีที่ผ่านมา ที่งานศึกษาชิ้นนี้พยายามสรุปรวมให้เห็นว่า ในระยะแรกเป็นเรื่องของการต่อสู้กับอำนาจเผด็จการเพื่อให้ได้มาซึ่งการปกครองแบบประชาธิปไตย ส่วนระยะที่สองเป็นการต่อสู้เพื่อกำหนดโครงสร้างและสถาบันการปกครองแบบประชาธิปไตย เช่น ระบบพรรคระบบการเลือกตั้ง สถาบัน และองค์กรอิสระตามรัฐธรรมนูญฉบับปี พ.ศ.2540 และในระยะที่สามซึ่งเป็นระยะหัวเลี้ยวหัวต่อในปัจจุบันที่จำเป็นต้องเพิ่มพลังทางการเมืองของประชาชนให้ยั่งยืน เพื่อมิให้สิ่งที่ต่อสู้เรียกร้องมาตลอดระยะเวลาที่ยาวนานต้องสูญหายไป และในระยะที่สามนี้เองที่งานศึกษาชิ้นนี้ให้ความสนใจอย่างมากว่า อะไรคือพลังของการเมืองภาคประชาชนและทำอย่างไรจึงจะทำให้พลังนี้ยั่งยืน

ส่วนคำตอบของคำถามเหล่านี้อยู่ที่การสร้างวัฒนธรรมแบบพลเมืองที่ทำให้ภาคประชาชนมีความตื่นตัวทางการเมือง และมีการจัดการและการบริหารจัดการขบวนการภาคประชาชน โดยอาศัยกรอบความคิดเรื่องวิถีคิดแบบระบบที่สลับซับซ้อนและมีชีวิต เนื่องจากในโลกยุคปัจจุบันที่เป็นโลกของความเร็ว (speed) และการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วและฉับพลัน ทำให้มีความจำเป็นต้องขบคิดถึงรูปแบบการบริหารจัดการการเมืองภาคประชาชนแบบใหม่นั้นคือ องค์กรแบบ "วิจลภาพ" (chaordic organization) ซึ่งสามารถจัด

การกับสิ่งที่ขัดแย้งกัน สิ่งที่ไม่ไปด้วยกันได้ กล่าวคือต้องสามารถจัดระเบียบความสับสนวุ่นวายในโลกยุคปัจจุบัน ด้วยการนำความคิดเรื่ององค์การการเรียนรู้ องค์การของการใช้ความรู้เข้ามาช่วยขับเคลื่อน ขบวนการภาคประชาชนในรูปของเครือข่ายมากกว่าการมุ่งประท้วงหรือคัดค้านรัฐบาลแต่เพียงอย่างเดียว การพูดถึงการบริหารจัดการ การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอันเป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงของโลกยุคไร้พรมแดน ทำให้การพูดถึงการเมืองภาคประชาชนของงานศึกษานี้โดดเด่นและแตกต่างไปจากงานศึกษาที่มีมาก่อนหน้า

การนำมติการเปลี่ยนแปลงในระดับโลกเข้ามาช่วยเสริมในการวิเคราะห์การเมืองภาคประชาชนของงานศึกษานี้ ทำให้ผู้ศึกษาต้องหันไปหากรอบความคิดที่เชื่อว่าจะช่วยให้สามารถเข้าใจความสลับซับซ้อนของสภาวะการณ์ปัจจุบันได้ นั่นคือ วิชิตคิดเรื่อง “ระบบซับซ้อนและเปลี่ยนเร็ว” และด้วยกรอบการวิเคราะห์ดังกล่าวทำให้งานศึกษาเรื่อง “มองประชาธิปไตยไทยด้วย System Thinking” เสนอให้มีการปรับเปลี่ยนยุทธศาสตร์การเมืองภาคประชาชนจากยุทธศาสตร์การป้องกันสู่ยุทธศาสตร์การเปลี่ยนแปลง กล่าวคือ ต้องดำเนินยุทธศาสตร์ในเชิงรุกมากกว่ายุทธศาสตร์การตั้งรับอย่างที่ผ่านมา พร้อมมียุทธศาสตร์ในระยะยาวเพื่อสร้างความยั่งยืนให้กับการเมืองภาคประชาชนมากกว่าการต่อสู้เรียกร้องเฉพาะเรื่องดังที่ผ่านมา ส่วนประเด็นที่การเมืองภาคประชาชนจำเป็นจะต้องขบคิดสำหรับยุทธศาสตร์ระยะยาวเพื่อความยั่งยืนของการเมืองภาคประชาชน ได้แก่ การสร้างนักเคลื่อนไหวรุ่นใหม่ที่มีวิสัยทัศน์และการรับรู้โลกแบบใหม่ มีการจัดตั้งองค์กรในการดำเนินงานของการเมืองภาคประชาชน ส่วนจะเรียกชื่ออย่างไรก็ไม่สำคัญ แต่ที่สำคัญต้องไม่ใช่องค์กรแบบพรรคการเมืองที่ดำรงอยู่ แต่ต้องเป็นองค์กรของประชาชนและเป็นองค์กรของการเรียนรู้ที่ตามทันโลกยุคสารสนเทศ

(Information Technology) หรือองค์กรแบบ "วิจลภาพ" ดังกล่าวมาแล้วข้างต้น

ยุทธศาสตร์เพื่อสร้างความยั่งยืนให้กับการเมืองภาคประชาชนที่สำคัญอีกประการหนึ่งที่น่าเสนอในงานศึกษานี้ ได้แก่ การฟื้นฟูกำลังใจไม่ให้เกิดความท้อแท้ในการทำงานอย่างที่ผ่านมา เพื่อนำไปสู่การสร้างพื้นที่สาธารณะของภาคประชาชนในรูปของชุมชนและประชาคมที่เข้มแข็ง แต่มีใช้ชุมชนแบบเก่าที่ถูกคุมขังไว้ด้วยอาณาเขตของรัฐ แต่เป็นชุมชนแบบเคลื่อนไหวตัดข้ามพรมแดนรัฐ-ชาติในรูปของเครือข่าย ถ้าหากอำนาจในโลกยุคโลกาภิวัตน์เป็นแบบไร้พรมแดนแล้ว การเมืองภาคประชาชนและประชาสังคมก็จำเป็นต้องไร้พรมแดนด้วยเช่นกัน จึงจะสามารถทัดเทียมและก้าวทันการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในโลกได้

จุดเด่นอื่น ๆ ในงานศึกษานี้ที่น่าสนใจได้แก่การพูดถึงวิกฤตของระบอบประชาธิปไตยแบบเสรีนิยมซึ่งเกิดขึ้นทั่วโลก โดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็นวิกฤตที่เป็นผลมาจากการขาดวัฒนธรรมการเมืองแบบประชาธิปไตย ส่วนประเด็นที่น่าสนใจและน่าจะเป็นที่ถกเถียงในสังคมไทยมากน่าจะได้แก่การเสนอข้อสังเกตที่ว่า นโยบายประชานิยมที่รัฐบาลพรรคไทยรักไทยกำลังใช้อยู่ขณะนี้ มิใช่ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ของพรรคการเมืองนี้แต่อย่างใด แต่เป็นปรากฏการณ์ร่วมที่เกิดขึ้นในสังคมของประเทศต่าง ๆ เพื่อเป็นแนวทางหนึ่งในการแก้วิกฤตประชาธิปไตยดังกล่าวข้างต้น ลักษณะสำคัญของนโยบาย "ประชานิยมใหม่" อยู่ที่การทำให้ประชาธิปไตย "กินได้" ไม่ใช่มีแต่เรื่องของอุดมการณ์ ความคิดและหลักการ และสิ่งนี้เองคือจุดตัดสำคัญที่เป็นปัญหาวิกฤตประชาธิปไตย เพราะกลุ่มคนที่ได้รับประโยชน์จากนโยบายดังกล่าวคือชนชั้นนำ ไม่ใช่ประชาชนธรรมดา และทำให้เกิดความจำเป็นต้องหันมาขบคิดและทบทวนรูปแบบ

ประชาธิปไตยแบบตัวแทนที่เป็นประชาธิปไตยของนักเลือกตั้ง เป็น "ประชาธิปไตย 10 วินาที" หรือ "ประชาธิปไตยที่ปราศจากนักประชาธิปไตย" เพื่อมองหาทางเลือกของประชาธิปไตยแบบอื่น การมองหาทางเลือกดังกล่าวถือเป็นภารกิจที่ทำหายการเมืองภาคประชาชน ในยุคปัจจุบัน และถือเป็นจุดตัดสำคัญของความยั่งยืนของการเมืองภาคประชาชน ความน่าสนใจของประเด็นนี้อยู่ที่ว่าการเมืองภาคประชาชนมีคู่ต่อสู้คนใหม่ที่ไม่ใช่ระบบเผด็จการอย่างในอดีต แต่เป็นระบบประชาธิปไตยแบบ "กินได้" หรือ "ประชานิยมใหม่" ซึ่งน่ากลัวกว่าและสลบซับซ้อนกว่าระบบเผด็จการที่ผ่านมาหลายเท่า

สุดท้ายผมมีความเห็นในเชิงวิชาการเล็กน้อยซึ่งอาจจะเป็นประโยชน์ต่องานศึกษาชิ้นนี้

ประการแรก หลังจากได้อ่านงานศึกษานี้แล้ว ผมมีความรู้สึกว่ายังมีลักษณะของการมองกระแสโลกาภิวัตน์แบบด้านเดียว ไม่ต่างจากมุมมองที่นิยมพูดกัน กล่าวคือเป็นลักษณะที่เรียกว่า Globalization from above ถ้าหากพูดในส่วนของ Huntington เจ้าของความคิดเรื่อง The Clash of Civilization ก็เป็นการเคลื่อนจาก "the West to the Rest" ในกรณีของงานศึกษานี้ก็คือการถูกรอบงำโดย "ทุนข้ามชาติไร้พรมแดน" ทำให้ไม่มีที่ว่างให้การเคลื่อนไหว ตอบโต้ คัดค้านหรือขัดขึ้นกระแสโลกาภิวัตน์ที่เราได้เห็นกันอย่างดาษดื่นอย่างขบวนการต่อต้านโลกาภิวัตน์ เป็นต้น วิธีมองแบบนี้จะขัดแย้งกับวิธีคิดแบบระบบที่สลบซับซ้อนและมีชีวิตที่งานศึกษานี้พยายามนำเสนอ

ประการที่สอง ผมมองไม่ค่อยเห็นความเชื่อมต่อของ system thinking กับสิ่งที่วิเคราะห์อย่างละเอียดและน่าสนใจในดวงงานศึกษาเท่าใด กล่าวอีกนัยหนึ่ง ยังไม่สู้เห็นชัดว่าวิธีคิดแบบนี้ช่วยในการวิเคราะห์ได้อย่างไร ยังมองไม่เห็นความสลบซับซ้อนและน่าสนใจ

ของตัวกรอบ system thinking ที่กล่าวถึงเท่าใด เนื่องจากยังกล่าวไว้ไม่มากพอในตัวงานศึกษา

ประการที่สาม ยังมีลักษณะลักลั่นกันอยู่พอสมควรระหว่างการพูดถึงองค์รวมในหน้าแรก ๆ ของงานศึกษากับการสรุปแจก หรือ “ความเป็นมนุษย์” ในหน้าหลัง ๆ ความไม่ชัดเจนระหว่างความสัมพันธ์ของสองสิ่งนี้ ทำให้ในงานศึกษานี้มีการฉายภาพ “องค์กรประชาชน” “ภาคประชาชน” รวมตลอดถึงสิ่งที่เรียกว่า “ประชาชน” ในลักษณะที่เป็นหนึ่งเดียว ไม่มีความแตกต่างทั้งภายในและระหว่างสิ่งเหล่านี้ให้เห็น

ประการที่สี่ หากงานศึกษานี้จะเพิ่มประเด็นเรื่องการเปลี่ยนแปลงของความหมายของสิ่งที่เรียกว่า “อำนาจอธิปไตย” (sovereignty) และบทบาทของเทคโนโลยีการคมนาคมสื่อสารสมัยใหม่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งอินเทอร์เน็ต (Internet) กับการเมืองภาคประชาชนและการสร้างพื้นที่สาธารณะแบบใหม่ ประชาสังคมแบบใหม่ รวมตลอดถึงการมีส่วนร่วมแบบใหม่ คือแบบ on line แล้ว จะทำให้งานศึกษานี้มีความสลบซับซ้อนเพิ่มมากขึ้นทัดเทียมกับความสลบซับซ้อนของโลกแห่งความเป็นจริงที่กำลังศึกษาอยู่ ลำพังการอ้างงานของ Robert Putnam ที่มองเพียงโทรทัศน์ว่าเป็นผู้ร้ายตัวฉกาจของการล่มสลายของทุนสังคม อันเป็นผลให้การมีส่วนร่วมทางการเมืองของภาคประชาชนลดน้อยลง ผมคิดว่าไม่เพียงพอ และเป็นการมองด้านเดียว เพราะโทรทัศน์ในอีกด้านก็เพิ่มการมีส่วนร่วมของประชาชนในรูปของการติดตามข่าวสารการเมืองมากขึ้น แต่พัฒนาการของอินเทอร์เน็ตเปรียบเทียบไม่ได้กับโทรทัศน์ เพราะในขณะที่โทรทัศน์เป็นการสื่อสารทางเดียว อินเทอร์เน็ตเป็นการสื่อสารแบบตอบโต้กันได้และมีหลายระนาบ มีทั้งการค้นหา (search) การเชื่อมต่อ (link) และการโต้ตอบ (interact) ซึ่งเท่าที่

ผ่านมายังไม่มีเทคโนโลยีการสื่อสารแบบใดทำได้ถึงขนาดนี้ และ อินเทอร์เน็ตน่าจะจะเป็นการเปลี่ยนโฉมหน้าใหม่ของการเมืองภาค ประชาชนสู่สิ่งที่เรียกว่า Virtual politics ก็ได้ ดังตัวอย่างที่เกิดขึ้นใน ประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีนในขณะนี้ ที่ประชาชนธรรมดาเข้าร่วมวิพากษ์วิจารณ์รัฐบาลทางอินเทอร์เน็ตมาก และรัฐบาลก็ควบคุมไม่ได้ เพราะเว็บไซต์ต่าง ๆ ตั้งอยู่นอกขอบเขตอำนาจอธิปไตยของรัฐ-ชาติจีน เป็นต้น

ประการที่ห้า นโยบายประชานิยมใหม่ที่สามารถทำให้ ลักษณะนามธรรมของระบอบประชาธิปไตยมีความเป็นรูปธรรมมากขึ้น หรือที่งานศึกษานี้เรียกว่าประชาธิปไตย “กินได้” นั้น สามารถวิเคราะห์ผ่านมุมมองพื้นฐานของทฤษฎีมาร์กซิสต์ได้เช่นกัน เพราะ สิ่งหนึ่งที่ระบบทุนนิยมต้องทำในกระบวนการสะสมทุนก็คือการสร้าง ความชอบธรรมให้กับการสะสมทุนของตน นโยบายประชานิยมต่าง ๆ ก็เพื่อสะกดชนชั้นล่างไม่ให้เกิดอาการไม่พอใจกับการสะสม ทุนนี้ ด้วยการแสดงให้เห็นว่ารัฐยัง “เอื้ออาทร” ประชาชนธรรมดาอยู่ แต่ในความเป็นจริงแล้ว ผลพวงของนโยบายเหล่านี้เป็นการกระตุ้น การเติบโตของระบบเศรษฐกิจในภาพรวม และกลุ่มคนที่ได้ประโยชน์ อย่างเป็นกอบเป็นกำก็ยังคงเป็นกลุ่มทุน ไม่ใช่ประชาชนธรรมดา นอก จากนี้ หากวิเคราะห์ในมุมมองของทฤษฎีที่เรียกว่า rational choice theory ที่นิยมใช้กันในแวดวงนักเศรษฐศาสตร์กระแสหลักแล้ว นโยบายประชานิยมก็คือการแลกเปลี่ยน (trade-off) ระหว่างผล ประโยชน์เชิงรูปธรรมกับคะแนนเสียงของประชาชนนั่นเอง หาก งานศึกษานี้สามารถแสดงให้เห็นว่าได้ตระหนักถึง “คำอธิบาย” แบบ อื่น ๆ ต่อปรากฏการณ์เดียวกัน และสามารถแสดงให้เห็นอย่างชัดเจน ว่าทำไมแนววิเคราะห์แบบ system thinking จึงมีภาษีกว่าแนวอื่น ๆ ก็จะทำให้งานศึกษานี้ดูแข็งแกร่งทางวิชาการเพิ่มมากขึ้น

ประการสุดท้าย หากงานศึกษานี้มีการขบคิดและทบทวนเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างขบวนการประชาชนกับการสร้างพื้นที่สาธารณะในความหมายแบบของฮาเบอร์มาส์ที่เรียกว่า “public sphere” ก็จะทำให้งานศึกษานี้ น่าสนใจมากกว่างานศึกษาที่มีมาก่อนหน้าในวงวิชาการไทย เนื่องจากการเชื่อมโยงสองสิ่งนี้เป็นวิถึคิดและประสบการณ์ของประเทศในยุโรปและสหรัฐอเมริกา แต่อาจไม่เป็นจริงในสังคมอื่นก็ได้ เช่น ในสังคมอินเดียหรือแม้แต่ในสังคมไทย public life กับ civic life เป็นคนละเรื่องกัน ในขณะที่ในสังคมอิสลามสองสิ่งนี้เป็นเรื่องเดียวกัน แยกกันไม่ออก การเข้าใจความแตกต่างนี้อาจนำไปสู่ข้อสรุปรวมที่แตกต่างกันระหว่างสังคมตะวันตกกับสังคมที่ไม่ใช่ตะวันตกแม้จะอยู่ในโลกยุคโลกาภิวัตน์ก็ได้

ดร. ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร
คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

คำวิจารณ์

บทความกล่าวถึงอะไรบ้าง

บทความของ ชัยวัฒน์ ธีระพันธุ์ เป็นบทความที่พยายามใช้วิธีคิดกระบวนการวิเคราะห์ระบบการเมือง โดยอาจจำแนกการวิเคราะห์เป็นสี่ส่วนใหญ่ ๆ ส่วนแรก เป็นการวิเคราะห์เพื่อชี้ให้เห็นถึงความเสื่อมของการเมืองแบบตัวแทนในสังคมตะวันตก ส่วนที่สอง เป็นการวิเคราะห์ถึงลักษณะการเมืองแบบตัวแทนและกระแสประชานิยมในสังคมไทย ส่วนที่สาม วิเคราะห์ลักษณะการเมืองภาคประชาชนกับข้อถกเถียงในบางประเด็น และสุดท้ายเป็นข้อเสนอสำหรับการเมืองภาคประชาชน

ในส่วนแรกของการวิเคราะห์ บทความนี้เริ่มจากการชี้ให้เห็นถึงวิกฤตของประชาธิปไตยในระดับโลก ซึ่งมีปรากฏการณ์สำคัญสองประการที่บ่งชี้ให้เห็นถึงภาวะดังกล่าวคือ ความไม่พอใจของประชาชนต่อรัฐบาล และความเสื่อมของพรรคการเมืองซึ่งมีสมาชิกลดน้อยลง จากนั้นได้วิเคราะห์ถึงสาเหตุของความเสื่อมของประชาธิปไตยแบบตัวแทนซึ่งได้กล่าวไว้สี่ประการคือ 1) นวัตกรรมเทคโนโลยีสื่อสารและสารสนเทศซึ่งทำให้รัฐชาติมีความหมายน้อยลง 2) การเกิดขึ้นของชนชั้นนำทางอำนาจใหม่ที่ไม่ยึดติดกับความเป็นชาติ 3) การเพิ่มขึ้นของความเป็นปัจเจกชนและกระแสบริโภคนิยม และ 4) บทบาทของสื่อที่ทำให้การเมืองเป็นการละคร

ชัยวัฒน์ ได้แสดงให้เห็นต่อไปถึงการเสื่อมของพรรคการเมืองแบบจักรอำนาจ โดยชี้ว่าพรรคการเมืองเหล่านี้ไม่สามารถทำหน้าที่ได้อย่างมีคุณภาพต่อไป เพราะขาดกระบวนการพัฒนาสร้างความรู้ การคิด การตัดสินใจในการกำหนดนโยบาย รวมทั้งการมีวัฒนธรรมขุนนางภายในพรรคด้วย โดยยกกรณีพรรคสังคมนิยมประชาธิปไตยของเยอรมันขึ้นมาเป็นตัวอย่าง

ถัดจากนั้นในส่วนที่สอง การวิเคราะห์ของชัยวัฒน์ก็มุ่งไปที่การเมืองแบบตัวแทนของไทย โดยระบุถึงลักษณะห้าประการประกอบด้วย พรรคการเมืองไทยเป็นเพียงกลุ่มการเมืองที่แสวงหาประโยชน์ การครอบงำของกลุ่มอิทธิพลและเศรษฐกิจมีต่อการเมืองทำให้ประชาชนมีอำนาจเฉพาะช่วงที่ลงคะแนนเลือกตั้งเท่านั้น ผู้ทรงคุณวุฒิที่อยู่ภายในสถาบันซึ่งมีหน้าที่ตรวจสอบและควบคุมรัฐบาลเป็นเพียงตรายางเพื่อสร้างความชอบธรรม อำนาจรัฐไม่มีการควบคุมเพราะขาดความเป็นนิติรัฐ และการขาดอุดมการณ์ของสื่อมวลชนเนื่องจากได้เข้าไปอยู่ในวังวนของธุรกิจ

เมื่อได้ชี้ให้เห็นถึงลักษณะของการเมืองแบบตัวแทนแล้ว ในส่วนที่สามคือ การเมืองปัจจุบัน ชัยวัฒน์ได้หยิบยกเอากระแสประชานิยมของรัฐบาลทักษิณขึ้นมาพิจารณา แต่ไม่ได้วิเคราะห์ลักษณะประชานิยมของรัฐบาลทักษิณอย่างละเอียด อย่างไรก็ตาม ชัยวัฒน์ได้นำเสนอการวิเคราะห์ประชานิยมของนักวิชาการต่างประเทศ ที่ได้ศึกษาในแถบละตินอเมริกา จากนั้นได้นำปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในยุโรป และสหรัฐอเมริกา มานำเสนอ และได้สรุปสาเหตุของการเกิดประชานิยมจากที่ได้นำเสนอมา รวมทั้งเสนอให้ผู้ทำงานการเมืองภาคประชาชนศึกษาการเมืองแบบประชานิยมของไทย

สำหรับส่วนที่สี่ ซึ่งเป็นส่วนที่ชัยวัฒน์ให้นำหนักในการวิเคราะห์มากที่สุดคือการเมืองภาคประชาชน ชัยวัฒน์วิเคราะห์แบบแผนของ

การเคลื่อนไหวของการเมืองภาคประชาชนว่ามีลักษณะเหมือนคลื่น มีการขึ้นและลงเป็นระยะไม่ยั่งยืน หยิบยกตัวอย่างการเคลื่อนไหวของประชาชนจากอเมริกา ยุโรป เอเชีย และของสังคมไทยเองมาเป็นตัวอย่างข้อสรุปนามธรรมที่ตนเองได้เสนอ ชัยวัฒน์ได้เสนอให้นำการเมืองในระดับโลกมาเชื่อมโยงในการวิเคราะห์ โดยชี้ให้เห็นถึงการครอบงำและการแทรกแซงของประเทศมหาอำนาจที่มีต่อการเมืองภาคประชาชนในภูมิภาคต่าง ๆ และแม้ว่าจะมีขบวนการการต่อต้านการครอบงำนี้จากองค์กรพัฒนาเอกชนและขบวนการประชาสังคม ก็ไม่อาจจะโยกคลอนฐานที่ทรงพลังของการเมืองระบบตัวแทนอันเป็นกระแสหลักได้

ชัยวัฒน์มองว่า การเมืองภาคประชาชนยังมีการต่อสู้อยู่ในระดับปฏิบัติการตอบโต้หรือการต่อสู้ในเชิงตั้งรับนั่นเอง และได้จำแนกการเมืองภาคประชาชนออกเป็นสองกลุ่ม คือกลุ่มแรกใช้แนวทางในการค้ำรัฐ ส่วนอีกกลุ่มใช้แนวทางในการร่วมทำงานกับรัฐ ซึ่งแนวทางทั้งสองต่างก็มีจุดอ่อนด้วยกันทั้งคู่ ดังนั้น ชัยวัฒน์ได้เสนอให้ขบวนการภาคประชาชนไทยนำการต่อสู้ที่เน้นยุทธศาสตร์การเปลี่ยนแปลงมาถกเถียงและพัฒนาต่อไป

จากนั้น ชัยวัฒน์ได้วกกลับมาสู่ข้อถกเถียงในเรื่องการจัดตั้งพรรคการเมืองภาคประชาชน โดยได้นำแนวคิดเรื่ององค์กรวิจลภาพ (chaordic organization) ของ Dee Hock มานำเสนอเป็นกรอบในการพิจารณา และได้ย้ำว่าการจัดตั้งองค์กรเป็นอำนาจในรูปแบบหนึ่ง ที่สร้างพลังให้เกิดการเปลี่ยนแปลง โดยองค์กรควรมีการทำงานเป็นทีม มีการสร้างเครือข่ายการสื่อสารภายในและภายนอก มีการเรียนรู้และสร้างความรู้ที่นำไปสู่การตัดสินใจและการเคลื่อนไหว มีการพัฒนาบุคลากร และภาวะผู้นำ รวมทั้งให้ความสำคัญทางด้านความคิดและจิตใจของผู้เข้าร่วม ในการจัดตั้งองค์กรนี้ ชัยวัฒน์ได้ให้ความ

สำคัญกับแกนนำ ในฐานะที่เป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาศักยภาพของผู้เข้าร่วมขบวนการ นอกจากนี้ ชัยวัฒน์ยังชี้ให้เห็นถึงความไม่แน่นอนของสรรพสิ่งที่อาจเกิดขึ้นได้โดยไม่คาดหวังมาก่อน ซึ่งนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงในที่สุด

ชัยวัฒน์ได้นำเสนอแนวทางปฏิบัติการทางสังคมสำหรับผู้ทำงานการเมืองภาคประชาชน โดยนำเสนอให้กระทำทั้งด้านอัตวิสัยและภววิสัย ในด้านอัตวิสัยนั้น *ประการแรก* ชัยวัฒน์ได้เสนอให้มีการฟื้นฟูพลังใจ พลังความคิด และพลังชีวิตของผู้ปฏิบัติงาน แต่ไม่ได้ระบุอย่างชัดเจนว่าจะต้องทำอะไร *ประการที่สอง* เสนอให้สร้างความรู้จักจากการคิด วิจัย และปฏิบัติ เพื่อคิดใหม่ ด้วยการฝึกฝนวิคิด กระบวนการระบบ *ประการที่สาม* การเรียนรู้เชิงสหวิชาและหลากหลายความคิดอย่างต่อเนื่อง *ประการที่สี่* การใช้แนวคิดและหลักการประชาธิปไตยที่หลากหลายซึ่งสามารถเสริมซึ่งกันและกัน ซึ่งชัยวัฒน์เสนอให้ประชาชนต้องมีพรรคการเมืองในรูปแบบใหม่ โดยอาจใช้หลักคิดประชาคมปฏิบัติการ (communities of practices) ในรูปแบบทางองค์กรการเมืองแบบวิจลภาพเป็นกรอบในการสร้างและวิจัยต่อไป

สำหรับในด้านภววิสัย ชัยวัฒน์ เสนอให้มีการสร้างสนามหรือพื้นที่ทางสังคม ทางเศรษฐกิจ ทางวัฒนธรรม และทางการเมือง รวมทั้งพื้นที่ทางอากาศและสื่ออิเล็กทรอนิกส์ เพราะมองว่า จะทำให้เกิดพลังงานของประชาชนขึ้นมา และมีความหมายต่อการสร้างเครือข่ายประชาสังคม และการต่อสู้ของขบวนการประชาสังคมใหม่

ในท้ายที่สุด ชัยวัฒน์ได้สรุปสาเหตุของวิกฤตประชาธิปไตย ประกอบด้วย การเสื่อมถอยของวัฒนธรรมการเมือง บทบาททางลบของโทรทัศน์ ความอ่อนแอของทุนทางสังคม ความไม่เชื่อถือต่อสถาบันการเมืองและนักการเมือง และการไร้สมรรถภาพในการแก้ปัญหาที่ซับซ้อน ชัยวัฒน์ได้กล่าวถึงทฤษฎีและความรู้ด้านรัฐศาสตร์

ที่สืบทอดกันมาไม่เพียงพอต่อการรังสรรค์ประชาธิปไตยในช่วงรอยต่อคริสต์ศตวรรษที่ 21 ได้ และกระตุ้นให้ผู้ทำงานการเมืองภาคประชาชนมีความมุ่งมั่นและความหวัง โดยหยิบยกหลักคิดความตึงเครียดเชิงโครงสร้างของ Robert Fritz และความเครียดเชิงสร้างสรรค์ของ Peter Senge มาอ้างอิงและยืนยันว่า ปัญหาของสังคมและการเมืองไทยจะสร้างความตึงเครียดซึ่งสามารถกลายเป็นพลังผลักดันการเปลี่ยนแปลงได้

ข้อสังเกตต่อบทความ

จุดแข็ง

1) ในภาพรวมมีการจัดโครงสร้างการวิเคราะห์ได้ค่อนข้างเป็นระบบ ดังจะเห็นได้จากการวิเคราะห์ลักษณะวิกฤตประชาธิปไตยและสาเหตุการเสื่อมถอยของพรรคการเมืองในระบบการเมืองแบบตัวแทนระดับสากล จากนั้นได้วิเคราะห์ลักษณะประชาธิปไตยไทย รวมไปถึงการเมืองแบบประชานิยมของรัฐบาลทักษิณ โดยมีการนำเสนอการวิเคราะห์จากต่างประเทศมาขยายความเข้าใจ จากนั้นจึงวิเคราะห์ลักษณะการเมืองภาคประชาชน ในเรื่องแบบแผนและยุทธศาสตร์ และได้เสนอแนวทางการปฏิบัติงานของผู้ทำงานภาคประชาชนทั้งในเชิงอัตวิสัยและภาววิสัย

2) ได้มีการนำหลักคิดการวิเคราะห์จากนักวิชาการต่างประเทศและตัวอย่างที่เกิดขึ้นในต่างประเทศมาเปรียบเทียบและขยายความอธิบาย เพื่อสร้างความเข้าใจในแต่ละประเด็นได้ระดับหนึ่ง

3) บทความเขียนได้อย่างมีชีวิตชีวา มีการตั้งคำถามเพื่อกระตุ้นให้เกิดข้อถกเถียง รวมทั้งมีการเสนอทางออก สร้างความมุ่งมั่นหวังให้กับผู้อ่านที่เป็นผู้ทำงานการเมืองภาคประชาชน

จุดอ่อน

1) ผู้เขียนระบุว่า ใช้นิเวศคิดกระบวนการระบบเป็นแนวทางการวิเคราะห์ เมื่อพิจารณาการวิเคราะห์ระบบการเมืองแบบตัวแทนก็ดูเหมือนว่าผู้เขียนจะใช้แนวทางดังที่ได้ระบุไว้ กล่าวคือมีการวิเคราะห์ระบบย่อยและอธิบายลักษณะของระบบย่อยนั้น เช่น สถาบันการเมือง การเลือกตั้ง องค์กรอิสระ ความเป็นนิติรัฐ และบทบาทของสื่อมวลชน แต่ความไม่คงเส้นคงวาของการวิเคราะห์ก็เกิดขึ้นเมื่อผู้เขียนวิเคราะห์การเมืองภาคประชาชน ผู้เขียนเพียงกล่าวถึงแบบแผนยุทธศาสตร์ที่การเมืองภาคประชาชนใช้ดำเนินการ รวมทั้งการจำแนกแนวทางและจุดยืนของผู้ปฏิบัติของการเมืองภาคประชาชน ผู้เขียนยังขาดการวิเคราะห์ให้เห็นถึงโครงสร้างของการเมืองภาคประชาชน ไม่ได้ชี้ให้เห็นถึงองค์ประกอบย่อยภายในการเมืองภาคประชาชน ไม่ได้กล่าวถึงปฏิสัมพันธ์ขององค์ประกอบย่อยของแต่ละองค์ประกอบภายในการเมืองภาคประชาชนดังที่ได้ทำในการเมืองระบบตัวแทน

นอกจากนั้นแม้ว่าจะชี้ให้เห็นถึงการแทรกแซงและครอบงำของการเมืองระบบตัวแทนที่มีต่อการเมืองภาคประชาชน (ในกรณีต่างประเทศ) แต่กรณีประเทศไทยกลับไม่ได้วิเคราะห์ในเรื่องนี้ให้กระจ่าง รวมทั้งมีการกล่าวถึงกระแสประชานิยมที่ระบุว่าเป็นคู่ต่อสู้ของการเมืองภาคประชาชน ซึ่งผู้เขียนได้นำข้อวิเคราะห์จากประเทศละตินอเมริกามาอธิบาย แต่กระนั้นก็ตามผู้เขียนไม่ได้ชี้ให้เห็นชัดเจนว่ากระแสประชานิยมของไทยมีความเหมือนหรือความต่างกับประเทศแถบละตินอเมริกาอย่างไร อีกทั้งไม่ได้วิเคราะห์ว่ากรณีประเทศไทยนั้น กระบวนการที่กระแสประชานิยมเข้าไปกดทับ ปิดกั้น และครอบงำการเมืองภาคประชาชนมีลักษณะอย่างไร ใช้อยุทธวิธีอะไร และมีกระบวนการขั้นตอนอย่างไร

2) แม้ผู้เขียนย้าว่าตนเองใช้กระบวนการคิดเชิงระบบ แต่การวิเคราะห์ของผู้เขียนในบางส่วนยังมีร่องรอยของการวิเคราะห์เชิงการแบ่งขั้ว (Polarization) มากกว่าเป็นการวิเคราะห์ในเชิงพหุลักษณะที่มีปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน เช่น หัวข้อเรื่องซึ่งระบุความเป็นขั้วที่เป็นคู่ต่อสู้ระหว่างการเมืองแบบตัวแทนกับการเมืองภาคประชาชน และในหน้า 23 ก็สะท้อนความเป็นขั้วอย่างชัดเจนที่ระบุว่า ประชาชนนิยมคือ คู่ต่อสู้สำคัญของการเมืองภาคประชาชน

3) ในการวิเคราะห์ได้กล่าวถึงการเสื่อมของประชาธิปไตยโลก และสาเหตุการเสื่อมของประชาธิปไตยแบบตัวแทน แต่กลับไม่ได้วิเคราะห์ความเสื่อมและสาเหตุของความเสื่อมของระบบการเมืองแบบตัวแทนในสังคมไทยแต่อย่างไร เพียงแต่กล่าวถึงลักษณะการเมืองแบบตัวแทนของไทย ซึ่งข้อวิเคราะห์ต่าง ๆ ไม่มีอะไรที่แตกต่างจากข้อวิเคราะห์ของนักวิชาการรัฐศาสตร์ในอดีต และข้อวิเคราะห์ที่ปรากฏอยู่ตามหน้าหนังสือพิมพ์ ดังนั้นการที่ผู้เขียนได้กล่าวว่า “รัฐศาสตร์ที่เราได้รับมรดกมาไม่สามารถอธิบายปรากฏการณ์การเมืองที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน” คงเป็นการสรุปที่เกิดจากความไม่เข้าใจในองค์ความรู้ของวิชาการทางด้านรัฐศาสตร์เท่าที่ควร การกล่าวเช่นนี้มีลักษณะเดียวกับนายกรัฐมนตรียของประเทศนี้ บางท่านที่ชอบกล่าวว่าตนเองไม่เล่นการเมือง ซึ่งสะท้อนความไม่เข้าใจการเมืองของผู้พูด

นอกจากนั้นการใช้ตัวชี้วัดที่แสดงให้เห็นถึงความเสื่อมของประชาธิปไตยตะวันตกซึ่งใช้สองตัวคือ ความไม่พอใจต่อรัฐบาล และการที่สมาชิกพรรคการเมืองลดลง ไม่น่าจะเพียงพอใจ การสรุปว่าประชาธิปไตยของตะวันตกเสื่อม เพราะความไม่พอใจรัฐบาลเป็นความรู้สึกที่อาจมีขึ้นมีลงได้ตามกระแสการเมืองของแต่ละประเทศ

ส่วนการที่ประชาชนเป็นสมาชิกพรรคการเมืองลดลงนั้น ก็นำเสนอหลักฐานที่เป็นตัวเลขของพรรคการเมืองเพียงพรรคเดียว แล้วสรุปเอาเองว่าเป็นปรากฏการณ์ทั่วไปซึ่งมีลักษณะเป็นการใช้ตัวแทนที่ไม่ถูกต้องเข้าข่าย Over generalization

4) เมื่อกล่าวถึงการเมืองแบบตัวแทนในสังคมไทย ทำให้สงสัยว่าในประเทศไทยมีระบบการเมืองแบบตัวแทนในความหมายทางวิชาการตะวันตกหรือไม่ เพราะการเมืองในตะวันตกคำว่าตัวแทนคือ ตัวแทนทางชนชั้น อุดมการณ์ หรือไม่กี่ชนชาติ แต่ในการเมืองไทยหาได้มีลักษณะดังกล่าวแต่อย่างใด แล้วการเมืองไทยเป็นการเมืองแบบตัวแทนของอะไรเล่า มันเสื่อมเหมือนที่เกิดขึ้นในตะวันตกหรือไม่ ยังเป็นคำถามซึ่งผู้เขียนไม่ได้ตอบ และยังพิจารณาอัตราการใช้สิทธิเลือกตั้งของผู้เลือกตั้ง และอัตราการเป็นสมาชิกของพรรคการเมืองไทย กลับมีลักษณะที่ตรงข้ามกับปรากฏการณ์ของประเทศตะวันตกที่ผู้เขียนใช้อ้างอิง

5) ข้อเสนอการตั้งพรรคการเมืองของประชาชนในลักษณะองค์กรวิจลภาพ เป็นข้อเสนอในเชิงอุดมคติที่เกิดจากการวิเคราะห์สภาพความไม่แน่นอนของสิ่งแวดล้อมเพียงด้านเดียว และแน่นอนว่าเป็นความคิดของตะวันตกเช่นกัน แต่ก็ไม่ใช่เรื่องแปลกอะไร หากแต่ต้องระวังว่า ความคิดตะวันตกไม่ว่าจะเป็นความคิดเก่าหรือใหม่ และไม่ว่าจะเป็นความคิดในแนวไหนก็ตาม หากนำมาใช้หรือนำเสนอในสังคมคงจะต้องวิเคราะห์บริบทของสังคมไทยด้วย และจะต้องวิเคราะห์ลักษณะการจัดตั้ง การรวมกลุ่ม วัฒนธรรมองค์กรของการเมืองภาคประชาชนไทยว่ามีจุดอ่อนจุดแข็งอย่างไร ก่อนที่จะนำเสนอมุมความคิดจากต่างประเทศมาใช้ ไม่เช่นนั้นก็จะซ้ำรอยเดิมกับบทเรียนในอดีต ซึ่งประสบการณ์ล้มเหลวมาแล้ว

6) สำหรับข้อเสนออื่น ๆ ต่อผู้ทำงานการเมืองภาคประชาชน

นั้น เป็นข้อเสนอที่ไม่สัมพันธ์กับลักษณะปัญหาของการเมืองภาคประชาชนเท่าที่ควร อีกทั้งการแยกข้อเสนอเป็นเชิงอัตวิสัยและภาววิสัย ก็เป็นการแยกที่กว้างและธรรมดาเกินไปซึ่งสะท้อนให้เห็นว่า ผู้เขียนยังขาดการวิเคราะห์ระบบการเมืองภาคประชาชนอย่างลุ่มลึก นั่นเอง

สำหรับเนื้อหาของข้อเสนอด่าง ๆ ไม่ว่าจะเรื่องการฟื้นฟูพลังใจ พลังความคิด และพลังชีวิต ซึ่งผู้เขียนไม่ได้ระบุในรายละเอียดว่าจะฟื้นฟูอย่างไร มีขั้นตอนอย่างไร หรือข้อเสนอในการสร้างความรู้จาก การปฏิบัติ หรือจะเป็นข้อเสนอเรื่องการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องและเป็นสหวิชา ก็เช่นเดียวกัน เป็นเรื่องเดิม ๆ ที่มีการพูดกันมาก ซึ่งผู้ทำงานภาคประชาชนและองค์กรประชาชนจำนวนมากดำเนินการ อยู่แล้ว ข้อเสนอที่กว้างและล่องลอยเช่นนี้ เป็นเสมือนคำขวัญหรือ คาทาที่เอาไว้ท่องให้ดูขลังเท่านั้น

สำหรับข้อเสนอทางภาววิสัยเกี่ยวกับการสร้างสนามหรือพื้นที่ ทางสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม และการเมืองในระดับต่าง ๆ หลาย ระดับ เป็นข้อเสนอทางความคิดที่ดี แต่จะดียิ่งขึ้นหากผู้เขียนเสนอ กรอบทิศทางและมาตรการต่าง ๆ ที่จะเป็นแนวทางให้กับกลุ่มการ เมืองภาคประชาชนได้นำไปดำเนินการ การเสนอสิ่งที่เป็นนามธรรม เป็นสิ่งจำเป็น แต่อาจยังไม่เพียงพอที่จะใช้เป็นเชื้อเพลิงในการขับเคลื่อนการเมืองภาคประชาชนในการต่อสู้กับการเมืองแบบประชานิยมของสังคมไทยปัจจุบัน และการไปฝากความหวังเรื่องความเจริญ และความไม่แน่นอนของสถานการณ์ ดูเหมือนจะสะท้อนความสิ้นหวังและขาดความเชื่อมั่นในพลังของมนุษย์มากเกินไป

7) หากใช้ระเบียบวิธีการทางวิชาการอย่างเคร่งครัด บทความนี้อาจจะต้องปรับปรุงในบางส่วน ทั้งในเรื่องระเบียบวิธี ความคงเส้นคงวาในการวิเคราะห์ ความครอบคลุม และความลึกซึ้งของข้อมูลที่

นำเสนอ แต่หากบทความนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อชี้แนะ และกระตุ้นให้เกิด
ข้อถกเถียงในบางประเด็นสำหรับผู้ปฏิบัติงานการเมืองภาคประชาชน
ก็ถือว่าทำได้ดีระดับหนึ่ง

พิชาย รัตนดิลก ณ ภูเก็ต
คณะพัฒนาสังคม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
18 มีนาคม 2547

ถึง แม้สังคมต่างๆ ในโลก
มีการติดต่อค้าขายและ
แลกเปลี่ยนวัฒนธรรม
กันมานานนับพันปีก็ตาม แต่
การติดต่อสื่อสารที่มีความเร็ว
และความถี่เพิ่มขึ้นอย่างทวีคูณ
จนส่งผลกระทบต่อกันและกัน
อย่างรวดเร็วและกว้างขวางทั่ว
ทั้งโลกนั้น เพิ่งเกิดขึ้นได้ใน
สิบกว่าปีนี้เอง

“การมองอนาคตการเมืองไทย
กับทิศทางประชาธิปไตย
โลก” ใช้แนวคิดแบบกระบวน
ระบบ (System Thinking) มา
เป็นแว่นส่อง “ระบบการเมือง”
เป็นความพยายามนำโลกทัศน์มา
ใช้ในการคิดและการปฏิบัติ เพื่อ
แก้ไขปัญหาระบบการเมืองที่
ซับซ้อน

ห้องสมุด ๓๐๐ ปี เสริม พริ้งพวงแก้ว

00000763

ISBN 974-7233-78-9

9 789747 233780

ราคา 130 บาท